

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRÁ

XXX. ÉVFOLYAM VI.

2021/6. SZÁM

**TÖRTÉNELMÜNK
TANÚJA**
A MAGYAR
KIRÁLYOK
KORONÁZÁSI
PALÁSTJA

**CZIGÁNY
GYÖRGY**
VERSEI

A Budavári Palota kijelöltetett Szent István-teremének enteriőrje, amely 2021. augusztus 20-án látogatható. Foto: Várkapitány.ssg

„NYUGAT ELLEN
NYUGATOT HOZZI!”
CS. SZABÓ LÁSZLÓ
IDŐSZERŰSÉGE

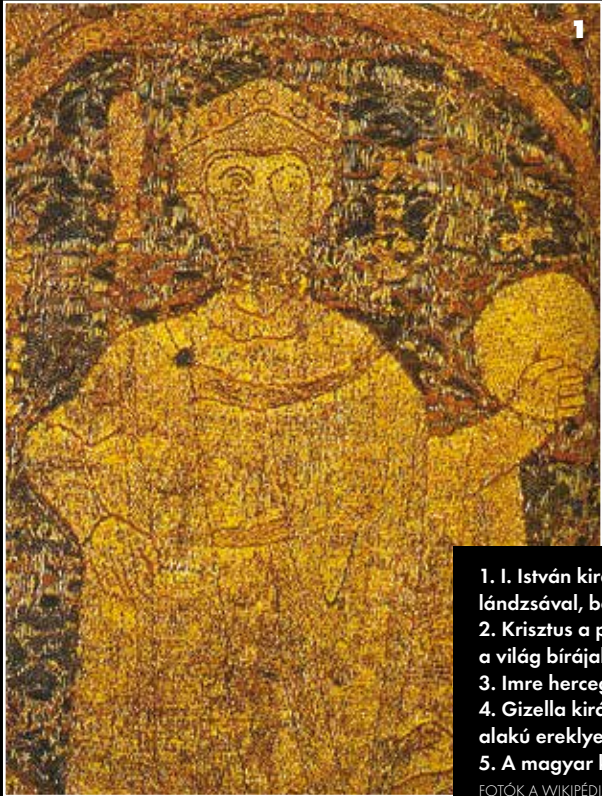
KÜLÖNSZÁMUNK

**HATÁRON TÚL,
HATÁRON INNEN**
SZÍNHÁZI TALÁLKOZÓ KISVÁRDÁN

Történelmünk tanúja

A MAGYAR KIRÁLYOK KORONÁZÁSI PALÁSTJA

Cikkünk a 6. oldalon



1. I. István király jobb kezében szárnyas lándzsával, baljában országalmával
2. Krisztus a palást központi részén a világ bírájaként, a trónján ülve
3. Imre herceg ábrázolása a palást tengelyében
4. Gizella királyné, kezében torony alakú erekyetartóval
5. A magyar koronázási palást

FOTÓK A WIKIPÉDIA MAGYAR VÁLTOZATA ALAPJÁN



SZAKONYI KÁROLY

ÖRÖK MARATON



Fotó: Klotz Miklós

Új számítógépet kaptam, szép és gyors, az előző már olyan volt, mint egy reumás öregember, percekig kellett várni, amíg képes volt beindulni, mintha minden porcikája fájt volna – ez az új meg friss, mozgékony, „jól jár az esze”. Csak tudjam követni! Mert ezen minden máshogyan van, most nem a gép lassú, hanem én, keresgélem, mit, hogyan...

Persze, így van, örökösen újítanak a szakemberek, mindig többet tudó, komplikáltabb komputereket gyártanak, haladni kell! (Hová? – kérdezem, amikor nem tudom a tempót követni.) Eszembe jut az első próbálkozásom, tudtam, hogy el kell hagynom jó öreg írógépet, mert a számítógép a korszerű, mondták, könnyebb is rajta a munka, nem kell kitépdetni a hibás lapokat (vagy mindig újat fűzni a hengerbe), hát megadtam magam a haladásnak. Megírtam rajta egy novellát. Nem dicsekvésből, de igazán jó volt. Aztán véletlenül megnyomtam egy billentyűt – és a novella eltűnt. Örökre. Senki sem tudta előbányászni. Na, akkor visszatértem a Remingtonra. Persze nem sokáig. Mert győzött a korszellem. Elkezdtem használni, s valóban láttam az előnyeit. Sok mindent megtanultam rajta, de ahhoz képest, amennyit tud, csak parányit.

A huszadik század a gyalázatos események százada volt, de a technika káprázatos tempójú fejlődéséé is. Már csupán az én kilencven évemben, ha azt nézem, honnan hová rohant –, mert rohant, szinte száguldott a tízes évektől kétezerig. Mondjuk, az első világháború berregő repülőitől az űrhajóig. Szédületes! És ehhez a tempóhoz igazodott életvitelében az emberiség. Az egyes ember. Mert nem lehetett lemaradni. Ahogy én sem maradhattam az írógépem mellett. Nem bíbelődhettem tovább az öreg masinával, írógépszalaggal, átütőpapírral, indigóval. A korszellem mindannyiunkat gyorsabb iramra ösztökélt és ösztökél még manapság is. És most már örökké.

Eszembe jut egy régen hallott történet a tibeti serpákról. Vítették a málhát a Himalája útjain az őket felfogadó tudósok után. És egyszer csak lemaradtak. Leültek az útszélén, és vártak. Az egyik tudós visszament hozzájuk megkérdezni, mire várnak? – A lelkünkre! – mondták amazok. – Nagyon előresietünk, be kell várnunk a lelkünket...

A haladás nyughatatlan tempójáról ez jut mindig eszembe. Be kellene várni néha a lelkünket! Rohanunk egzisztenciális ügyeinkben, anyagi javak megszerzésében, hivatali előbbre jutásban, mert nem lehet lemaradni a

többiektől. Ez a civilizációs beidegződésünk. Ez a kötelességünk. Nem lehet lazítani, erre kényszerítenek minket mindennapi teendőink, önnön ambícióink. Még bírom, most kell hajtani! Most kell megszerezni! Kizsákmányoljuk magukat – de monstre technikánkkal a Földet is.

Néhány éve már írtam erről az örök maratონról. Akkoriban egy interjúban olvastam néhány amerikai íróról, sikerekről, köztük Ken Kesey-ről. A *Száll a kakukk fészkére* írója óvatosságra intette egyik fiatal kollégáját, amikor az elindult a siker és gyarapodás útján. Azt mondta, bármit ér is el az ember, gondoljon arra, hogy mindig jönnek nehéz idők, márpedig jó, ha az ember nem szoktatja rá magát a kényelemre. Olyan életre rendezkedjen be, mintha vízvezetékserelő-segéd lenne. Nem tudom, Amerikában ez milyen arányítás, de sejtem, mit jelent. És még annyit mondott: „Tanulj meg lassan járni és igyál sok vizet.”

Ez is jó tanács, de a serpák bölcsessége jobban tetszik. Ha már nem tudunk lemondani a társadalom vagy a kor ránk kényszerített tempójáról, legalább üljünk le egy kicsit, és szánjunk rá időt, hogy beérjen bennünket a lelkünk! ♡

**CZIGÁNY GYÖRGY
VÁNDORDAL**

Ezt az országot
józanul kell szeretni,
mint hús kezét
favágó apánknak.

Ezt az országot
egyszerűen kell szeretni,
mint gyermeket
aki vérünkől való.

Ezt az országot
szerelmesen kell szeretni,
mint a forró földeken
kapáló lányokat.

Ezt az országot
megsiratva kell szeretni,
mint a tarka temetőt
mely anyánkból virágzik.

Ezt az országot
leborulva kell szeretni,
mint suttogó párunk könnyeit,
melyekkel eltemet.

DALLAMAINK

Húr és vonó rezgéseiben éled
teremtő rend, mert kéz és lélek
gondviselő mozdulatával támad
a dallam heve, hűség, boldog bánat!
Az időt daraboló frázis árva
lélegzetével létünk méltósága
emelkedik fel itt; húr és vonó
izgalmaként egymásból fakadó
hangra hang, közel az idők szívéhez.
Van hegedű! – s hogy létezik, elég ez
rémület vigaszához és reményhez,
hogy borostyánlakk rozsdá-fényeket
rejtven virágot mintázó kezek
árnyai között megszülessenek
dallamaink! Fáradt szívvel, sóváran
és megszentelt várakozásban
a játékot velük – ki üdvét megleli –
örökké szeretné már újrakezdeni.

GYŐRI TE DEUM

Mert Győrött már mindég nyár van,
mint egykor az uszodában:
est-ruhátlan lány árnyékok
futnak csillám-falon még ott
déli meleg rózsaszínben –
harang nevet, vagy az Isten.
A szemébe fröccsent éggel
didergő test bölcsőt bérel:
kőhajlatát emlékműnek,
s folyók tükreibe tűnnek
dombok, báli csillár kerek
üvegtál-formák, égiek
s elrejtett madárszárnyféle
fölsütő lapockák éle,
gerinc ívű könnyű váza
képzetelem leigázva.
Szigeti gyár: sütemény-szag.
Dohos fahíd visszhangozhat.
Szederfák alatt szegények
kéklő szájjal keresgélnek –
volt, vagy lesz: mind együtt készen
föltámad nagy napsütésben.
Piac volt, vagy Úrnap talán,
virágszemébe lép anyám.
Orsolyiták ministránsa,
együtt lelünk rá apámra,
mosolyában bizton bízva:
százesztendő gyerekcsizma,
harangszó rakja lábait –
élővel holt sétálgat itt,
mint egykor az uszodában.
Győrött mindörökké nyár van.



HASONLAT

Papírhajó csak, itt lebeg a part
és vele vízszegélyen különös
öröm ízének rohama, amely
fényt vendéglő nyárfasoron fakad:
fuldokló rémületében megbújt
zene. Dallam, dobogó s doboló,
szívhez szoríthatóan ismerős.
Megtint miénk s naponta idegen.



Czigány György műsort vezet egy nyári
Lyukasóra-találkozón, mellette Borbély László

FALU ÚSZIK A TENGEREN

A vénség méltósága nélkül
gyerekként öregszen-e végül?
Szégyen ez? Derűs bujaság
remélni elveszett hazát,
míg vadvirág titkokat rendre
egymásért, egymás elől rejtve,
tehetetlenül éheznek
reá a szem, s hogy létezik
elég s nem baj, hogy nincs velem,
hűtlenségünk is szerelem.
Hiába ha a lányt feledte,
hiánya jelen van helyette.
Még sehol nem volt: mégis már van,
a járókelők izgalmában,
mosoly a levert vakolatban
– cipőfűző is nyom a latban –
a kósza masni gyerek ékszer,
bokáját fonja körül kétszer.
Elhagyott szoknya-blúz világ,
eltakart test: ruháin át
is átdereng a barack színe
s nevetés, lopott gyümölcs íze –
kékre hevül az ég ezért,
a napkelte kezéhez ért.
Faluját lánykori nevének
hívom, már messze jár szegény:
árbóca volt, templomtorony csak,
harangjai hiába szólnak:
falú úszik a tengeren.
Partja emlékét sem lelem,
mert nincs és nem is volt az akkor.
Csak kilencven évig kamaszkor.

EGY VÁGTATÓ VONAT

Már elrejtí ölet
létből kifut a lét
Egy vágatató vonat
kattogja sorsomat

Fellázad ellenem
a vér a szó a szem
minden ami vagyok
Napfény dühe ragyog

S a zuhanás alatt
a mélység is szakad
Mind ami volt halott
ha föltámadhatott

Szülők s kicsi fiam
kezében kifli van
Szerelmes lány velem
jelen időt terem
Szólnék bár nem vagyok
s jönnének angyalok
Csak Révfalut lesem
gyermek az Istenem

A valóság heve
Isten képzelete
egy kedves arc hova
leszálldos mosolya

Szökőár éveket
égig nőtt részletek
hordozzák s boldogok
Anyám miért zokog

A látvány nem hamis
jönnek kutyáim is
öt s ötven éve holt
egyszerre felcsaholt

Megint „élő adás”
ujjakban rianás
játszom s még mi jöhet
a Liszt-etűdöket

Míg lányom élvezi
hogy hajtóművei
lelkében zene van
teremtő csend suhan

Szemedben égi táj
delel s a muskotály
szekszárdi fényeit
éjjel is látjuk itt

Szomorú szív szava
de víg a dallama
hogy élni már veled
csak örökké lehet

Csak örökké lehet



CHACONNE

Kisfiam, itt kuszán egymásba szakadó
fák, akácok illata a tömjén,
angyalok gyásza,
növény-eksztázis, míg
ellenszegülő, megrettent lovaidd
ágaskodása se szánandóbb,
mint a mi térdre borulásunk.
Tűzben kialvó láng lett
a szövetség, nappalnál is
tündöklőbb sötétség, hogy
akkor is velünk légy, mindig,
amikor nem gondolunk rád.

Mint vízpart forró ékszerreit,
a kavicsot rugdosó gyerek,
úgy hagyjuk el
neked szánt szavainkat.
Teremtés ez is: a gyász.
Vágyakozásunk az örökkévalóra
már része is annak.
Miképpen az imádság
minden bennünk fakadó közt
egyetlenként áll fölötte
az önmagába hanyatló
lét minden idejének.
Az érzékszervek csödjén túl
botrány-e a hála?

Erő a gyász, világosság,
amikor tenger és napfény
teremtő káprázata hevül
egymásba s föllobogtatja
a határtalannak örömét
és gyilkos ragyogását.
Amikor a harangnyelv egyre
fékezhetlenebb ütéseit fogadja be
boldog bronz-palást és bong,
bong áldott önkívületben,
amikor napozó sírkövek
fehér tüze nyílik a temetőt
előzőnlő szirmok szigetein.

Lélegzetünk a gyász.
Általa, vele, benne lehet csak élni,
hiszen halottunk karnyújtásnyira
van álló időben, sírja pedig
enyém, tiéd és Jézusé.
Mind megsemmisül, amit
féltünk. Végül csak a fű
fénye fut a szélben, fölrepítve
haldoklók mosolyát: születendő
száguldás robaja van
a szarvasok szívében.

Bocsásd meg, kisfiam, jókedvét
a földnek zuhogó napsütésben
s a nélküled dúdolt dallamot:
Föltámadt Krisztus e napon –
az orgona-szökőár zúgását
és templomablak sötét tüzeiben nyílt
remegést, meg lovaidd, Csoda és Kósza
záró-nyihogását, lobog sörényük,
megriadva keresnek erdőn-mezőn
s dűlőúton dél-ragyogásban.
Bocsásd meg a szél sós szagát,
mély lélegzetét tenger daraboknak,
ha szikla élen és egy lány térdén
fényeskedik az örök világosság,
de ne indulj el édesanyádhoz,
nem tudni, merre a mennyország –
bocsáss meg nekünk és bocsásd meg
az Úristen irgalmatlan szeretetét.



Isten éltesse a 90. éves Czigány Györgyöt!

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

CZIGÁNY GYÖRGY VERSCSOKRÁRÓL

A 90 esztendő költő fiatalkori verseit és őszikéit-télikéit különválogatni, megkülönböztetni nem is akarom. Csal az időrend, hiszen az öregek bölcsességével és részvételével megírt költeménye (*A régi vándordal* című Czigány György-vers már szerepelt az első, *Aszfaltfolyók* című, 1974-ben megjelent kötetében is) méltó párja a 80. év után született siratóknak, köztük a *Chaconne*-nak, amely 2013 húsvétján látott napvilágot a Vigilia húsvéti számában. (Utóbbi lírai planctust fia, Czigány Zoltán emlékére írta.) Az ország 1944-ben szerzett sebeit is személyes veszteségként ábrázolta, s szép, életparti választ adott a lét legnagyobb kérdéseire, úgy a fiát (s szereteteit) elsirató költemények sem

nélkülözik azt a metaélményt, amelyben már a kibírhatatlannak tetsző fájdalomakba is belevegylhet az irgalmas öröm: „*amikor tenger és napfény / teremtő káprázata hevül / egymásba és fölragyogtatja / a határtalannak örömet / és gyilkos ragyogását*”. Az *A huszonhatodik év* szonettjeinek végére érő Szabó Lőrincet is így láttatta Illyés Gyula elbeszélése nyomán Tihanyban: „Csodálatos volt látni, hogy ebben a nagy gyászban könnyezett, de a boldogságtól sugárzott az arca, hiszen remekművet írt.” Hasonlóképpen lettek időtlen hálaénekké Czigány György poklot járó percei, órái, míg eljutott ama derűig, amelyről Mozart, Pilinszky János és éppen Szabó Lőrinc vallott. Ezért is jó együtt olvasni régi és új versei csokrát, a korai

A költő olyan féltő szeretettel néz élete párjára, Múzsájára, hogy tulajdon aggodalmát egy vízparti létezőnek, mégpedig egy lombos fának adja át a teremtés ősbizalmával

Epilógus-t és az Egy vágató vonat-ot (megtalálhatók az első vagy a gyűjteményes kötetekben) a későbbi, már a 2000-es évet követően született Dallamaink hegedűdicséretével, vagy a legújabb Parton, kerékpárral című opusszal:

CZIGÁNY GYÖRGY SZÜLETÉSNAPJÁRA

Czigány György 1931. augusztus 12-én született Budapesten. Győri gyermekora után ifjú évei Budához, a Krisztinavároshoz kötik. 1946-ban megnyeri a Szent Gellért országos novellapályázat I. díját. A díjat Mindszenty József hercegprímás kezéből veheti át. 1956-ban zongoraművészként végez a Zeneművészeti Egyetemen. Húsz éven át a Magyar Rádió főmunkatársa, majd újabb húsz évig a Magyar Televízió művészeti főszerkesztője. A kor legjelentősebb művészeivel készít interjúkat, portréfilmeket. Nevéhez kötődik a negyven éven át sugárzott *Ki nyer ma? – Játék és muzsika tíz percben*. Kommentátora volt két pápalátogatásnak, Antall József miniszterelnök temetésének.

1961 óta publikál verset, prózát. Harminchét kötete jelent meg. Az utóbbiak: *Kalitkám is madár, Kilenc szimfónia, A nyár feltámadása, Télikek, Ezer mondat és karácsony, Költők papok lányok*.

Hat éven át volt a Magyar Írószövetség költői szakosztályának elnöke, irodalmi alelnöke a Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaságnak. A Quasimodo költőversenyen az emlékdíjon kívül két különdíjat is elnyert. Főbb kitüntetései: József Attila-díj, Stephanus-díj, Pulitzer-életműdíj, Prima Primissima díj, Magyar Örökség díj. Érdemes művész, a Magyar Írószövetség örökös tagja.

A Magyar Írók Egyesülete elnökségének tagja, az egyesület folyóirata, a Lyukasóra szerkesztőbizottságának tagja.

Isten éltesse szeretett munkatársunkat, Czigány Györgyöt!

(A Lyukasóra szerkesztősége)

*Küllők, fémek arany eksztázisának
percére az ég tüzei leszálnak,
viszi, a napfényt ülteti a vázra,
mind elvész, amit elhagy, nem néz hátra,
előtte fut s bukfacezik a nap,
tűntében part és lomb utána kap:
messzi vizeken villan a kerékpár,
tapos, az ezüst rónáig elér már
özönvíz-ragyogásban kereközve
lobog s térdig merül a végtelenbe,
sejti, hogy ami most történik, rég volt,
szoknyája felhő, kabátja égbolt,
a küllők szikráit nevetve hordják.
Ott van, s nem látom.
Nincs más, csak mennyország.*

Alföldy Jenő Markó Béla „írott képeiről” – tehát festmények témáit megverselő könyvéről – írott, *A kép, mint szonett* című tanulmányát Czigány György *Parton, kerékpárral* című versét tüzetesebben szemügyre véve imiggy kell csupán módosítanunk Alföldy Jenő szavainak sorrendjében: a szonett mint kép. És valóban: Czigány György verse ugyan 15 sorba van törölve, ám a páros rímképlet nyomán kijelenthető, hogy éppen 7×2 , azaz 14 soros dallal van dolgunk, vagyis a középkor slágerével, a

szonettel. S nem elég a feszes forma! – ugyanis a költő csak egy imaginárius festményen tudta méltóan viszontlátni a valóságot. Szóljon erről Czigány György vallomása, amelyet *Gyertya, nem létező fán* című vallomásába illesztett: „Egy József festhette volna meg a képet: Zamárdi partjainál, kerékpározó Erikámat a tavat szegélyező kavicsos úton. Messziről látom, felbukkan, eltűnik, nem tudom már, közel van-e, vagy távol? A képzett festmény áldott ragyogását függeszteném fel a nem létező fára, lehessen hát égő csillag a gyertyán. A meg nem született festményt vers vázolja fel.”

Babits Mihály felsóhajtott, hogy miért nem lehetett zenész. Czigány György pedig úgy érezte, csak festeni szabadna a balatoni jelenetet, de nem akárhogy, hanem csak úgy, ahogy Egy József tette a badacsonyi ecsetjével. Talán Ottlik Géza intelmének földidézése kívánczik ide a Buda oldalairól: *És festeni szabad a csodákat? / Igen. Festeni szabad!*

A festők között is akadt, aki megfestetlen remekművekről tudósított. Ott van elsőként Czigány György kedves alkotója, a szent, tiszta művész, Giotto jó utódja, Gulácsy Lajos, aki egy alvó tárlat képeit írta le szépprózájában.

Tünődöm a legszebb balatoni festményeken, de hát a vers is elég szép. (Mosolyikon, de így komoly.) S itt van például az Egy Józsefet követő nemzedékhez tartozó Udvardi Erzsébet. Bernáth Auréltól eltanulhatta az ezüstsín használatát, de már az aranyfóliákat egyedül ragasztgatta a lefestett pincék, házak ablakainak helyére, mert azokon megcsillan a napfény. (Vö. *Küllők, fémek arany eksztázisának / percére az ég tüzei leszálnak... és ... az ezüst rónáig elér már / özönvíz-ragyogásban kereközve / lobog...*)

A versbeli kép minden részlete vibrál, él. A költő olyan féltő szeretettel néz élete párjára, Múzsájára, hogy tulajdon aggodalmát egy vízparti létezőnek, mégpedig egy lombos fának adja át a teremtés ösbizalmával: *...tűntében part és lomb utána kap...*

A körforgás szemléletében elszedül az ember. Nem csoda, hogy a néző félti a kerékpárost, s azt sem akkor már, hogy ég és föld határai is elmosódnak a szemünkben, a retina agy felőli idegvégződéseiben, vagy úgy, akár egy impresszionista festményen. Fölszáll a föld a víz síkja fölé az égbe, leszáll az ég – az évek körforgásával minden karácsonykor – a földre: *...szoknyája felhő, kabátja égbolt, / a küllők szikráit nevetve hordják.*

Miképpen Czigány György egyik egysorosában is; ott szintén egyetlen módon, mégpedig az érzéki csalódás megjelenítésével lehetett visszaadni a látványt: *Ha itt lubickol fénye még, hát hova lett a tó?*

Ebben a festői bizonytalanságnak a káprázatában rejlik el és mutatkozik meg színről színre Czigány György bizonyossága: *Ott van, s nem látom. / Nincs más, csak mennyország.*

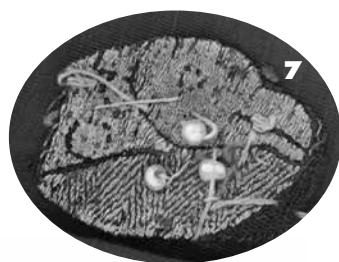
Mindig szívesen nézegetem a reoprókat s olvasom költészetünk gyöngyeit a bicikliről, a kerékpárról, a bringáról. Monet a kis Jean Monet-t egy háromkerékű falovacskával festette meg, Szilvássy Nándor Proust-illusztrációján pedig a fiatalok koskormányos versenybringák nyergeiben láthatók. Kormos István írt velocipédéről Weöres Sándornak, Marsall László Kormosnak, Pákolitz István Simon Istvánnak, Kiss Benedek ódát szentelt a pedálózóknak, de ott gurul e találmány Szécsi Margit és Gyurkovics Tibor verseiben ugyanúgy. A sor folytatható. E motívum tezauruszába tartozik Czigány György új verse is, *Parton, kerékpárral*. A kerékpárról nem lehetett elfogultság, sőt szenvedélyesség nélkül beszélni. Hát még a Múzsákról. Czigány György vers-festményének legközelebbi rokonáról 1980 óta tudhat a magyar olvasóközönség, akkor jelent meg Kő András *Drótszámár* című könyve. Úgy vélem, hogy Czigány György versének kerékpározó hőse, a fiatal feleség, nem csupán egy, a költő által elképzelt festményen kerekedik, de ott volt már az angliai Stocke Poges város Saint Gilles-templomának XVII. századból való üvegablakán. Azon „valóban egy angyal látható, aki mintha egy velocipéden lovagolna”. ♦♦

Árverésen a palásttöredék

Igazi történelmi kuriózumra licitálhattak a luxusékszerek, óracsodák, műtárgyak és festmények mellett azok, akik 2021. június 22-étől, az árveréseinek 100. évfordulóját ünneplő BÁV háromnapos centenáriumi aukcióján részt vettek. A XI. századból származó magyar koronázási palást egy eredeti darabkája került az aukció első napján kalapács alá a főváros XII. kerületében, a MOM Kulturális Központ színháztermében. Az eredetileg Szent István király és Gizella királyné által adományozott miseruhából készült palást évezredes története során számos viszontagságon ment keresztül. Az 1849-es szabadságharc után a koronázási jelvényekkel együtt egy ládába rejtve elásták. Mivel innen csak évekkel később, igen rossz állapotban került elő, Ferenc József 1867-es koronázása előtt jelentős átalakításokat végeztek rajta. A munkával a kor leghíresebb aranyhímzőjét bízták meg, akinek egyik segéde a palást átalakítása során kivett – kis méretű, arany- és selyemfonállal hímzett és három igazgyönggyel díszített – darabot megőrizte. E történelmi ereklyére 1,8 millió forinttól lehetett licitálni.

TÖRTÉNELMÜNK TANÚJA

A magyar koronázási palást története



A palást a koronázási díszöltözék egyetlen fennmaradt darabja. Az európai textilművészet páratlan értékű kincsét eredetileg miseruhának szánták. A kazulát, vagyis palást alapjául szolgáló, gazdagon hímzett miseruhát, a rajta olvasható, hexameterben írott felirat szerint 1031-ben Szent István király és Gizella királyné készítette és adományozta a székesfehérvári Szűz Mária egyháznak. A palásthoz felhasznált selyem miseruha aranyfonállal hímzett, bonyolult mintáját valószínűleg a királyi udvar egyik nagy tudású papja tervezte, és a hagyomány szerint Gizella királyné maga hímmezte a veszprémi apácákkal.

A palást mintájának középpontjában Szent István és Gizella királyné állnak, ketten között egy ifjú, feltehetően Imre herceg mellképe látható. Körülöttük angyalokkal övezett Krisztus-ábrázolások, Szűz Mária, próféták, apostolok és vértanúk foglalnak helyet. A kutatók szerint a palást, hasonlóan II. Henrik csillagpalástjához, kozmikus világábrázolás, a mennyi birodalommal együtt a földi társadalom ideálképe.

A feljegyzések szerint a palástot III. András viselte először, majd egészen a XX. századig a magyar királyok koronázó palástjaként használták, utóljára IV. Károly öltötte magára 1916-ban. A koronázási palástot jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében őrzik.

A palástot a koronázások előtt többször is átalakították, javították. 1849-ben, a szabadságharc bukását követően, a palástot a többi koronázási jelvénnel együtt egy ládába zárva elásták, és csak 1853-ban került elő ismét. A kívül-belül megrozsdásodott vasláda maradandó



nyomokat hagyott a paláston, teljesen átázott és kifakult. Emiatt 1867-ben, Ferenc József koronázását megelőzően, jelentős javításokat, restaurálásokat kellett elvégezni rajta, hogy ismét betölthesse eredeti funkcióját.

A munkával Klein Lujza pesti aranyhímzőt bízták meg, aki segédeivel, köztük Szentey Sándorral lehelt új életet a megviselt palástba. Az egész palástot megerősítették és jellegzetes, lila színű selyemszövettel bélelték. Ez a szövet szolgál alapul a most árverésre került palásttöredéknek is. A palást javítása során a munkálatokkal megbízott mesterek a gallér lila selyemszövet bélése alá bevarrtak egy papírba csomagolt, préselt négylevelű lóherét is. Az egyikük, Szentey Sándor még vezetéknevét is ráhímmezte Szent János apostol lába mellé a palástra. Ő volt az, aki az átalakítás során a keresztpántból kivett kisméretű, alig négy centiméteres, arany- és selyemfonállal hím-

zett és három igazgyönggyel díszített darabot megőrizte. A palástdarabot, a restaurálás jegyzeteivel együtt, halála után egy pénztárcába zárva a családjá, majd azok leszármazottjai generációkon keresztül megőrizték.

Az aukcióra került, aranszálakkal hímzett és igazgyönggyökkel díszített történelmi ereklyét az Iparművészeti Múzeum munkatársai hitelesítették. Az anyagvizsgálat, a technikai eljárások és a történelmi körülmények alapján kétségtelen, hogy az a koronázási palást eredeti darabja, amelynek felbukkanása új elemekkel gazdagította a koronázási palást fordulatokban gazdag ezeréves történetét.

A június 22-i aukción a különleges történelmi tárgyat a Magyar Nemzeti Múzeum – élve elővásárlási jogával – megszerezte. A most megvásárolt töredék a koronázási palást mellett kerül bemutatásra a Nemzeti Múzeumban.

◆ Összeállította: Weltler Ildikó

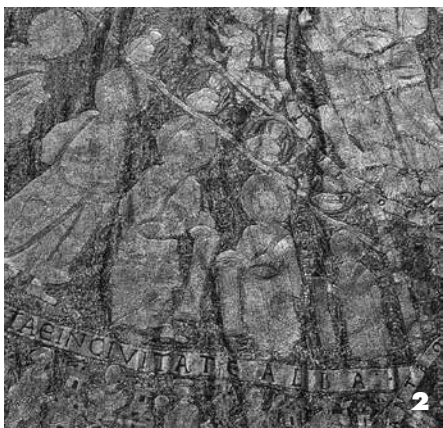
A KORONÁZÁSI PALÁST RÉSZLETEZŐ LEÍRÁSÁBÓL AZ MNM ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSÁN

A palást alapanyaga rozettamintás bizánci selyem, amelyet csaknem teljesen beborít az aranszállal hímzett díszítés. Hátán Y alakú kereszt van. A koronázási palást villás szárain angyalok mellképei sorakoznak, a függőleges száron pedig egymás alatt, kétszer ábrázolták Krisztust. A felső képen a halál legyőzőjeként, két szörményt tapos el, az alsón a világ bírájaként a trónján ül. A díszítés többi részét sávokba rendezték, fölül az Ószövetség prófétái, alattuk – az adományozási felirattal elválasztva – gazdagon tagolt tornyos fülkékben az apostolok ülnek. Legalul egy-egy madárpárral elválasztott kerek medalionban a kereszténység első mártírjait ábrázolták. Közöttük, a kereszt lábánál foglal helyet az adományozó királyi pár felirattal kísért képe. Szent Istvánt drágaköves pántkoronával, jobbáiban szárnyas lándzsával, baljában országalmával, Gizellát hasonló koronával, kezében torony alakú ereklyetartóval ábrázolták. Közöttük, a kereszt szárán egy kisebb, kör alakú keretben egy ifjú – valószínűleg Imre herceg – mellképe látható.

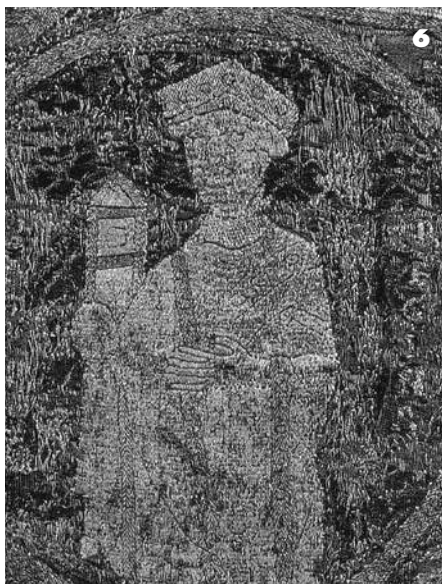
Az átalakítás alkalmával a miseruha mellrészén egy széles sávot kivágtak, s az egykori négyzet és mandorla keretelésű jelenetekből csak apró részletek maradtak meg (a mandorla mandula alakú dicsőfény: Jézus, Mária és szentek alakját övezi az ábrázolásokon).

A palást bőséges feliratai egyrészt a figurák megnevezését, másrészt a keretekre hímzett latin hexameteres értelmező szövegeket tartalmazzák. A palást a középkor egyik legismertebb himnuszának, a Te Deumnak az alakjait is ábrázolja: sorra jeleníti meg a himnuszban megnevezett angyali seregeket, prófétákat, apostolokat és szenteket.

Az átalakítás a XII.–XIII. század fordulójára körülr történhetett, ekkor jöttek divatba a vállról hosszan leomló, ujjatlan palástok. Ekkor kapta a gallért is, ami ugyancsak bizánci selyemre, aranszállal hímzett árkádós, állatfigurás díszítésű, felvart igazgyöngyökkel. Ez is, mint a palást maga, eredetileg egyházi öltözék része volt, s a XII. század második felében hímezték. Az első adat, amelyben a palást szerepel, egy III. András koronázásáról szóló feljegyzés, amely szerint „a király olyan öltözékben volt, amit már Szent István is viselt”. ♦♦



1. A koronázási palást rajzolatjának művészi másolata Bérczi Szaniszló eurázsiai gyűjteményéből
 2. Részlet a próféták sorából
 3. Simon apostol ábrázolata
 4. Angyalkép a paláston
 5-6. A kereszt lábánál egy-egy kerek medalionban az adományozó királyi pár, I. István király és Gizella királyné. A fölöttük látható rajzok az ábrázolásuk vázlatai
 7. A palást hitelesített árverési darabkája
 Fotók a Wikipédia magyar változata alapján





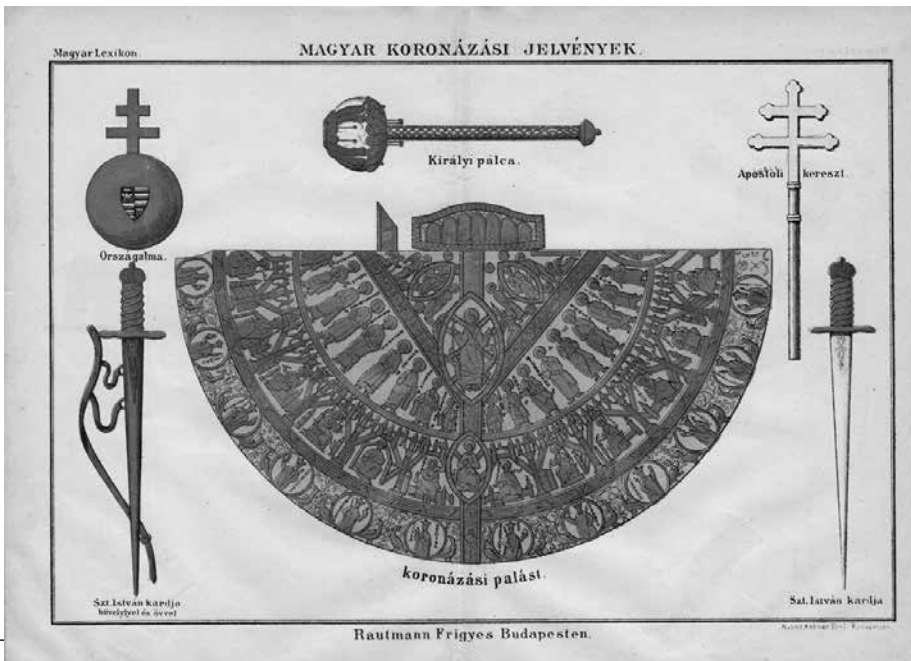
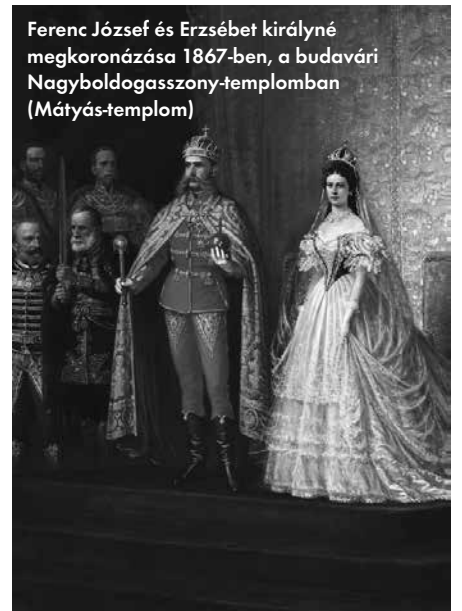
Johann Peter Krafft: I. Ferenc koronázása 1792-ben (részlet), a budavári Mária Magdolna-templomban

Az utolsó koronázás 1916-ban:
IV. Károly, Zita királyné és Habsburg Ottó

II. Mátyást 1608-ban
koronázták meg Pozsonyban



Ferenc József és Erzsébet királyné megkoronázása 1867-ben, a budavári Nagyboldogasszony-templomban (Mátyás-templom)

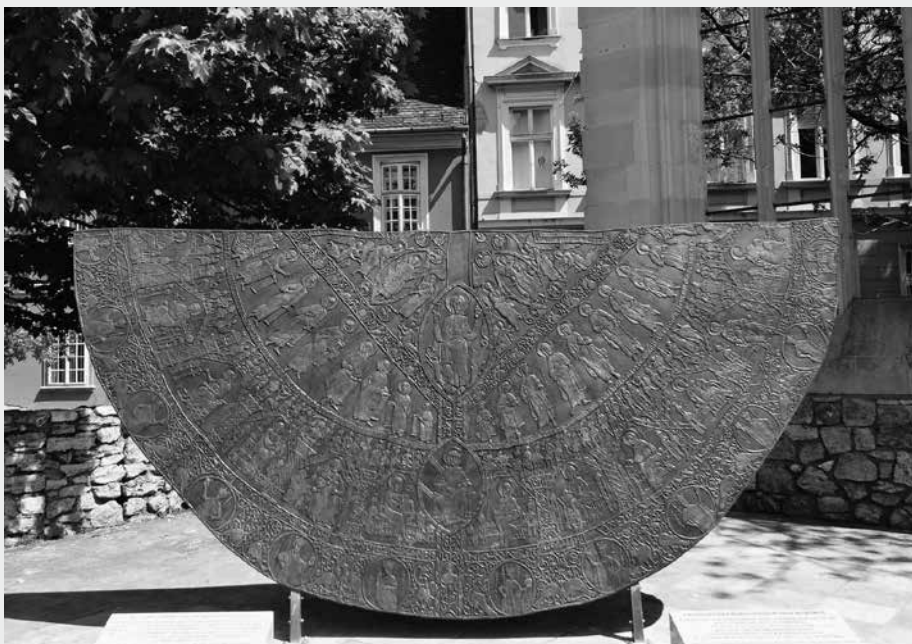


A KORONÁZÓ PALÁST BRONZ DOMBORMŰVE

Többéves munkával a 2000–2004-ig terjedő időszakban *Rieger Tibor* magyar szobrászművész megalkotta a koronázó palást bronzmá-solatát. A dombormű félkör alakban kiterítve, teljességében tárja elénk a palást ábrázolatait. A 210 cm magas és 434 cm átmérőjű bronz alkotás másfélszeres nagyítása az eredetinek. Hitelesen adja vissza a textílián néhol már nehezen kivehető eredeti hímzés vonalait. A dombormű sokáig az alkotó kertjében

állt. 2007-ben került a Budai Irgalmasrendi Kórház Árpád fejedelem úti épülete fala mellé, Kozma Imre atya felajánlására. Az alkotást 2017-ben a Budavári Önkormányzat helyeztette a végleges helyére. A Várban, a Mária Magdolna-romtemplom fennmaradt területén, annak szentélyében áll, és az *A magyar királyok koronázó palástja bronzban megjele-nítve* címet viseli. ♣

(Weltler)





Cs. Szabó László az otthonában

SÁGHY ILDIKÓ

A MÚLTÉPÍTŐ

Cs. Szabó László küldetéses szerepvállalásához honi irodalmi létünkben talán a fenti különös jelzővel közelíthetünk a leginkább. Ennek meglátására annak az MMA-as portréfilmnek a révén jutottam, amelyet nemrégiben, június közepén In memoriam Cs. Szabó László címen vetítettek az M5-ös tévécsatornán. A film végén a szerkesztő Csoóri Sándor 2002-ben elhangzott szavait idézi Cs. Szabó kapcsán: „Kellott jönnie egy embernek a magyar szellemi életben, aki elkezdte a múltat is építeni. Mert a múltat is építeni kell. Helyre kell tenni mindent, mert ami nincs a helyén, az, mint kísértet, visszajár közénk.” És Csoóri fogalmazta meg azt is: „Cs. Szabó László nincsen bent a magyar kulturális életben olyan módon, ahogy bent kellene lennie. Holott mögötte hihetetlen európai kultúra halmozódott fel, ez olyan, mint a Mount Everest, meg kell mászni!” Mostani összeállításunkkal – a filmrészletek, valamint a filmben szereplő jeles szerzők jóvoltából – szeretnénk hozzájárulni ahhoz, hogy a Cs. Szabó Lászlóról alkotott kép teljesebb legyen.

Égbolt a határok fölött

*(Papp Gábor Zsigmond rendező kérdezi
Illyés Máriát és Kodolányi Gyulát
a Cs. Szabó Lászlóról készülő tévéfilmjéhez.
A beszélgetés a filmben elhangzott interjú
szerkesztett, rövidített változata.)*

– Kezdjük azzal a beszélgetést, hogy milyen kapcsolatuk volt Cs. Szabó Lászlóval és milyen embernek ismerték őt meg?

Illyés Mária: – Nemrég találtam meg egy levelezőlapot, amelyen Cs. Szabó azt írja apámnak Párizsból: „Örülök, hogy megismerkedtem Flórával és a kislányoddal.” Ez valamikor 1958–59-ben lehetett. Párizsba nyilván azért jött át, hogy édesanyjától bizalmas értesüléseket kapjon az itthoni helyzetről és a bebörtönzött írókról, elsősorban Déryről. Ma is kevésbé ismert, hogy a Déry Tiborék kiszabadítására indult nyugati kampány motorja Angliában Cs. Szabó volt; ő T. S. Eliotot riasztotta ebben az ügyben. T. S. Eliot erre vonatkozó levele a Cs. Szabó hagyatékkal bekerült a Petőfi Irodalmi Múzeumba, Botka Ferenc közölte is a Déry-levelezés megfelelő kötetében. Mi erről a Cs. Szabó akcióról először atlantai barátunktól, Ronald Schuchardtól, T. S. Eliot hagyatékának gondozójától hallottunk. Az első felnőttkori emlékem Cs. Szabóról 1963-as, amikor apám egy British Council-meghívásra Angliába tudott utazni, és azt hiszem, azért vállalta ezt az utat, mert 1963 fordulóján volt a számára, akkor vált lehetővé, hogy meglátogassa a régi, emigrációban élő barátait, hogy lássa, milyenek lettek, mi történt velük. Ugyanakkor meg akarta ismerni az '56-os emigránsnemzedéket is. Akkor ismertem meg én igazán Cs. Szabót. Lebilincselő volt a műveltsége, a kedvessége, a beszélni tudása, az emberekkel a kapcsolata, igen jó kiállású férfi is volt, tehát teljes mértékben lenyűgözött. Számomra a legbámulatosabb az volt, hogyan tudott figyelni a másik emberre. Egy olyan fiatal egyetemistára, aki én voltam – még teljesen tudatlan, tájékozatlan! Komolyan figyelt, kérdezett. Aztán később visszatértem hozzájuk, 1966 nyarán ott laktam náluk, amikor Londonban voltunk a

férjemmel együtt. Sokat jártam múzeumba és nyelviskolába. Valahányszor hozzájuk visszakeredtem a délutáni órákban, az első kérdése az volt, hogy mit láttam, én pedig elmondtam a múzeumi benyomásaimat. Rögtön volt neki mondanivalója azokról a festményekről, azokról a művekről. Nagyon sokat tanultam tőle művészettörténészként is.

– Gyula, önnek milyen személyes emlékei vannak Cs. Szabóról?

Kodolányi Gyula: – Én az 1966-os nyáron ismerkedtem meg vele, amikor sikerült egy rövid British Council-ösztöndíjjal és a munkahelyem, a Corvina Kiadó ajánlásával kimennem Londonba. Talán két hónapos út lehetett ez. Az élményem ugyanaz volt, mint a feleségemé. Szeretem azt, amikor valakinek a tehetsége természetesen mutatkozik meg a napi érintkezésben is, egy energiakiáramlásban. Cs. Szabó Lászlóban ezt lehetett érezni, ezt a hihetetlen szellemi energiát. De nem csak szellemi energia volt ez. A feleségem mint művészettörténész is nagyon érdekelt volt az ő észrevételeiben, mert hiszen Cs. Szabó is képzett művészettörténész volt, és a művészet szellemiségét, de sajátos problémamegoldásait is értette. Cs. Szabó nemcsak ezért volt érdekes, hanem azért, mert ő volt a londoni

szellemi emigráció egyik vezéralakja. A másik: Szabó Zoltán. Hozzá kell tenni ehhez, hogy Illyés Gyula számára, akit teljesen összetört az '56-os forradalom bukása, depresszióba került, és kórházba, hónapokra – számára a legfontosabb szellemi partnerek közül az élete utolsó két évtizedében talán az első volt Szabó Zoltán és Cs. Szabó László. Ettől a '63-as úttól kezdve, amely a forradalom utáni első jelentős útja volt Nyugatra, úgy tudom, minden lehető alkalommal találkoztak. Ha tudták, hogy Illyés utazik, és tudták, mert leveleztek egymással, Bécsbe, Salzburgba, Franciaországba, Belgiumba, akárhová, Zoltán és Csé biztos, hogy azonnal utaztak ki, hogy találkozzanak vele személyesen. Tulajdonképpen ezekben a barátságokban megtestesült a magyar irodalom határok feletti egysége is. Valójában ezek soha nem bomlottak meg, a szörnyű politikai események és a személyes kapcsolatok akadályoztatása ellenére sem. Ők mind a 30-as évek óta voltak egymás barátai, és a 30-as évek csillagfényességű magyar reformnemzedékébe tartoztak mindnyájan. Itthon kettejükéről keveset tud a közvélemény, mert hiszen elmentek a kommunista hatalomátvétel után Nyugatra, illetve kint voltak, és nem jöttek haza. Ők egyfelől világpolgárként nyújtottak hatalmas szellemi teljesítményeket, és becsülésüket a magyar kultúra értékei iránt csak megerősítette az angliai távlat. Másfelől pedig a sok kontinensre terjedő emigráns magyar szellemi életnek voltak köztestületű és fáradhatatlan szervezői. Nagyon nagy élmény volt Cs. Szabó Lászlóval megismerkedni. Született tanár volt. Kiselőadásokat tartott – mindenről. Ettük házukban a választékos ebédet, amit a felesége, Bözsi főzött meg, aki neves rádióbemondóként és riporterként utánaszökött Magyarországról 1949-ben, és kint házasodott vele össze. Nézelődünk évés közben, és ő látja rögtön a szemünkön, hogy elcsodálkozunk, milyen alacsonyak a belső mennyezetek Angliában. Csé erre rögtön tart egy kiselőadást arról, hogy tulajdonképpen ez hajósnép, ezért ilyen kicsi a belmagasság, mint egy hajókajútban, mert az angolok hajósnép.

Sirokai Zsuzsa, Illyés Gyula, Csé és Szabó Zoltán
Londonban, 1967-ben



Nagyon mulatságos volt a ház, gyönyörű volt a lakás, ahol laktak. Ez a Gloucester Mews 48. alatt volt, London központjában, egy olyan cím, amelyet sosem felejték el. A Mews tulajdonképpen XIX. századi városépítési alkotás, keskeny utca, a módos felső középosztály házsora mögötti kocsisházak sora volt. Hosszú sikátor, kis, keskeny utca a két nagy utcára néző házsorok között. Arra nyíltak az istállók, és ezek úgy voltak megépítve, hogy a kocsiszin fölött volt egy lakása az úri kocsisnak. Lent, a színben a kocsit és a lovakat tartották. Ilyen lakásban éltek Csé és Bözsi, nagy ízléssel, az ő és Bözsi ízlésével berendezve metszetekkel, gyönyörű tárgyakkal. Lent pedig az egykori kocsiszin könyvtár volt, amelyben már a padlón is oszlopokban álltak a könyvek, művészeti albumok, melyekből eggyel-eggyel megajándékozta Ikát s engem. Hatalmas műveltségét szokták kiemelni, de ő ennél több is volt, nagy szellem, akin a műveltség és a világ értése magasrendű szemléletben találkozott. Ez a gyűjtemény került aztán Sárospatakra az ő ajándékaként, mert a sárospataki kollégium könyvtárának vezetője Újszászy Kálmán volt akkor, s ő tudta, hogy ez micsoda kincs. Ez volt Cs. Szabó gimnáziuma, a Sárospataki Református Gimnázium, és rájuk hagyta a könyveit. Ez a sárospataki könyvtár különben Magyarország egyik legcsodálatosabb, épségben maradt történelmi gyűjteménye. És ott is helyezték el Csé hamvait 1984-ben, a sárospataki temetőben

– *Még egy pár mondatot beszéljünk Illyés és Cs. Szabó kapcsolatáról. Ők egy generáció voltak, Cs. Szabó három évvel született később, mint Illyés Gyula, és egy évvel később halt meg. Gyakorlatilag párhuzamos életrajzok az övék. A háború előtti terminológiával mondván Illyést a népiesekhez szokták sorolni, Cs. Szabót pedig az urbánusokhoz, mégis hatalmas barátság volt az övék, semmifajta szellemi, ideológiai ellentét nem volt közöttük. Mi lehetett ennek az oka?*

Illyés Mária: – Apám és Cs. Szabó egészen más milióból indult. Egyikük a Dunántúlról, a másik Erdélyből, egyik katolikus, a másik református családból, és még lehetne sorolni: szegény és jómódú... Tulajdonképpen a francia kultúra, a szellem, Párizs hozta őket össze. Volt egy rövid időszak apám emigrációs korszakában, a húszas évek elején, amikor Cs. Szabó is Párizsban tanult. Nem tudom, hogy találkoztak-e akkor – azt hiszem, hogy nem volt kapcsolatuk, holott közös jóbarátjuk volt Gara László, aki Cs. Szabónak iskolatársa volt, apámnak pedig akkor már jóbarátja, egy francia nyelvű magyar antológiába dolgoztak, verseket fordítottak. De apám akkor egészen más körében forgott a francia kultúrának, a francia világnak. Egyrészt az akkor tömegével kitóduló magyar munkásfiataloknak a köreiben, a franciaországi magyar munkásémigrációban, másfelől pedig a francia szürrealista, avantgárd költők, írók körében, Cs. Szabó

viszont Teleki Pál kultuszminiszter stipendiumával jutott ki, és szerényen élt ugyan, de mégsem küzdött azokkal az anyagi gondokkal, amelyekkel apám, akinek két kezével kellett a betevőt megkeresnie. Elment könyvtörkökhöz dolgozni néhány hónapra, aztán, amikor elég pénze gyűlt össze, akkor járt a Sorbonne-ra. Cs. Szabó szerény körülmények között élt, de gondtalanabban. A szürrealizmus mind a kettőjüket megérintette, de úgy érzem, hogy a francia kultúra volt az, ami összehozta őket, a francia kultúra szeretete közös ízlést alakított ki bennük. Cs. Szabó sokra becsülte apám költészetét, írásait. Személyiségükben is sok a közös vonás, hasonló temperamentum, hasonlóan látták a magyarság sorsát. Cs. Szabó elkötelezett volt a magyarság sorskérdései iránt, apám ugyanúgy. Kényszerűen szakadt meg a kapcsolat, amikor Cs. Szabó eltávozott Magyarországról. Volt egy időszak, amikor levelezni sem tudtak. A Rákosi-korszakban Cs. Szabó politikailag igen kemény cikkeket írt, a magyar közélet szereplőit és magát a magyar közéletet kiméletlen keménységgel és éllel támadta. Úgyhogy ekkoriban nem akart apámnak írni, mert árthatott volna neki. '56 után pedig apám lényegében anatómia alá került, és Cs. Szabó akkor is gyakran a feleségének a nevében írt, mert tudták, hogy létezik levélcenzúra, és miért is szolgáltatott volna ki saját bizalmas életükről adatokat illetéktelen olvasóknak, cenzoroknak? A magyar irodalom a trianoni békeszerződés után szétszakadt. Apám mint fiatal emigráns a húszas évek Párizsában megtapasztalta ezt. Ekkor a Bécsben és Berlinben élő avantgárd költőkkel volt kapcsolatban. De a 20-as évek második felében – már itthonról, Budapestről – levelezésbe kezdett a trianoni határon túl élő írókkal, költőkkel és azokkal is, akik Moszkvába kerültek – amennyire lehetett. Ha módjában volt olyan fórumokban cselekvő szerepet vinni, amelyek határon túli és emigráns költőket is be tudtak mutatni, mindig meg-

tette, akár a *Nyugat*, akár a *Magyar Csillag*, akár a *Válasz* szerkesztése idejében. Az volt tehát a nézete, hogy a magyar irodalomnak egységesnek kell lennie, és tragédia, ha az, amit az irodalomnak képviselnie kell, a szellemi élet szétszakad, illetve, ha a szellemi élet (az írók) elszakadnak a saját közönségüktől. A két háború között könnyebb volt a szellemi életnek a határokon átívelnie, de 1947–1948 után Magyarországon ezt akadályozták. Tehát nem csak a Nyugatra került emigránsok nem tudtak bekapcsolódni a hazai szellemi életbe, hanem az úgynevezett szocialista országokban élő magyar kisebbség írói és költői sem. Apám azon volt, hogy ezeket a kapcsolatokat, amennyire lehet, erősítse. A határok fölött átnyúló szellemi és irodalmi élet azonban a 60-as évek elejéig kizárólag spirituális volt és az elite korlátozódott. Akik hallgatták a Szabad Európa Rádiót, a Vatikáni Rádiót, az Amerika Hangját vagy a BBC adásait, azok bele tudtak kapcsolódni, de milyen visszajelzést kaptak a nyugati magyar írók a magyar közönségtől? Úgyszólván csak az odalátogató – kiváltságos – magyarországi értelmiség szava jutott el hozzájuk. Ennek ellenére hallatlanul jól informáltak voltak. Cs. Szabó, Szabó Zoltán, Sárközi Mátyás, Siklós István, Czigány Lóránt, Határ Győző, Gömöri György és a többiek jobban ismerték a magyar irodalmi újdonságokat, mint az itthon élő magyarok. Az ő munkásságuk azonban csak töredékesen jutott el Magyarországra. Apámnak az volt a véleménye, hogy be kell kapcsolni a külföldön élőket, akár Nyugaton, akár másutt élnek, a hazai szellemi körforgásba, ez volt az úgynevezett *ötágú sip* gondolata.

– *Térjünk át arra, amit Mária is már érintőlegesen említett, Cs. Szabó magyarságképére.*

Kodolányi Gyula: – Cs. Szabóval kapcsolatban két nagyon fontos dolgot emelnék ki.



Illyés Gyuláné, Szőnyi Zsuzsa, Illyés Gyula és Cs. Szabó László a Puli-tanyán

Ferenc vezérkari főnök volt, és a 30-as évek fiatal reformnemzedékének színe-virága lement Kolozsvárra, köztük természetesen a két nagy erdélyi író: Cs. Szabó László és Tamási Áron. De ott volt Illyés Gyula is, a nagybátyám, Kodolányi János is, és elragadtatva írnak Kolozsvár szellemiségéről, amelynek az európai kultúráját mind a ketten magasabbra becsülték, mint Budapestét. Cs. Szabó maga is úgy érzi, hogy Budapest európaisága egy parvenü, felületes európaiság Kolozsváréhoz képest. Bizony Tamási is írt akkor egy riportkönyvet, ami természetesen be lett tiltva a Kádár-korszakban. Azt gondolom, úgy kell tekintenünk, hogy nem volt olyan magyar író, József Attilától kezdve Herczeg Ferencig, aki azt gondolta volna, hogy Trianon igazságos volt. Nem volt jelentős magyar szellemi ember a bécsi döntések idején, aki azt gondolta volna, hogy nem érdemeljük meg ezeknek a területeknek a visszacsatolását. Ezen nincsen magyarítani való, ezt vállalni kell, mint ahogy vállalunk kell azt a rossz sorsot, amely sajnos ismét megpecsételődött, hiszen a párizsi békeszerződés, az 1947-es, azt hiszem, még szigorúbb volt a trianoninál is.



Cs. Szabó László látogatóban az Illyés családnál

– A másik nagy esemény pedig 1956. Cs. Szabó akkor már nyolc éve nem Magyarországon él, és tulajdonképpen a Rákosi-korszakot nem a saját bőrén érezte meg, csak a magyarországi hírekből, mégis ír egy olyan beszédet 1956. november elsején Gyász és megdicsőülés címen, amit elmond a BBC-ben, amelyből kitűnik, hogy szívvel-lélekkel a forradalom mellett áll.

Kodolányi Gyula: – Ez így van. A nagy írónak, akiket említettem, elsősorban Cs. Szabónak és Szabó Zoltánnak, hihetetlen lelki megerősítést hozott a magyar forradalom. Jellemző például, hogy ők csak rádióközvetítések révén tudták követni a hazai fejleményeket, mégis Szabó Zoltán 1953-ban milyen éles szemmel írja meg, mekkora a jelentősége a híres június eleji Nagy Imre-beszédnek, annak a kormányprogramnak, ami gyakorlatilag a rákosizmus bukását jelentette, és valamilyen értelemben biztos, hogy az első lépés volt a forradalom felé,

mert felszabadultak tőle az emberek lelkileg. Ők együtt lélegeztek az otthoniakkal, élték a történelmünket, és ez azt is jelentette, hogy az elképesztő vérvesztésben, amely bennünket itthon 1956-ban a disszidálás hullámával ért, ők rögtön felismerték a maguk történelmi küldetését, és vállalták a szellemi keresztapaságot vagy mostohaapaságot a kiérkező értelmiségiek felett, és ezek nem akármilyenek voltak! A kétszáz ezer embernek jelentős része nagyon magasan képzett, komoly értelmiségi vagy szakmunkás volt, és ezekkel a fiatalokkal, akik közül a feleségem már többeket megemlített, ezekkel alkottak meg egy nagyon jól szervezett, nagyon kiterjedt, óriási magyar szellemi hálózatot. Sajnos Márai volt az, aki ebből kilógott, mert bár megírta szép karácsonyi versét a gyászoló Budapestről, azt mondta, hogy ő nem akar találkozni a bolsevik agymosás által megfertőzött fiatal magyar disszidensekkel. Lehet, hogy később rájött, megint áldozatul esett a kóros alkati bizalmatlanságának, de ez volt az első reakciója. Viszont Cs. Szabó meg Szabó Zoltán tárt karokkal fogadták őket, és a londoni emigráció más vezetői is. Révay András tartozott még ebbe a körbe. 1956 szellemét természetesen ők aztán tovább is éltették minden lehető módon.

– Végezetül még pár mondatot beszéljünk arról, hogy milyen volt Cs. Szabó mint művészeti író, művészeti gondolkodó, hiszen évekig tanított az emigrációja előtt a Képzőművészeti Főiskolán is.

Illyés Mária: – Sajnos, én akkor még nem voltam abban a helyzetben, hogy hallgathattam volna őt, de a „szalonjában” hallgattam, valahányszor találkoztunk. Főleg az írásaiból tudhatjuk azt meg, hogyan és miképpen látta a művészettörténetet, a művészetet, az elmúlt korok művészetét. Nem végzett levéltári kutatásokat, egyes műtárgyakat múzeumi kutatásban sosem vett górcső alá, viszont minden hozzáférhető, elérhető műemléket Olaszországban, Franciaországban, Angliában és másutt megnézett. Olaszország és Franciaország volt az igazi terepuma, élt is Olaszországban. Mindent megnézett, azután mindent elolvasott, ami megjelent és azután ebből a kettős élményből szintézist alkotott, ez az ő esszéírásának a lényege. Ő akkor valóban, ahogyan a férjem mondja, írói szemmel, írói alkotóerővel belevonva ezekbe az esszébe a történelmi és társadalmi tényeket is, írta meg a műtárgyakról a saját véleményét, ahogy látta ezeket. Nagyon fontosnak tartom kiemelni, hogy ő elsősorban az esztétikai élményért ment megnézni a műveket. Első volt számára az esztétikai élmény, amely érzelmi élmény volt, ebből születtek az írások. Nem úgy közelített a műtárgyakhoz és a művészethez, ahogy nagyon sokan, hogy az elsődleges cél a leírás, a rögzítés, és utána jön az élmény, hanem nála az esztétikai és érzelmi élmény után következett az írás. Ennek a folyamata úgy történt, hogy kapott lehetőséget a BBC-ben arra, hogy szabadon kiválasztva a témáját a művészetről



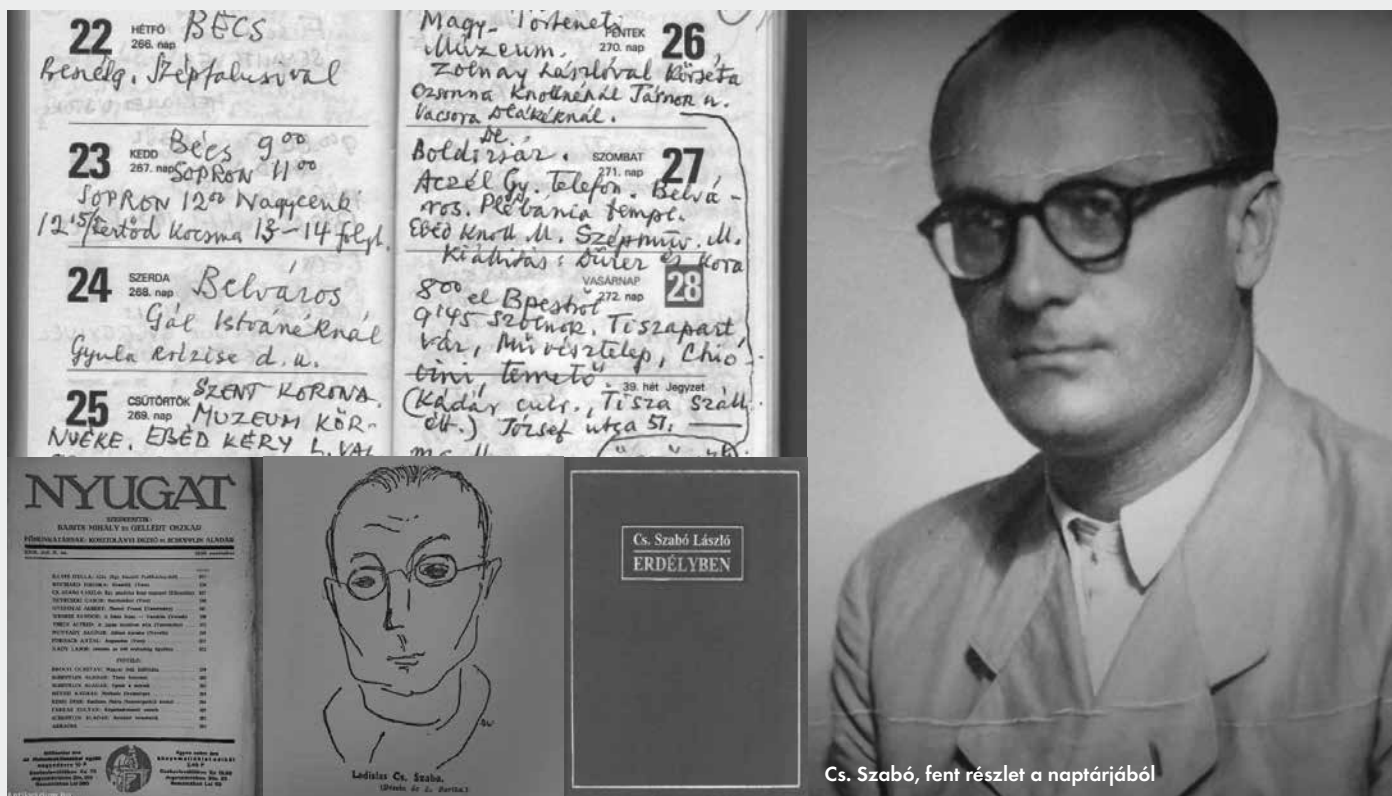
Illyés Gyula, Illyés Mária és Cs. Szabó László

is beszélhessen a vasárnapi műsorban. Akkor kezdett el az említett módon már felderített, élményszinten elsajátított művekről, kiállításokról előadni, ezeknek a BBC-adásoknak a szövegét később kiegészítette, feldúsította, s így születtek azok az esszék, amelyek aztán az emigrációs sajtóban, később pedig itthon is megjelentek. Jelentékeny alkotásoknak tartom őket, tapasztalatom szerint Magyarországon ezeket nem tartják művészettörténeti munkáknak, és ezt a műfajt nem is igen művelik. Esszének nevezem őket, de az bizonyos, hogy ezek az írások olyan alapos tárgyi tudásra és olyan alapélményre épülnek, amelyek nem jellemzik mindegyik, általában esszének nevezett írást.

Kodolányi Gyula: – Ebben a tekintetben Angliának termékenyítő hatása lehetett rá. Ha az ő rokonait keressük, akkor azokat a nagy brit művészettörténészeket kell számba vennünk, akik kortársak voltak, részben, mint Kenneth Clark. Valami ilyen komplexitás az övé, de még ezen is túlmenő, hiszen ő író volt, ahogy mondtam, és az írónak sokkal tágabb és nagyobb dimenziójú világból nézett mindent. Talán hozzátehetek még annyit mindenhez csendben, hogy a feleségem tiszteletbeli keresztapjának tekintette magát, és a családjunk így is tekintette őt. Ez számunkra szellemileg is és érzelmileg is különösen fontosá teszi az alakját – de nem vagyunk iránta elfogultak. Úgy érzem, hogy sem ő, sem Szabó Zoltán nincsenek eléggé jelen a mai magyar szellemi életben. Több tekintetben is a múltfelejtés állapotában van a mai magyar szellemi élet. Azt hihettük volna, hogy mint valami óriási kincsekre, ráveti magát a magyar értelmiség ezeknek az óriásoknak az életművére, de sajnos – ahogy feleségem is mondta – ez nem történt meg. Nagyon tudtak hatni életükben, mert a nyugati rádióadások zavarása fokozatosan alábbhagyott a Kádár-korszakban, és akkor nem kevesen hallgatták ezeket a rádióállomásokot. Képzelnék el, mit adott itthoni eszmélésünknek és mit jelentett az, hogy a kultúráról, de az élet jelenségeiről is a BBC-ben Cs. Szabó Lászlót lehetett hallgatni, és hogy a világtörténelmi események kommentárjait a Szabad Európa Rádióban részben Szabó Zoltán olvasta fel, illetve ő írta. A többi kiváló író – Márai is – mind dolgoztak ezekbe a Magyarországon nagyon-nagyon sokat hallgatott – hivatalosan elhallgatott – rádióadásokba.

◆ Szerkesztette: Illyés Mária

Curriculum vitae



(OSZK – Magyar Életrajzi Lexikon anyaga alapján)

Szabó László, Csekefalvi, Cs. Szabó – Baumgarten-díjas író: Budapest, 1905. november 11. – Budapest, 1984. szeptember 28. Apai ágon székely, anyai ágon erdélyi szász családból származott. Gyermekkorát Kolozsvárott töltötte, Erdély Romániához csatlakozása után települt át szüleiével Budapestre. 1925–26-ban Párizsban volt ösztöndíjas. 1935 és 1944 között a Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetője volt, progresszív irodalmunk képviselői az ő jóvoltából kaptak ott szót. A Nyugat köréhez csatlakozott, ugyanakkor a Válaszban és később a Magyar Csillagban is jelentek meg írásai. Az ún. „esszéíró nemzedék” képviselőjeként tartották számon. Esszéi részben útirajzok, ezekben nyugat-európai élményeiről, az ott tapasztalt változásokról számolt be. Ilyenek *Hét nap Párizsban*, *Doveri átkelés* és *Fegyveres Európa* c. kötetei. *Levelek a száműzetésből*, *Magyar néző* és *Haza és nagyvilág* c. kötetében a magyar és a nyugati irodalomról, művészetről közölt tanulmányokat. 1936-ban jelent meg *Egy gondolat bánt engemet* c. első elbeszélése, ebben Petőfi egy általa elképzelt párizsi utazásának legendáját beszélte el. *Apai örökség*, *A kígyó* és *Szerlem* c. kötetei kultúrtörténeti tárgyú esszénovellákat, analitikus jellemrajzokat tartalmaznak. *Erdélyben* c. tanulmányában a visszatért erdélyi területek múltjáról és jelenéről tett személyes vallomást. 1941-ben Makkai Lászlóval együtt *Erdély öröksége* címmel tíz kötetben rendezte sajtó alá az erdélyi magyar emlékiratirodalom válogatását. *Három költő* címmel Byron, Shelley és Keats verseiből állított össze antológiát. Az 1944-es német megszállás után lemondott állásáról, Balatonföldváron, majd Budán bujkált. 1945 után a Képzőművészeti Főiskola újonnan alapított művelődéstörténeti tanszékének vezetője lett, 1946–47-ben hosszabb nyugat-európai tanulmányutat tett. 1946-ban jelent meg *Két part* c. esszékötetete, 1947-ben *Márvány és babér* c. gyűjteménye az Itáliának szentelt versekből. 1948 végén tanulmányútra Olaszországba utazott, s nem tért vissza. Kezdetben Rómában és Firenzében élt, majd 1951-ben Londonban telepedett le, s az angol rádió magyar osztályának munkatársaként dolgozott. Írásai ettől kezdve a Látóhatárban, illetve Új

Látóhatárban, a Katolikus Szemlében és az Irodalmi Újságban jelentek meg. 1958-ban felvette a brit állampolgárságot. 1972-ben nyugalomba vonult. 1953-ban Rómában jelent meg *Magyar versek Aranytól napjainkig* c. terjedelmes antológiája, amely az emigrációban élő magyarság fiatalabb nemzedékeinek nevelésében töltött be igen fontos szerepet. Az emigráció szellemi életének egyik vezetőjeként tevékenykedett, sokat utazott, számos előadást tartott különböző nyugati magyar mozgalmak és irodalmi körök összejövetelein. Londonból figyelemmel kísérhette a nyugat-európai, főként az angol, a francia és az olasz kulturális életet, emellett számat vehetett a hazai eseményekkel. Úti tapasztalatairól kitűnő esszéikben számolt be: *Téli utazás* c. műve személyes hangú útirajz, *Halfejű pásztorbot* c. könyvében görögországi, *A nyomozás* c. kötetében „szentföldi” tapasztalatait örökítette meg. *Római muzsika* címen útirajzokat és művelődéstörténeti esszéket adott közre. *Hunok nyugaton* c. kötetében a háború után Nyugat-Európában tett utazásának emlékeit elevenítette fel. *Ország és irodalom* c. könyvében magyar irodalomtörténeti tanulmányokat jelentetett meg, ezekben vitába szállt a hivatalos hazai felfogással. *Petőfikék* címen két irodalomtörténeti esszét közölt. *Két tükör közt* c. kötetében részben hazai írókkal: Illyés Gyulával, Weöres Sándorral, Pilinszky Jánossal készített interjúit, részben a vele készült beszélgetéseket gyűjtötte egybe. *Irgalom*, majd *Vérző fantomok* c. kötetében elbeszéléseit rendezte sajtó alá. *Félszáz ének és egy játék*, ill. *Pokolbornac* c. költeményeit, *A gyanúlanok* c. hangjátékait, *Hűlő árnyékban* c. pedig önéletrajzi írásait és interjúit adta ki. A hetvenes években vetődött fel először valamelyik könyvének hazai megjelentetése. 1980 tavaszán a Nagyvilág közölte *Dickens-napló* c. esszéjét, ez év őszén látogatott haza először. Ezt követően többször is idehaza járt, és beutazta az országot. Sorra jelentek meg könyvei: 1982-ben *Alkalom* című esszéválogatása, majd *Közel s távol* és *A kígyó* c. novelláskötete, az *Őrzők*, a *Görögökről* és a *Shakespeare* c. tanulmánykötetete. Legendás könyvtárát a sárospataki református könyvtár, levelezését és iratanyagát a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi. Végakarata szerint Sárospatakon temették el. ♣

„Rejtett kincs, drágagyöngy...”

Jézus jól ismert példázatának szavait idézte fel bennem, amikor legutóbb Czigány Györggyel, szerkesztőbizottsági munkatársunkkal az In memoriam Cs. Szabó László című dokumentumfilmről diskuráltunk. A film rendezője ugyanis több helyütt idéz abból a televíziós beszélgetésből is, amelyet Czigány György 1982-ben készített Cs. Szabóval.

Am Czigány Györgytől megtudtam azt is: ezt a tévéfelvételt Cs. Szabó olyannyira fontosnak tartotta, hogy arról teljes terjedelmében saját kezűleg leíratot készített, majd lektorálva, szerkesztve esszé-interjúvá alakította, hogy az 1983-ban, a Kortárs folyóiratban megjelenhessen. Czigány György pedig most az archívumából előkereste az eredeti eszmecserét, hogy ez a rejtett kincs, drágagyöngy, közel negyven esztendő múltával a Lyukasóra folyóirat olvasói elé kerülhessen.

Legyen hát ez is Czigány György 90. születésnapjához tartozó ünnepének része! (Sághy Ildikó szerkesztő)



Czigány György és Cs. Szabó László az 1982-es tévéfilm adásában

CZIGÁNY GYÖRGY Cs. Szabó László itthon

A mikor egy nyáriasan meleg, késő őszi napon, 1984-ben a ravatala előtt álltunk a sárospataki temetőben, már alig gondoltam arra a beszélgetésre, melyet 1982 májusában a televízióban készítettünk Cs. Szabó Lászlóval, s amelyet a nézők csak az író halála után fél évvel láthattak. (Előbb lett a műsor anyagából folyóiratinterjú, ezt 1983 áprilisában közölte a Kortárs.) Korán érkezünk a temetőbe, de már sokan álltak a ravatalnál. Forrón sütött a nap és tavasziasan sárosak voltak az utcák, ösvények. Ott állt Illés Endre is, szikáran, mozdulatlanul. Fél óra is eltelt: valaki ülőhelyet mutatott neki. Emlékszem, alig észrevehető, de határozott mozdulattal hátrította el az ajánlatot. A sokaságban néhány barát arca: Tornai, Csoóri, Petrovics Emil...

*

Cs. Szabó Lászlóval több levelet váltottunk a televíziós műsorának sorsa miatt. Egyik levelét idézem, amelyet 1982. október 22-én, pénteken fogalmazott meg Londonban.

„Kedves Gyurka! Tájékoztatlak az utolsó »interim« híradásom beszélgetésünk szövegéről. Postáztam pár órája egy 310 oldalas könyv tördelt korrektúráját, felszabadultam. De az utolsó öt napban párhuzamosan már belevetettem magamat az átírt szövegbe is. Egyelőre kézírással. Úgy fest, hogy vasárnap megkezdem a gépelést, ami még mindig csak impurum, de 28-án a gépelő kezében lesz végső tisztázásra... Többé-kevésbé biztosra veheted, hogy november 4-én reggel expressz postázom Neked. Kő esik le a szívemről, végre tudok határozott dátumokat mondani.

Mivel első megfogalmazásban már kész van a javítás kétharmada, megerősíthetem korábbi levelem híradását. Végigkövettem beszélgetésünk vezérfonalát, de gyökeresen átfogalmazva. Új mondatok, bekezdések, itt-ott új oldalak kerültek be a pongyola ismétlések helyére, amelyek csöppet sem zavarják az olvasót, olvasva henyék, helyenként túrhetetlenül. Régóta üzöm a műfajt, nem ért meglepetésként.

Meglepetés némileg Téged fog érni. A felszabaduló helyet kitöltöttem kortörténeti és társadalomtörténeti rajzokkal, mert három hazai utam meggyőződtem, hogy az 1950-es években született nemzedéket elsősorban az agyonködösített harmincas évek izgatják. Igyekeztem alapos ízelítőt adni abból a nagy horderejű reformkorból, de ismétlem: beszélgetésünk tág keretében. Verba volant, scripta manent – ha kiadjátok a Kortársban (aminek igazán örülnék), a küldendő, ráncba szedett mondanó illik nyomtatásban, nem az el-elkalandozó élőlészavas.

Természetesen, ha úgy gondolod, hogy az új szöveg túlságosan elhajlik a lejegyzett anyagtól, a legegyszerűbb és legbecsületesebb megoldásnak az látszik, hogy csillag alatti jegyzetben vagy a szöveg előtti pár soros, kurzív bevezetőben utalunk rá, hogy amit a Kortárs olvasói látnak, a beszélgetés alapján készült.

Levél helyett legközelebb már kéziratot kapsz. További sorsáról dönts szuverénül. Gondolod, hogy a portré műsorra kerül még Karácsony előtt? A kérdés világért sem sürgetés! Barátsággal és szeretettel szívből köszönt: Cs.” ♦♦

KÉTNYELVŰEN – KETTŐS HŰSÉGBEN

Válaszok Czigány Györgynek

Czigány György: – Szeretettel köszöntöm tihon a legnagyobb magyar esszéíró: Cs. Szabó Lászlót. Mi legyen az első szó köszöntésül? Talán Mikes Kelemen neve, ámbar a te sorsod aligha hasonlítható az övéhez.

Cs. Szabó: – Egyáltalán nem, egyáltalán nem. Sőt, inkább azt mondom, hogy Mikes Kelemen, aki ma már a világrésekbe szét-szórt, külföldi magyar írók valóságos védőszentje, egyúttal meg is téveszti a hazaiakat, ha ránk gondolnak. Él a magyar köztudatban egy török-örmény-görög-zsidó sárfészek foglya, ragályokon és unalomban, évtizedekig emésztődik szellemileg árván, magára utalva a világ végén. Szellemileg tökéletes árvaságban, lelki-leg már sokkal kevésbé, mert Törökországban tizenhét éven át szolgál a legjobb apaként bálványozott II. Rákóczi Ferencnek, amellet jó előre megedzették annak idején a serdülő zokszó nélküli, végtelen türesre nevelői, a kolozsvári jezsuiták. De mondom, úgy kísért

a magyar köztudatban, mint aki nagy búsan fel-alá sétál és „futó szél zúgásában” egyedül hallgatja a tenger mormolását. Nemzedékek könnyzacskóira hatott Lévy József érzelmes verse, a nemesen retorikus gyászvers egy élő-halott felett; még kötelező iskolai olvasmány volt diákkoromban. Holott Mikes elfoglaltabb volt, mint utókori emblémaképe.

Mi, Nyugaton élő magyarok aztán végképp nem érünk rá emésztődve fel-alá sétálni csapkodó hullámverésben. Folyton szorongat a cselekvés, tele vagyunk tennivalókkal a hajszoló század sodrában, írunk. Már aki író. Nagy többségünk világvárosokban lakik, s három nemzedék dolgozik össze időnkénti fényjelekkel az óriási szórású diaszpórában: az enyém a fiaméval, az övé meg a rohamosan sarkukba szegődőkkel. Egyre vigyázzon minden kilátogató honfitársunk! Ha tele van jóindulattal irántunk, ne legyen ugyanakkor tele részvétellel, puhatolva, hogy nincs-e

titkolt honvágyunk, gyöttrő és bénító, bár erefelé tízszerte tömöttebbek az áruházak és csemegeboltok. Nincs. Se időnk, se módunk rá, s lelki helyzetünk egészen más, mint egy száműzötté. Hadd említsem én is szeretettel a páratlan csodát, Mikes Kelemen, hiszen a XVIII. század első felében már olyan a prózája, amely Kosztolányié mellett máig a mintánk. S tette egyedül, lelkileg fel-feltörő intellektuális környezet nélkül, kristálytisztá, eleven nyelvében magasan az erdélyi földiek: rokonok, írók fölé húzva. Nincs rajta egy szemernyi penészfolt. Szegben, természetesebben, elegánsabban írt, mint bárki az akkori „két hazában”. Irodalmunk egyik csapása éppen az, hogy olyan rettentően elkésve s akkor is feltűnés nélkül. 1794-ben Szombathelyen adták ki a Leveleskönyvet, tehát elmaradt a nagy vitaminoltás az egyébként vonzó hangú, korabeli provincializmusba. Ő lett volna az egykorú stílusminta, ahogy – ismétlem – Kosztolányi

1982 jún. 2

Keves Barátom,

Sárospatakról visszatérve kaptam meg két könyvedet. Kívülre köszönöm a kitüntető figyelmet.

Végtelen örömmel gondoltam vissza kiadós televíziós beszélgetésünkre; öreg „profi” filmeknek igazán jólesett hallani a fiatalabb verbeli „profi” kérdéseit s ugyanakkor megható nagy tájékozottságod az írátaimban. Fáradtság nélküli élvezet s nem izzasztó munka volt a felvétel. Azóta Tized Gyűlésről és Csorói Lándorhól Patakiig igen sok helyről hallottam, milyen nagy az országos becsüléted, tudtomra adták, hogy a M. Televízió egyik legkimagaslóbb és legvonzóbb munkatársával végeztük a felvételt. Persze éreztem is az

2

indulattól kezdve s most már magam is beállhatok a Tanúk közé. Brillians voltál, gratulálok és szívből köszönöm.

Nagyon remélem, hogy előbb-utóbb ismét találkozunk, itt vagy Anghiában. Én holnap hagyom el a hazát.

Igaz barátsággal és nagy rabcsükköléssel
Küször

Cs. Szabó László



már egy fél százada az. Nemcsak kortársaimra gondolok, hanem az 1930-as évjáratokra is, tudom, hogy Nyugaton Mikes hányanak a nyelvi eszménye, nyelvtisztaság, világos fogalmazás és csipősen enyelgő hangváltás mestere. Mintha csak köztünk forogna még.

Nincs honvágynak, mert kettős kötöttségben, kettős hűségben s kétnyelvűségben dolgozunk, megállapodva s lecsillapodva. 1960-ban még nem állíthattam volna ezt. Kettős kötöttségen azt értem, hogy lassan ki-ki beilleszkedett idegen társadalmakba anélkül, hogy elvesztette volna magyar identitását, holott eleinte jó néhányan átestek ezen a pánikon. Sok országban és különböző világrészekben él magyar egyetemi tanár, orvos, laboratóriumi kutató, biológus, építész, olajmérnök, agronómus, vegyész, történész, író, grafikus, szociológus, sportedző, kocsmáros. Lojalitást és megbecsülést érzünk a befogadók iránt, de nincs szakadás vagy elidegenedés a Nyugaton élő jófajta – ismétlem: jófajta – magyarok s a haza közt. Mellesleg ugyanezt elmondhatom a lengyelekről, észtekről, csehekről, örményekről. Nem kizárólagos magyar kiváltság vagy érdem. Van egy különvaló kötöttség Svédországhoz, Svájcához, Hollandiához, Ausztriához, Franciaországhoz, Angliához, az Egyesült Államokhoz, Brazíliához, s van egy közös kötöttség a hazához, ahová az 1970-es évek óta egyre többen visszajárnak gyerekestül, tudnak a megjelenő könyvekről, olvassák, sokan buzgóbban, mint a kinti magyarokét, persze azért, mert a legtöbb könyv ismét olvasható, nem úgy, mint az 1950-es évek tragikus kezdetén, amikor egy megkínzott nép fogvacogva is csak röhögni tudott a strébrek szecsakgyártásán.

Ennyit a kettős kötöttségről és hűségről. A kétnyelvűségről viszonylag keveset tudnak Magyarországon. Jobb szó híján főleg a középnemzedékre gondolok. Mi, öregek, Márai,

Szabó Zoltán, Faludy György, lassacskán elfogyunk. Márai nyolcvankettő, Zoltán hetven, kettőjük közt már feszülten várom idén a magam két hetesét, állítólag szerencsés szám a lottóban, hát majd meglátjuk. De térjünk vissza az úgynevezett középnemzedékre! Az történt, hogy beleszokva, sőt beágyazva a kétnyelvűségbe, tudományos munkáikat rendszerint a befogadó nagy ország nyelvén vagy valamilyen világnyelven írják, hazai és külföldi kettős haszonnal, mert elég sokszor magyar a tárgyuk, legalábbis irodalmi, irodalomtörténeti, történelmi, társadalomtudományi, néprajzi, zenetörténeti munkáké. „Hírünk a világban”, hogy Illyés Gyula szállóigeként forgó szavait idézzem, egyre nő, mert szaporodik azoknak az angol, francia, német, spanyol, svéd könyveknek, füzeteknek, különlenyomatoknak a száma, amelyeket egyetemi tanszékek betöltői vagy szabadúszók írnak az 1933 és 1937 között született nemzedékből. Kapásból néhány példa közelebbi ismerőseim közül: Deák István a Columbia Egyetemen, Czifrány Lóránt és Péter Münchenben, Gosztönyi Péter egy berni történelmi intézet élén, szintén Bernben Veress Sándor, aki legalább olyan kiváló zenetudós,



mint zeneszerző, Thinsz Géza, aki remélem, egyszer még bejut a svéd akadémiaira, vérfrissítőnek a Nobel-bizottságba, Varga Sándor amszterdami professzor – magyar költői nevén Varga Áron –, aki máris holland akadémikus s nagy tekintély a strukturalista elméletben, Karátson Endre francia irodalomtörténész és magyar elbeszélő, Hanák Tibor, a bécsi filozófus, Kabdebó Tamás, a sokoldalú manchesteri könyvtáros, Sándor András Washingtonban, Kemenes Géfin László Kanadában, és így tovább, és így tovább. Sajnos a jó bornak ezúttal nagyon bő a seprője is: felfuvalkoddott, tudatlan műkedvelők, főleg a tengerentúlon, akik saját zsebükből gond nélkül fedezik áltudományos fércműveiket. Hagyján, ha magyarul; ártalmasabb, ha angolul, nem marad köztünk, titkolt családi ügyként, a szegényünk.

Visszatérve a kitűnő elitre, vissza kell utalnom a már említett kétnyelvűségre. Mert szépirodalmi műveik nyelve, igen bölcsen, jóformán mindig magyar. A tudósok egy része költő s esszéista is. Márpedig aki 18-20 éves koráig anyanyelvébe volt bepólyálva, az később semleges tudományos nyelvet tökéletesen elsajátíthat ugyan, de versben, regényben, novellában, esszében izetlenebb, merevebb, egyenesen lelketlenebb, mint akár egy közepes „bennszülött”, ha ő maga talán nem hallja is. Csak árnyalatokról van szó, de elég az, elég az! Éppen árnyalatokon fordul meg – s mennyire! – az írás minősége, szóval az, hogy ezüst-e, arany-e vagy csak ezüstözött réz. Számomra nincs furcsább, mint az a külföldi magyar író, aki lélekszakadva futkos: „Édes öregem, nem tudsz egy fordítóról, aki átülteti regényemet angolra (németre, franciára, spanyolra)?” Minek, ugyan minek? Körülbelül tizenötmillió magyar van a világon, az nem elég potenciális olvasó? Nekem mindig elég volt.

– *A gyökerek meghatározzák az ember életét. Nálad mottószerűen: Erdély, Budapest. Aztán van egy európai, ahogy te nevezed: kúszógyökér...*

Cs. Szabó: – Köszönöm a figyelmes olvasást, jól emlékszel a szóra, kúszógyökér.

– *És ez a három szólam, polifónia, azt hiszem, elég volt ahhoz, hogy megszülessék a tizenöt könyv, amit külföldön írtál. Amelyek közül már olvashattunk az utóbbi években. Akár a görögökről van szó, akár a Közél-Keletről vagy Jeruzsálemről, verseidről, novelláidról. Ezekről szeretnénk hallani.*

Cs. Szabó: – Nézd, én véletlenül Budapesten születtem, de pár hónap múlva elvittek Kolozsvárra, ott maradtam 13 éves koromig, s a nagy vakációkban azután is sokáig visszajártam, persze akkor már a román határ mögé. Édesapám Pesten van eltemetve, ő az egyetlen a családban, aki nem erdélyi földben fekszik, a többi elődöm, ősem osztozik a kolozsvári, medgyesi s székelyudvarhelyi temetőn. Apám és anyám volt az első, aki huzamosabb időre átjött a Király-hágón, kivéve – átmenetileg –

Weöres Sándor, Károlyi Amy és Cs. Szabó Weöreséknél, a kertben



néhány ősi anyai ágon, ők gubernátori engedéllyel kimentek tanulni német egyetemekre. Nagyon rég, az unió előtt. Ízig-vérig erdélyi vagyok erdélyi levegő nélkül is, mert azok a gyökerek nagyon mélyek, néha engem is meg-hökkentenek. Számtalanszor Erdélyre kapcsol oda se vágó ez vagy az a gondolatom. 1918-tól erre a gyökérhálózatra rakódott rá minden külső esemény és belső változás, életem forgása, kamaszkor, egyetemi ifjúság, első házasság, első két foglalkozásom, pályakezdésem Babits oldalán. „Babits istállójában”, ahogy Féja Géza

mondta csúfondárosan, bár úgy éreztem: gonosz fullánk nélkül. Csakugyan az ő istállójában váltam magyar íróvá, a Nyugat avatott fel, néhány próbafutam után más folyóiratokban, a Nyugattól örökölt később a Magyar Csillag s a Válasz, persze írtam máshova is. Ezzel a három névvel már nyakig benne vagyunk az 1930-as években, túl is jutottunk rajtuk

1943-ig. Komor, de nagy magyar évtized volt, irodalmunk megint egyszer magára vállalta, hogy helytáll a népért a díszmagyaros ország helyett, mondhatnám: közönye, félelme, vak-sága ellen. Népiek és urbánusok örökös civakodása viszonylag elég keveset számított, nagy részüket egymáshoz sodorta a közös szándék, mai szétválasztásuk fókusza szerintem hamis, mert élesebb az elkülönítésük, mint az

egykori valóságban. Persze voltak szélsőséges urbánusok, akik lefasisztázták a népieket, voltak szélsőséges népiek, akiknek vérszopó kozmopolita zsidó volt minden urbánus, de kölcsönös gyűlölködésük inkább csak peremtűnet. Jól-rosszul, mégiscsak együtt voltunk, urbánusok és népiek, belső száműzetésben küzdöttünk egy új Magyarországért. De józan ítélettel még a vérmesebbje se gondolt társadalmi forradalomra vagy hatalomátvételre, annál sokkal realistább volt a fegyvertelen felszabadítók stratégiája. Ma már alig bírják felfogni

a fiatalok, hogy nem állt mögöttünk senki. Úgy értem: szervezet, párt, egyéb intézmény, titkos tőke. Mozgósítani akartuk a közvéleményt Budapesten, vidéki városokban, falun országjáró előadásokkal, perbe fogott könyvekkel, pénztelen, de nagy becsületű lapokkal. Akiben csak pislogott is egy kis felelősségérzet, íróként se nézhette, sőt elsősorban író-

ként nem nézhette a mutatós iparfejlesztést éhbér szinten a legtöbb nagyvállalatnál, s a feudális földgazdálkodást éhbér alatti szinten.

De ugyanakkor ritkán voltunk újkori történelmünkben nyitottabbak a Nyugat felé, mindenesetre jobban, mint a reformkori nagyságok óta bármikor; a milenniumi századforduló például Széchenyi István bíráló szemével, bizony, ismét csak nagy parlag volt a szó

jelképes értelmében, zsíros lacikonyhákkal az összetákoltt ligeti Ős-Budavárában. Könnyen utaztunk s olcsón, harmadosztályú fapadon, főleg Párizsba. Szédületes volt a vonzóereje. Ma jobban megoszlik a nagy szomjúság Olaszország, Franciaország s főleg angol-szász nyelvterületek után, amerikai ösztöndíjjal vagy vendéglátói meghívással sokan hetekre, hónapokra át is jutnak az Egyesült Államokba. Ez bizony szinte elképzelhetetlen volt fiatalságom idején. Persze, Párizs szellemi hatalma akkor lenyűgözőbb is, mint ma, nem csoda, hogy a haza gondjaitól terhelten „vigyázó szemünk”-et megigézve Batsányi, Petőfi, Ady farszára vetettük. A második világháborúig joggal soroltak engem a neveltjei közé, novellák és esszék tanúskodnak a helyes betájolásról. De 1948 végén a sors nem oda, hanem Olaszországba vetett, két és fél évig éltem Rómában és Firenzében, nagyon keserves körülmények között. Aztán visszabillentem a pályámra, meghívtak munkatársának az angol rádió. Londoni lakos lettem, később angol állampolgár.

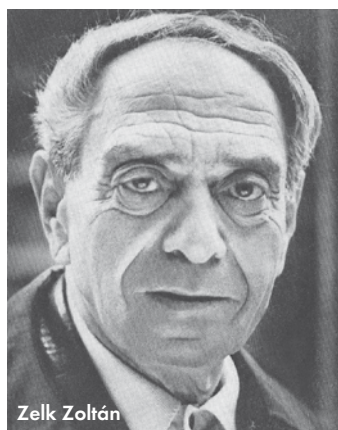
– Hiszen volt már egy korábbi rádiós korszakod itthon. Amikor itthon voltál a rádió irodalmi osztályának a vezetője.

Cs. Szabó: – Ó, de mennyire, de mennyire! Azt kell mondanom, hogy az angol rádió is azért hívott meg, mert fölfedezett. Rájött, hogy Nyugaton él a Magyar Rádió egyik volt belső embere. Napot naphoz toldva, reménytelenül és nyomorúságosan éltem Firenzében, mégis megsirattam, amikor átköltöztem Angliába nagyobb és biztosabb karaj kenyérért. Álltam a vonatablaknál, s folytak a könnyeim, persze azért is, mert nagyon szerettem az olaszokat, noha egészen más a természetem, mint az övék, elutóbbet nehéz elképzelni.

„Számtalanszor Erdélyre kapcsol a gondolatom. Erre a gyökérhálózatra rakódott rá életem forgása, kamaszkor, egyetemi ifjúság, első házasság, első két foglalkozásom, pályakezdésem Babits oldalán. Babits istállójában, ahogy Féja Géza mondta csúfondárosan.”



Sárközi György



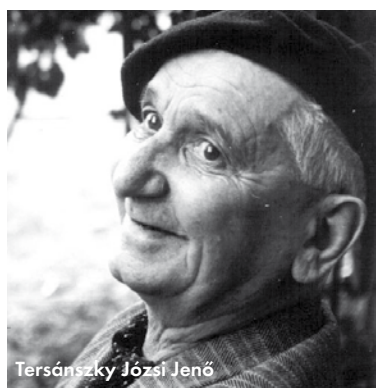
Zelt Zoltán



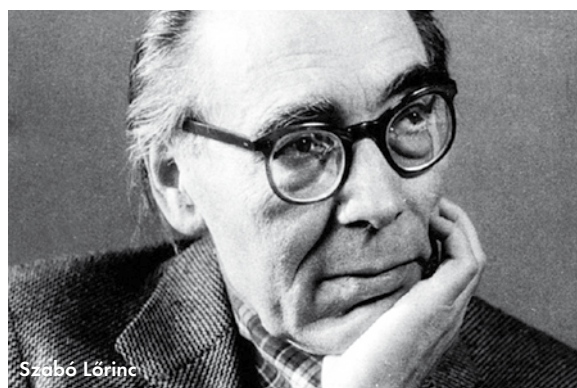
Örley István



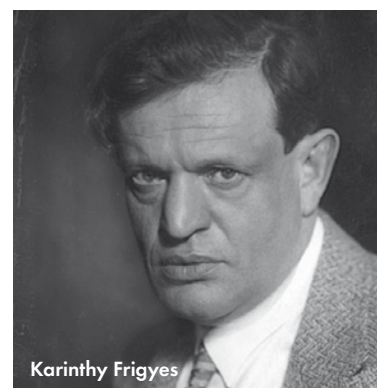
Tamási Áron



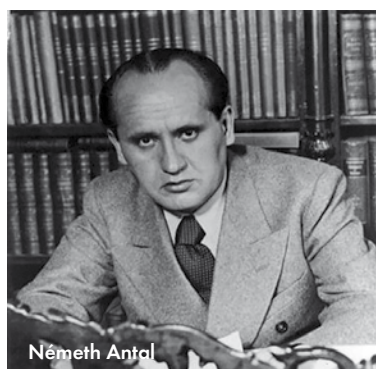
Tersánszky Józsi Jenő



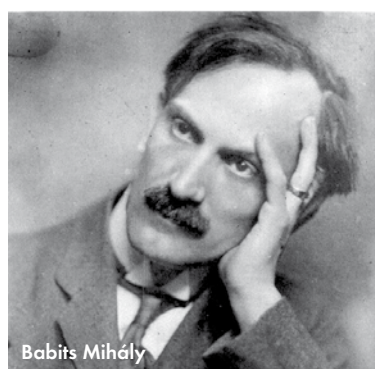
Szabó Lőrinc



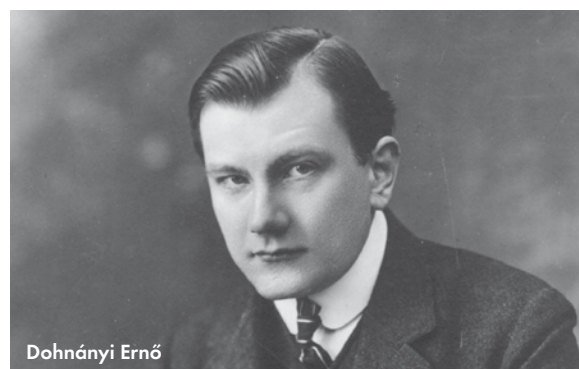
Karinthy Frigyes



Németh Antal



Babits Mihály



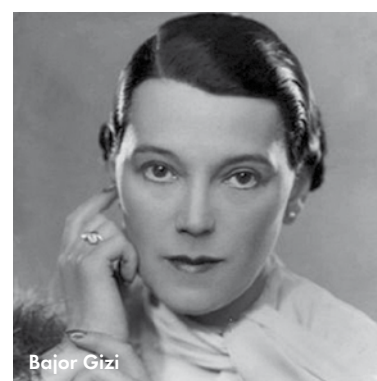
Dohnányi Ernő



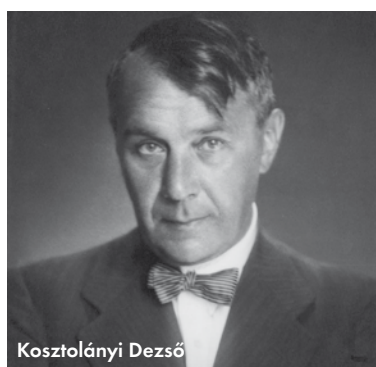
Rónay György



József Attila



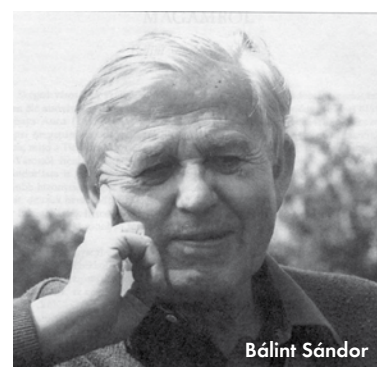
Bajor Gizi



Kosztolányi Dezső



Márai Sándor



Bálint Sándor

– Szól erről egy novellád is.

Cs. Szabó: – Hogyne, több is. Szóval az angol rádió alapos késéssel fölfedezte a szárazra vetett „profi”-t; Szabó Zoltántól szerezték meg albérleti címemet. Tapogatózó levelükre mentem volna azonnal, akár négykézláb, mert tudtam, hogy ez a szabadulás, valószínűleg az egyetlen. Az íróé is, ami nem volt mellékes, mondhatom. Osztályvezető voltam a Magyar Rádióban, az irodalmi osztály vezetője. Mivel a mai televíziós nézők nagy része akkor nem is élt, rövid történelmi összefoglalást kell rögtönözni. Magyarország még nem volt teljesen villamosítva, távol fekvő országrészekben, itt-ott, csak „detektoros” készüléket használtak, silány volt a vétel, amellet sokaknak arra se telt. Történészek dolga, hogy megcáfoljanak, de úgy emlékszem, 300 és 400 ezer körül mozoghatott az előfizetők száma, amikor

„Jól, rosszul, mégiscsak együtt voltunk: urbánusok és népiek, belső száműzetésben küzdöttünk egy új Magyarországért.”

megváltam a rádiótól. Nagy szám akkor, nevésegesen eltörpül a maiak mellett. Az történt, hogy Kandó László festőművész, később tanártársam a Képzőművészeti Főiskolán, nagyon eszes, művelt és szellemes ember, meggyőzte unokatestvérét, Kozma Miklóst, a Magyar Távirati Iroda s a Magyar Rádió elnökét, hogy kíméletlen műsorreformra van szükség, aminek – felfelé buktatással – személycseréje az előfeltétele. Csakugyan elég mucsai műkedvelés folyt a Sándor utcában, s igen sok író semmire se becsülte a potenciálisan óriási találmányt. 1934 novemberében történt meg az áttérés, az irodalmi osztályról levált az új osztály, a drámai, Németh Antal, a Nemzeti Színház új igazgatójának a vezetése alatt – alig látható, alig hallható manapság a neve, ő még rehabilitálásra szorul, ha másként nem, mint kiváló színháztudós –, az irodalmi osztályt meg Németh Lászlónak kínálták fel. Akkor volt emelkedőben, szédületesen, minden szem kezdett rátapadni, elragadtatva vagy ellenségesen. A legnagyobb minőségi igénytelenséggel lépett fel, s a legnagyobb elkedvetlenedés volt a gyors folytatás. Maximalista volt minden tetteiben, írásában, tervében – kebelbarátja, Gulyás Pál, a debreceni költő ártatlanul csúfolódva tervkovácsnak nevezte –, de rettenő érzékenysége vetekedett maximalizmusával. Hiába biztatta a nagy hatalmú Kozma Miklós: „csináld csak tovább, csináld csak, mögöttes állok, Laci”, szinte minden szögletben elgáncsolására fölesküdt ellenséget látott, s végleg elcsüggedve lemondott. 1935 júliusában engem kértek föl, hogy álljak a helyére. Süllyedéstől féltették az osztályt, kárörömet sem akartak szerezni a szélsőjobb oldali sajtónak, amely kezdettől háborgott az őrsgváltás miatt. Érthető, félig-meddig monopóliumuk volt addig az iro-

dalmi műsor. Mellesleg Kozmának még csak éppen harangozott a nevem, s tanácsért megint Kandóhoz fordult, noha megjárta első jelöltjével. Osztályvezetőként automatikusan bekerültem az igazgatóságba. Harmincéves voltam, és szabad kezem volt, igaz, hogy engem nem is fűrtak meg lépten-nyomon fantomellenségek, mint a betegesen gyanakvó Németh Lacit. Éveken át összedolgoztam Hlatky Endrével, a műsorigazgatóval. Őt a németek 1944. október 15-e után elhurcolták – akkor már a Miniszterelnökségen működött –, szabadulását az előnyomuló amerikaiaknak köszönhettem, leköltözött Rómába harmadrendi ferences szerzetesnek, emigrációnk elején gyakran találkoztunk, a római temetőben fekszik. Hagyták, mondom, hogy csekély engedményekkel minőségi műsort szerkesztsek, azaz én diktáljak, nem pedig mániákusan levelező vidéki ténsaszonyok: képzeletben egy igényes hallgatót vetítettem a vevőkészülék mellé. Hamarosan beállt

a szélfordulat írókörökben is, lemorzsolódott a bizalmatlanság: amit eleinte kérni kellett, magától ömlött be most már. A jó kézirat. Még Stein Aurél, a világhírű magyar-angol Ázsiakutató is beállt munkatársaim közé, ha éppen Pesten járt. De Isten ments, hogy csak osztályomnak tulajdonítsak érdemeket! A zenei osztályt Dohnányi Ernő vezette, a drámait – ahogy mondtam – Németh Antal, legalább hárman voltunk, akik a színvonal fokozására törekedtünk. Persze valójában nem hárman, mert kezem alatt dolgozott Ortutay Gyula és Örley István is.

– Kik voltak azok, akik ott rendre szerepeltek a te vezetésed alatt?

Cs. Szabó: – A Nyugat első nagy nemzedékéből Schöpflin Aladár, Mórlics Zsigmond, Babits, amíg tudott beszélni, Kosztolányi, fájdalom, rövid ideig – 1936 végén már halott, s előtte hónapokig haldoklik –, Laczkó Géza, Tersánszky Józsi Jenő, akivel csak az volt az örökös baj, hogy felolvasás helyett mindenáron furulyázni akart a mikrofon előtt, Áprily Lajos s a hallgatók olyan kedvencei, mint Karinthy Frigyes, Szép Ernő, Hunyady Sándor; Nagy Lajos, az ég tudja, miért, saját írásai helyett makacsul rábeszélte felesége gyermekmeséire, időnként, kedvetlenül, el is fogadtuk a kedvéért. Ha meggondolom, hogy felkérhettem Kosztolányit, Mórlicsot, Babitsot, még most is elönt valami jó melegség – Babitsot!

– Még föl is idézhetnénk a hangját, mert megvan a rádióban az ő hangszalagja!

Cs. Szabó: – Elárulhatom, hogy én készítettem, s úgy tudom, később azt játszották át kereskedelmi hanglemezeire is. Gégeműtétje után vettük fel, hogy mentsük, ami menthető a hangból, bármilyen tökéletlenül. Van róla egy fénykép, sálja alatt természetesnek tetsző



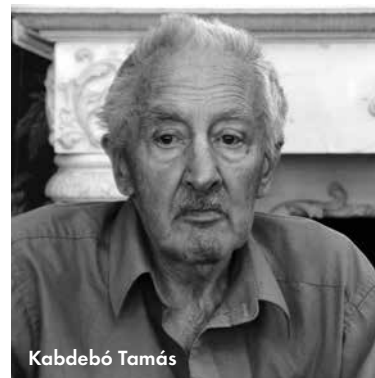
Békes Gellért



Szőnyi Zsuzsa



Szabó Zoltán



Kabdebó Tamás

mozdulattal befogja a rákoperáció után nyitva hagyott rést, nehogy sípoljon. Hátborzongató, hogy milyen sípolós kedvű lyuk volt.

– *Éneklő, emelt magas hangon mondta Esti kérdés című versét...*

Cs. Szabó: – Hogyne, mindig, mindegyik versét. Az első, amit hallottam tőle élő hangon, elnyújtva, kántálón, a szó középkori értelmében, a *Mint különös hírmondó* kezdetű, csodálatos vers volt, ma is fülemben cseng akkor még ép torokhangján a zárósor, utánozni tudom: *megy s eltűnik az új tavasz illatos dzsungelében...* Pontifikálva olvasott, mint Yeats, az ír mágus és – Edison primitív fonográf felvételéből ítélve – Tennyson, rangban a Viktória-kor legnagyobb költője. Feltehetőleg Milton is „celebrálta” a versét, ha fennhangon olvasott.

– *Igen. Ő nem félt a retorikától.*

Cs. Szabó: – Egyáltalában nem félt. Ma világhívat prózának olvasni, mondhatnám elkenődni a verset; Babits úgy kitagadta volna az ilyen előadókat, mint a kufárokat a szentélyből... De térjünk vissza kiemelkedő munkatársaimra. Azt hiszem, eddig senki se foglalkozott elmélyülve egy különös jelenséggel, ami mégse lehetett pusztán véletlen, mágneses világerők szólhattak bele. Azzal tudniillik, hogy a Monarchia széthullása s Magyarország feldarabolása előtt, s e szakadékot áthidalva rögtön utána annyi óriás volt az első Nyugat-nemzedékben, mint irodalmunk egén talán egyszer sem. Vajon miért kerülgetik a megdőbentő egyidejűség lelki és társadalmi kivizsgálását, talán túl irracionális? A Sors keze mértéktelenül áldott és vert minket, mondjuk, 1905 és 1930 között. De pusztán véletlennek tartjuk-e azt is, hogy nem volt méltatlan az apákhoz a második Nyugat-nemzedék sem, amely 1895 és 1905 között született, s a történelem egyik legborzalmasabb népiértésének a küszöbén, még azon is túl futotta ki nagy formáját, s ezt maguk az apák – apáink és egy személyben idősebb barátaink – ismerték el leghamarább. Itt és most csak annyit mondhatok, hogy nemzedékemből szintén aranyfedezetű, valódi s nem felfújott nagysághoz – hányhoz! – fordulhattam a műsorszerkesztésben. Tettem kávéházakban, főleg a Centrálban, baráti könyvesboltokban, ahol a tulajdonossal együtt kaszinóztunk levélben, telefonon. Kedvencemnek kisujjában volt a rádiós érzék, a jó ég tudja, honnan, gyakorlat hiányában csak a lángész szerencsés sugallatának tulajdoníthatom, hogy nekünk is, bent a stúdióban, kint is, az országban állandó gyönyörűséget szerzett a mikrofon előtt. Játszott velem, mintha magának találta volna ki. Szabó Lőrincről beszélek. Tartott előadásokat is, de nagyobb mulatság volt tarka vegyítése, vagyis ha átköltéseiből válogatott össze rövid antológiát, ő mondta a tömör összekötő szöveget, Bajor Gizi, Simonffy Margó, Sennyey Vera a verseket. Kedvelték egymást Gizivel, alig-alig

kellett beleszólni kacérokodó összejátékukba. Ilyen fölvételekhez egyik odaadó lektoromat, Örley Istvánt kértem föl szárnysegédnek; korai rettenetes bombahalála az ostrom alatt máig sajog bennem, sajoghat egész irodalmunkban is mint nagy veszteség. Csak nemzedékem javához kellett fordulnom, hogy emelkedjék a színvonal. Lőrincen kívül Illyés Gyula, Márai Sándor, Tamási Áron, Keresztury Dezső, Németh Andor, Halász Gábor, Szerb Antal, Kolozsvári Grandpierre Emil, Berda József, Képes Géza, Jékely Zoltán, Vas István, Radnóti Miklós, Devecseri Gábor, Zelk Zoltán, Gál István, Szabolcsi Bence, Mátray László mind alkalmi munkatársam volt kilenc és fél éven át. Jó ideig keringett a hamis legenda, hogy mellőztük József Attilát. Nem én, hanem – levélváltásunk nyomtatott közlésével – egy akadémiai folyóirat cáfolta meg a rosszhiszemű vagy tájékozatlan butaságot, amikor már külföldön éltem. Szabó Dezsőt azonban csakugyan hiába próbáltam rábeszélteni. Még egy rendszeres műsorszám járult hozzá a feljavuló minőséghez: a diáklélő. Állandó helyettesem, Ortutay Gyula, maga is tudós, volt az összekötő tisztem, sokat segített a többnyire fiatal tudósok vagy tudósfiókák toborzásában. Nemcsak diákok hallgatták; az a gyanúm, hogy felülmúlta számukat a felnőtt hallgatóság. Elit műsorszám volt. Ma már ősz tekintélyek vagy holtak, akik fiatalon, gyatra fizetésüket boldogan kiegészítve rendszeresen besétáltak kéziratukkal: Kosáry Domokos, Benda Kálmán, Ferdinánd Mihály, Joó Tibor, Dercsényi Dezső, a néprajzosok közül a velem egyidős Bálint Sándor s a fiatalabb Vargyas Lajos. Szerepeltek persze a Szegedi Fiatalok is, legtöbbit „Tutus” jóbarátja, Tolnai Gábor. Voltak mulasztásaim, hogyne, hátravan még, hogy fejemre olvassák egyszer, valószínűleg holtom után. Máris érzem az előlegezett, síron túli bünbánatot. Ismertem Szentkuthy Miklóst, párja nincs jelenség volt akkori irodalmunkban, maga az ember pokolian okos, mégis, úgy rémlik, sohasem kértem föl. Ismétlem: szabad kezem volt, de istenigazából csak a háborúig. Valószínűleg továbbra is megmaradt volna cselekvési szabadságom, ha kizárólag rajtunk, belső embereken múlik a műsorszerkesztés. De a rádióinak az alapítástól szerződéses megállapodása volt az állammal, illetve képviselőjében a posta vezérigazgatóságával, s a szerződés szerint a minisztériumok megbízottai hetenként átnézték a műsort. Jobban

mondva kettőt, egyet visszamenően, egynek meg a tervét. Miniszterközi Műsorellenőrző Bizottság volt a társaság neve. Két szövetségesre számíthattam közülük, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium képviselője volt az egyik, a Miniszterelnökségé – a sajtóosztályé – a másik. Üléseiken, mondom, terítékre került a megelőző hét, s átböngészték a soron következőnek a műsorát. Bele-belekötöttek ebbe-abbba, elég kedélyesen, attól nem kellett tartani, hogy fejünkre borítják a kosarat. Szerda délutónként barátságos hangulat uralkodott az üléseken, de azért mégis rosszul, néha nagyon rosszul bírtam, utóvégre cenzúra, bürokratikus cenzúra volt a bársonykesztyűs, mosolygó terefere. Aztán eltűnt a bársonykesztyű, lehervadt a mosoly. Kitért a második világháború, s amikor

vesztünkre mi is belekeveredtünk, egyszeriben megnőtt a német nyomás. Hosszú kézzel, láthatatlanul. Nyomás a „szövetséges” kormányra, a kormányról a minisztériumokra, azokról a kiküldöttekre ellenőrző bizottságunkban. Elmérgesedett a zsidókérdés is. A háborús állapot előtt Hlatky Endre műsorigazgató, váradi születésű ösliberális mesterien navigált a kérdés sűrű szirtjei közt, mert előzőleg maga is

„A Monarchia széthullása s Magyarország feldarabolása előtt, s e szakadékot áthidalva rögtön utána annyi óriás volt az első Nyugat-nemzedékben, mint irodalmunk egén talán egyszer sem. Vajon miért kerülgetik a megdőbentő egyidejűség lelki és társadalmi kivizsgálását?”

minisztériumi ember volt, magas rangú közhivatalnok volt az apja is, vérében az urambátyámosan cinkos bürokrata tolvajnyelvvél, s anekdotázó védőállásban ujjja köré tudta csavarni a bizottság tagjait. Utódai már nem értettek a csízióhoz, kapkodtak, bejiedtek, könnyen meghátráltak. Rosszabb lett a légkör is: különösen a keleti front beroppanása után a megriadt társaság aggodalmaskodva szőrozte végig a készülő műsorokat. Az a groteszk helyzet állt elő, hogy a rádióhallgatók országosan ismert kedvencei, Karinthy Frigyes és Szép Ernő hamarabb tűntek el végleg a műsorról, mint a fiatal, ismeretlenebb zsidók. Kicsoda, micsoda az a Zelk Zoltán? – kérdezte tőlem az egyik bizottsági tag, a legkötekedőbb. Hirtelenjében rávágta: „zugló cigány”. Ettől bávatagon elnémult, mert ilyen népfajt még nem ismert a hazában. Néha segített a képmutatás is. Mindenki tudta, hogy Hunyady Sándor „zabigyerek”, Bródy Sándor fia. De mivel az édesanyja, Hunyady Margit, a neves művésznő öskeresztény volt, s ha jól emlékszem, ráadásul kismes is, szemlesütve mindenki elfeledkezett a nagynevű zsidó apáról. A munkaszolgálatosok tömeges behívása után odáig romlott a helyzet, hogy már csak leplezve tudtam segíteni becsült barátai-



Jelenetképek az *In memoriam*
Cs. Szabó László című
dokumentumfilmből



mon, a műsor érdekében legalább annyira, mint embertársi kötelességből. Írtam a háború alatt egy könyvet *Három költő* címmel Byronról, Shelley-ről és Keatsről. Nem furcsa? Már akkor három olyan angol romantikusról, aki idegenben halt meg, kettő önkéntes száműzöttként. A kötet fele antológia volt a verseikből. Jó néhánynak az átköltésére Vas Istvánt, Radnóti Miklóst és Devecseri Gábort kértem meg, munkájukért csekély tiszteletdíjat fizetett kiadóm, a Franklin Társulat. Szerencsére eszembe jutott, hogy megtoldhatom a rádió jóval magasabb honoráriumával, ha beleegyeznek, hogy egyelőre nevük nélkül tűzzem műsorra szét-szórva a fordításokat, hiszen ha túléljük, a háború után – amit Hitler elveszít – úgyszólván kiderül az igazság: megjelenik az átköltők neve. Belementek az alkuba; a túlélők közül Vas István meg is írta. Eső után köpönyeg, ma már az öreg róka sokkal jobban segítene rajtuk, legalábbis húsvétkor és karácsonykor. Csak hát ekkor még nem ismertem a késő középkori angol misztériumjátékokat, kézműves céhek úrnapi játékeit; magyar fordításuk stílusos zenei aláfestéssel és betétekkel pompásan beilleszkedett volna a szent ünnepek műsorába. Könnyű kiszámítani, mennyivel nagyobb tiszteletdíj járt volna egy félórásra összevont játékért, mint egy ötperces Shelley- vagy Keats-versért. Persze Radnóti Miklóst a yorki kézművesek faragatlan, szenvedő Krisztusa se mentette volna meg a tarkalóvéstől Abda határában. 1944. március 19-én, a német megszállás első napján Volksdeutsch SS-katonák igazoltatták a rádió kapujában. Fölmentem a vezérigazgatóhoz, s leköszöntem az állásomról, mondván, hogy már délután nem talál Budapesten. Szabadságot három hónapra, akkor őt is kitették a végső győzelembe részegült társutasok, nemcsak engem. Soha többet nem tértem vissza az istállómba. Helyettesem, Ortutay Gyula lett a Magyar Távirati Iroda s a Magyar Rádió elnöke, magához kért, volt egy hosszabb beszélgetésünk. „Nézd – mondta –, azelőtt se játszottuk egymás közt a felettést és alárendeltet, barát dolgozott a barátjával, legyen így ezután is, légy a rádió igazgatója, s feleltsd el, hogy én vagyok az elnök.” Gondolkozás nélkül megtagadtam. Elég volt kilenc és fél év a deresen, most fekédek egy másikra? Nem is sejtettem, milyen jó az előérzetem; magamat s a későbbi eseményeket ismerve legfeljebb két évig tartott volna a kiskirályság, valószínűleg addig se. Végre szabad író leszek, csak az, gondoltam, de egy fél év múlva kineveztek professzornak az újjászervezett Képzőművészeti Főiskolára. Velem született 1945-ben, s velem halt meg 1949-ben a művelődéstörténeti tanszék. Ismétlem: bent a rádióban akárki akármilyen nézetet vallott – s a vezetők közt egy nyilas se akadt –, nekem mindvégig teljes volt a cselekvési szabadságom. Tartozom ezzel a kijelentéssel az emléküknél. Bosszúságot s olykor keserűséget a Miniszterközi Ellenőrző Bizottság

okozott, de részben őket is föl kell mentenem. Osztottak az alig leplezett közfélelemben, egyikét kivétellel egyikük se hitt ugyan a végső győzelemben, csudát hitt, de a zsidókat azért kinyírták a szereplők közül. Aki, mint én, megismert egy fél tucat népet az utolsó harminc esztendőben, rájött, hogy tíz ember közül legalább hét-nyolc: opportunista. Ha valamiben, egy húron pendül ebben a német a franciával. A legnagyobb sérelem, ami ért, egy szent ember személyéhez fűződik. Sugárzott belőle valami, ami dicsfény nélkül is fölismerhetővé teszi a vérbeli szenteket. Sárközi Györgyről beszéltek. Megjelent báró Mednyánszky Cézár alakja köré építve háromkötetes történelmi regénye a szabadságharcról: *Mint oldott kéve*. Ki lett volna méltóbb, hogy összeállítson egy ünnepi műsort március 15-ére? Fel is kértem. A műsorellenőrök közül csak egy tudta, hogy zsidó születésű, bár költészetét mélyen átjárta a katolicizmus; ki is tért. Egy tudta, s hallgathatott volna. Olyan valaki, akinél számítottam is erre. Nem tette. Napokkal a közvetítés előtt Sárkőzit lesöpörték a műsorról.

– *Azt hiszem, még ma is igazságtalanok vagyunk Sárközi Györggyel. A verseiről is kevés szó esik. Radnóttal nyilván többet foglalkozunk a drámája, tragédiája nyomán.*

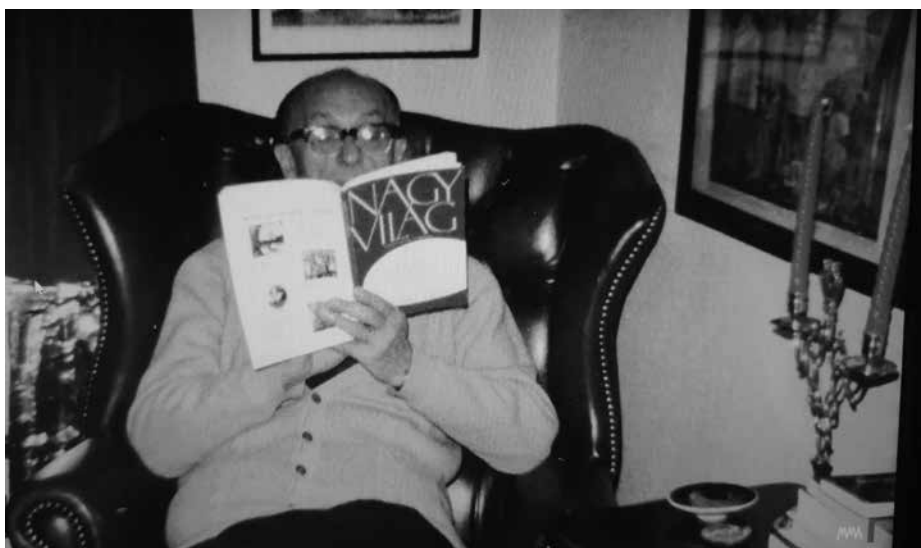
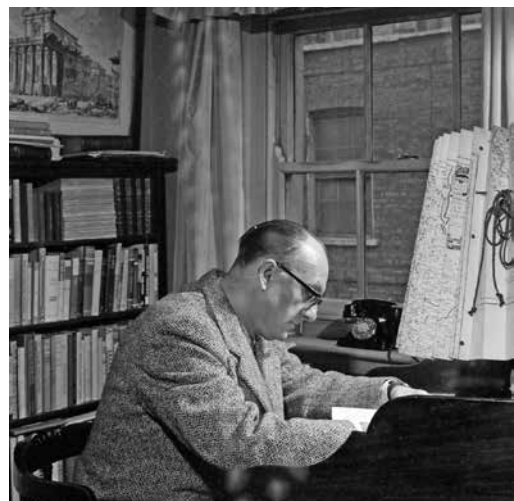
Cs. Szabó: – Igen. De hát utóvégre ugyanaz a tragédia sújtott le Sárközi Györgyre. Nézd, mi már nem tudjuk felmérni, mit állhattak ki, akkori szenvedésük mértékét; képtelenek vagyunk rekonstruálni, mi dúlhatott Radnóti, Szerb Antal, Halász Gábor, Sárközi lelkében, hogy szoros baráti körömnél maradjak. Hevesi András volt az egyetlen, aki szépen tudott meghalni, emberhez méltón, mondhatnám kiváltságosan: mint francia katona. Két év előtt láttam a sírját Colmarban, a hősök temetőjében, „meghalt Franciaországért”, ez áll a kövön.

– *Nagy kitérőt tettünk...*

Cs. Szabó: – Nagyot. 1949 januárjától két és fél évig feleségemmel Rómában és Firenzében éltem, nagyon nehezen, mit kereljek? Folytonos sötétedésben, kilátástalanul. De aztán Londonban sokféle pályám közül visszazökkentem kettőre, az íróira s a rádiósra. Kényes állásom volt, talán a magyarországinál is felelősebb, ha távolról sem olyan rangos, mint a régi. Nehéz volt fizikailag is, idegörlő, néha – hálám ellenére – gályapaddal vetekedett. Persze számár beszéd, hiszen sohase kötöztek gályapadhoz, nem tudom, mi az. 1951 őszétől indult meg kulturális rovatom, húszperces, vasárnap este. Angliáról, angol történelemről, irodalomról, színházról, művészetről – ritkán esett szó abban a rovatban időszerű világpolitikáról. Akkor még irgalmatlanul zavarták a közvetítéseket, foszlányokra tépték, nyávogó hangzavarrá keverték. De még ha tiszta volt is a vétel, sajnáltam, hogy az anyag egy része hangommal örökre elillan az űrben, tehát alaposan átdolgoztam, kétszeresére, háromszorosára bővíttem, s felajánlottam közlésre valamelyik



Filmkockák a dokumentumfilmből



nyugati magyar folyóiratnak. Nyugdíjazásom után tovább is bedolgoztam, ma már körülbelül 100-120-ra becsülöm a megmentésre kiválasztott esszéket, jó egynegyedük *Alkalom* címmel jelent meg a Gondolat Kiadónál. Különösen három lapnak szerettem dolgozni, a müncheni Új Látóhatárnak, a római Katolikus Szemlének s a párizsi Irodalmi Újságnak. A Katolikus Szemle nem holmi egyháziügyi folyóirat – bár az is –, mert az ötvenes évek fullasztó nyomása alatt, erkölcsei kényszerből s magyar szükségből, irodalmi missziót is átvállalt, ehhez máig ragaszkodik kiváló szerkesztője, Békés Gellért bencés perjel.

– *Megjegyezhetem – jól tudom, ugye? –, hogy nem vagy katolikus. De mindig érdekelték a szentek...*

Cs. Szabó: – Elég kevesen voltunk egy három pendülő, mértéktartó magyarok. Maximalisták, de nem tűzokádók. Ennek a körnek szerte a világon persze ökumenikus volt a gondolkozása. Hadd említek meg itt egy példásan puritán, megtámadhatatlan férfit, báró Apor Gábor volt vatikáni követünket, a XVIII. századi emlékiró, Péter leszármazottját. Szegényen és szerényen élt Rómában, roppant vagyonú olasz arisztokraták közt. Elnökségével alakult meg az Anonymus Kiadó, hogy terjessze Békés Gellért új bibliafordítását, az Újszövetséget. Mivel hamarosan elég tartalékuk gyűlt össze, következő gondolatuk a kinti sötét magyar könyvnyomor enyhítése volt. Ökumeniát említettem: a katolikus vállalat vezetősége egyhangúan a református Cs. Szabó Lászlót bízta meg, hogy szerkeszsen egy hézagpótló antológiát – hézagpótlót a szó legelemibb értelmében –, Balassi Bálinttól napjainkig. Gyűjtés közben az anyag kettévált, és csak a második része jelent meg 1953-ban: Aranytól napjainkig. Mire nekifogtam volna az első résznek, megszűnt a rettenő kinti könyvnyomor, egykori s élő klasszikusaink hiánya. Egyetlen példát említek. Arany János kisebb verseit Voinovich Géza nélkülözhetetlen jegyzeteivel egy közepes méretű amerikai városból szereztem meg kölcsön. Szerencsémre Szabó Zoltán kimentette könyvtárának a nagy részét, abban bányáztam az élőkért. A British Museum modern anyaga megdöbbenően szegény volt, csak 1962 után terelte be kortársaink műveit az oda kinevezett Czigány Lóránt. Ma már elefantsontnyelű pálcával sétálnék be a múzeumba, hogy nagyúrként levehessem a polcra Nagy Lászlót, Weöres Sándort, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszkyt, bárkit. Akkor volt a tette indító nyomor, hogy Cushing professzor, a magyar nyelv és irodalom londoni tanára, egykori Eötvös-kollégista néhány évig szeminárium segédkönyvnek használta az antológiát, kiadta

„Azért írok, hogy vagy örömet szerezzek az olvasónak, vagy elbúsítsam, vagy felmérgezzem. A bánatból s méregből is lehet lelki haszna.”

olvasásra, mert ő sem tudott könyveket szerezni, legfeljebb Rákosi uralmának az igriceit. Börtönrács volt a lantjuk húrozása. Ha szabad egy kicsit hivalkodón hangzó kijelentéssel élnem, írói pályám második, külföldi kezdete – a pálya hosszabb felén – közszolgálat volt. Úgy-ahogy össze tudtam kaparni a modern magyar költészet remekeit, foghíjasan persze, s hatvanoldalas bevezetővel az éhezők kezébe adtam. Második könyvem már elbeszéléskötet volt: attól számítva nem kellett közszolgálatot végeznem, mert szívárogni, aztán ömleni kezdtek az igazi könyvek Magyarországról. Szó van róla, hogy a válogatott esszék után megjelennek külföldön írt, összegyűjtött elbeszéléseim is, amelyekből keveset selejteztem ki, az időpont bizonytalan, de azt hiszem, hamarosan szedik.

Külföldön megjelent három novelláskötetem java lesz benne, harminc, amit a hazai olvasók ítélete elé akarok terjeszteni. S itt hadd jegyezze meg valami idevágót. Rég rájöttem, én itthon afféle legendás figura voltam, ködlovag. Név, amely

be-befütyül az ablakrészen, mint a szél. Van, aki szereti az ilyen romantikus melodramai szerepet, engem kínosan feszélyez. Harmadszor vagyok itthon, többfelé kinyomtatnak, lefoszlik rólam a legenda köde vagy varázsa, nem tudom, minek nevezem, szembesülök az olvasóval, elutasítanak, vagy ellenkezőleg: útítársuk leszek, mint hazai pályatársaim. Megváltás, még ha belebukik is az író. Mert az már a valóságos író lesz, nem a fantomja. Azért írok, hogy vagy örömet szerezzek az olvasónak, vagy elbúsítsam, vagy felmérgezzem. A bánatból s méregből is lehet lelki haszna.

– *Előbb emlegetted a fiatalabb, de hozzád nagyon közel álló írókat, mondjuk, Nemes Nagy Ágnes. Annak ellenére, hogy hosszú évtizedekig távol éltél – úgy látszatott, szellemileg is távol –, s rólad is szűrtén érkeztek a hírek, ahogy te mondd, végül is legendává ködösödő dolgok, mégis közel voltál valamiképp. Azért olyasmik is felvillannak, ugye, hogy Rónay György verset írt a Rilke sírján lévő rózsáról, amiről aztán kiderült, hogy te tetted oda...*

Cs. Szabó: – Rendkívül megható emlékem. Magyar katolikusok és protestánsok két ökumenikus találkozót rendeztek, amelyen hét vagy nyolc országból igen sok magyar vett részt. A másodiknak Sion volt a színhelye Svájcban, a francia–német nyelvhatáron. Amiről alig mertem álmodni, kijöhetett Rónay György és Pilinszky János. Hányban is? 1971-ben. Ők ketten tartottak egy emlékezetesen szép irodalmi estet, én elnököltem, bal oldalamon Gyurka, jobbomon János. Majdnem megcsíptem magamat: ébredj föl! Nem lehet igaz, túl

jó. A hamisítatlanul tiszta, helyesen értelmezett egyik legelső dialógus volt, alig-alig mertem hinni a folytatásában, elég zötykös is volt. Ide tartozik a rózsatörténet. Sion mellett van egy széljárta, meredek havasi falu, Rarogne, ahová eltemették Rilket, csoda szép, rövid verse a sírfelirat. „*Rose, oh reiner Widerspruch, Lust, / Niemandes Schlaf zu sein unter soviel / Lidern.*” Lefordíthatatlan. A találkozó egyik szabad délelőttjén felsétáltam a temetőbe, s egy rózsát tettem a köre, mert úgy éreztem, elvárja a sírvers. Már nem emlékszem, mikor, talán egy év múlva olvastam Gyurka versét a rózsáról. Megírtam neki: köszönöm, az én virágomról írtál, én tettem oda egy-két nappal a te látogatásod előtt.

– *Azt írja Nemes Nagy Ágnes, éppen angol versei előszavában, hogy magyar írónak, költőnek lenni világirodalmilag életveszélyes... Te mit tanácsolsz a magyar irodalomnak, mit tegyen a mai világban, amikor a költészetnek, az irodalomnak a jelentősége mintha csökkenőben volna, mintha nem volna olyan nagy szerepe már a világban. De minden igazi író úgy tudja, hogy írni létfontosságú dolog.*

Cs. Szabó: – Hát persze, persze, hogy az! Legyen megszállott, legyen ugyanolyan küldetés-hite, amilyen nekünk volt, másért, más felfogásban, de ugyanolyan hőfokon s a megmaradásunkért, ha egyébként csakugyan megszegyenítőn csökkent is az irodalom hatása a világban. Egyetlen hajdani nagyhatalom se bukkott nagyobb. Könyörtelen, gonosz században élünk. Sohase felejtse el, milyen sötét! Ez rontotta le az irodalom óriási hitelét is. Mind attól tartunk, hogy megszentelt igéktől a Bomba veszi át a hatalmi döntést, a végszót. Árnyékában élünk, akárhova menjünk, mindenütt takar az árnyéka, mégse, mégse tudok mást mondani, csak azt, hogy a fiatalok viselkedjenek úgy, ahogy mi a harmincas és negyvenes években, menjenek a maguk feje után, de magatartásban legyenek a fiaink. Nem kell hogy megtörjenek a fiatalok, megadják magukat valami álmisztikus magyar balsorsnak. Egyet azonban intelemül hozzátennék. Múlt századi romantikus balhit, hogy csak a vérontás tisztít. Másfél század előtt, a XIX. század derekán világi vallássá magasztosult fel az irodalom, nagy szerepeket vett át az egyházaktól. Szerepeket, küldetésstudatot, hatalmi igényt a lelkek fölött. Egyszer szó volt egy forradalmár orosz író kivégzéséről. Nem emlékszem a nevére, de hiteles a történet. Victor Hugo, a száműzött, magányos francia költőfejedelem táviratban tiltakozott a cárnál. Érted? Tiltakozó táviratot küldött egyik cárnak. Ma már elképzelhetetlen, teljesen elképzelhetetlen. Mégis azt kell mondanom: lelki koldusokká válunk szabad irodalom és művészet nélkül, minden hátrálásunkkal csak könnyítünk a Bomba lelkiismeretén.

– *Peregrinus hazatérőben... Maradandó öröm, hogy találkozhattunk veled itthon!* ♦♦



Jelenet az In memoriam Cs. Szabó László című filmből

M A G Y A R N É Z Ő

CS. SZABÓ LÁSZLÓ
KIS NÉPEK
HIVATÁSA



T T F K - K O R T Á R S

magyar-néző

ALFÖLDY JENŐ

„Nyugat ellen Nyugatot hozz!”

Cs. Szabó időszerűsége és maradandósága

„A szépirodalom s a tudomány nyelve összeolvadt, s ebből a vakmerő házasságból született a második Nyugat-nemzedék legkedvesebb kifejezési formája, az esszé” – írja az évszázaddal nagyjából egyidős „esszéíró nemzedék” egyik legkitűnőbb egyénisége, Cs. Szabó László, a *Kis népek hivatása* című esszégyűjteménye egyik cikkében (Esszék, Magyar Néző sorozat, Gróh Gáspár előszavával, Kortárs Kiadó, 2005).

A harmincas évek végétől a negyvenes évek közepéig írt tanulmányait megrostálva közreadó könyvből megállapítható, hogy az „esszéíró nemzedék” elnevezés már akkoriban ragadványnévként tapadt a negyedik X-hez érkező tollforgatók nevéhez, így az övéhez is. Bármilyen sokfélék voltak az egyéb műfajukban, világnézetükben vagy emberi természetükben – egyben megegyeztek. Belátták, hogy a mindnyájuk életét befolyásoló, sokukat halálba kergető világtörténelmi események elől nem lehet elbújni. Csupán egyetlen megoldás maradt, hogy meg ne tagadják magukat. Botcsinálta politikusként is remeklően írtak aktuális közügyekről. Az időszerű kérdéseket továbbra is az örökkévaló értékekhez mérték, s időtálló nyelven fogalmazták meg a haza és a nagyvilág állapotáról legszemélyesebb szorongásait és aggodalmaikat. Nem társadalomelméleti vagy politikai szaktudósok, hanem művészek, a toll művészei az esszé meg a publicisztika határán. Az igazságot a lelki tapasztalataikra támaszkodva ragadják meg, s koruk magyar és világirodalmát a művészet határain túllépve művelik, mint ő is, a novellisztikában, irodalmi publicisztikában, illetve esszéiben nagyot alkotó Cs. Szabó László. Egyszerre volt fegyverbarátja a vele egy időben pályára lépő népi írók nemzedékének és az esztétikum tekintélyét őrző, hangsúlyozottan humanista szemléletű Nyugat író- és kritikuskárdájának.

A háborús évek szorításában – és a későbbi emigrációs korszakában is – művelődéspolitikai és kultúraközvetítői feladatokat is vállalt; névéhez fűződik a rádió irodalmi műsorainak rendszeresítése a harmincas években. Németh Lászlónak, Illyés Gyulának, Márai Sándornak, Szabó

Lőrincnek és más kiválóságoknak, az induló fiataloknak is, lehetővé tette a megszólalást az új hírközlési fórumon. Lehetőséget adott az igazságtalan törvényekkel sújtott tehetségeknek is. Az emigráció idején sem a megosztó, hanem a részletekben eltérő értékeket egyesítő nézeteivel tűnt ki. A bolsevista művelődéspolitiká ellenében a kirekesztettek fordította a hallgatóság figyelmét a magyar nyelvű nyugati rádióadásokban.

Kolozsvár és Erdély neveltjeként a fejedelmi tolerancia hazájából származik. Ez persze önmagában kevés lett volna a Trianon utáni buzdosósors idején ahhoz, hogy türelemmel szemlélje mások elfogultságait, de igazságos emberi alkatából mindig futotta arra, hogy a személyes haragok, sértődések és irigykedések gyarlóságai alól is kihánts a tehetség s az elhivatottság teljesítményeit. Szépen emlékezett meg a sokat ígérő, de a külső támadásoktól és a belső ellentétektől szétzilált s az államhatalom zsarnoki föllépése miatt hamvába holt Márciusi Frontról, amelynek szervezője a társadalom bajaira érzékeny értelmiség, mindenekelőtt a népi írók csapata. Ez a mozgalom azért érdemel különös utókorai figyelmet, mert jórészt európai észjárású értelmiségiek irányították, és a „démosz”, a nép sorsának jobbítására s a kínzó szociális igazságtalanságokra irányult. Részesei a harsány német birodalmi politika ellen a függetlenség eszméjét képviselték. Kulturális és szociális küldetésstudatukat az a törekvés vezette, hogy a nemzeti hagyományokkal azonos értéként kezeljék a népi kultúra termékeit. Ez vezérelte a székelyföldi eredetű Cs. Szabót a korabeli néprajzosokhoz, nagy zeneszerző-, költő- és íróelődökhöz, Bartókhoz, Kodályhoz, Adyhoz, Móriczhoz. Szándéka a népiekkel egy ideig szembeforduló, de a Márciusi Fronttal együttműködő József Attilához is elvezették. A *harmadik út* elve is közel állt hozzá, amennyiben nem keveredtek ábrándos, túlzó és a valóság talajától elrugaskodott vágyképekkel.

A népi írók közül a következetes egyéniségek 1944, majd 1945 után egyre inkább kiszorultak a közéletből, 1949 után jórészt az irodalomból

MARKÓ IVÁN KÜLÖNVÉLEMÉNYE

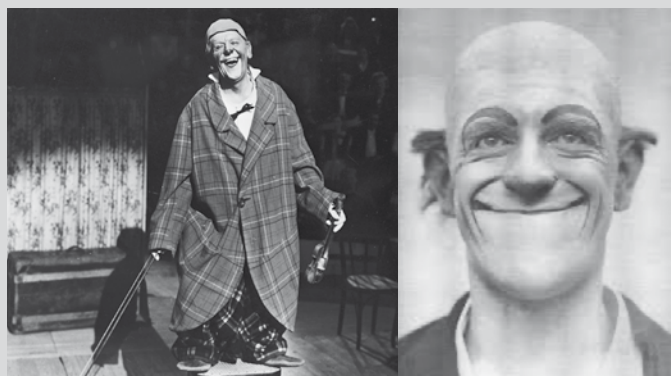


„Az igazság és az ítélet a Jóistené. Nekünk, esendő embereknek egy lehetőségünk van, az őszinteség.”

Markó Iván
A magány mosolya
című kötetéből

A BOHÓCOK KIRÁLYA, GROCK*

*Születési nevén Charles Adrien Wettach (1880–1959) svájci állampolgár művészneve



Grocknak volt egy tragikomikus világszáma, amely a művészet és a hatalom természetéről szól. A cirkuszi porondon ül a széken a kis bohóc. Piros krumpliorr, a kopasz fejbűbja két oldalán szalmaszínű hajszálak meredeznek, és mellette a földön nagy méretű táská. Elővesz belőle egy szép hegedűt, és elkezd játszani egy hittel teli, szívbemarkoló dallamot. Megjelenik mögötte a fehér bohóc fehérre meszelt arccal, véрпиros szájjal. Fehér flitteres ruhában és ruházatához illően kúp alakú fejfedővel. A muzsikát hallgatva egyre fanszalodik a képe. Képtelen tovább elviselni a dallamokat, és elveszi tőle a hegedűt és a vonót. Elhagyja a porondot a zsákmányával.

A kis bohóc nem tudja megtagadni hitét, érzelmeit és adni vágyását. Vékonyka hangján teli optimizmussal azt kiáltja: „Van másik!” Elővesz a táskájából vagy talán a tarisznyájából egy jóval kisebb hegedűt és vonót. Ugyanolyan gyönyörűen játssza tovább a szépséges dallamot. Újra megjelenik, szinte már dühödött arccal, a fehér bohóc. Ismétlődik az előző jelenet. Megint kivieszi a kezéből a hegedűt és a vonót. A kis bohóc vékony hancocskáján újra elismétli a zászlajára írt jelszót: „Van másik!” Egyre többször ismétlődik a jelenet. Végül a nagy táská mélyén már csak egy gyufaskatulyányi, parányi hegedű marad, hozzá gyufaszál méretű vonóval...

A szívből, érzelemből, hitből felzendülő zene az emberiség üzenete. Száll, száll a világmindenség felé, testetlenül, megérinthetetlenül. A művészek, a művészet ereje. ♦♦

is, majd az 1956-os forradalom utáni években újból a kirekesztés sorsára jutottak, s még 1972-ben is külön határozatokat hoztak helyzetük lehetetlenné tételére. Közben szükség is volt rájuk, mert ők ismerték kellő mélységben a mezőgazdasággal foglalkozásuk életkörülményeit. A fiatal írótehetségek az ő nyomukba léptek, szociográfiai tájékozottságukat a népi írók tanulmányozásával erősítették meg. Az „esszéíró nemzedék” utódaiként fontos előkészületeket tettek azért, hogy a részben általuk (részben „urbánus”, ugyancsak ötvenhatos múltú társaik által) előkészített, a Szovjetunió gazdasági kudarca miatt mégis meglepetés-szerűen bekövetkezett, 1989-es rendszerváltozásban érvényesítsék a magyar sorskérdésekre összpontosított elveiket – sajnos nem elegendő határfokkal: a hatalomszerzés technikájában ügyes, exbolszevista és szabadelvű értelmiségi szövetkezés váratlan színváltoztatásokat okozott a magyar társadalomban.

Cs Szabó László, a Nyugatra menekült írók alighanem legnagyobb tekintélye, a jól tájékozott itthoniakkal szövetségben életben tarthatta a Németh László-i minőségelvnek megfelelő, a *minőségi irodalom* formáját is megkövetelő elveket, amelyek – el nem hanyagolható eltérésekkel – már a harmincas-negyvenes évek „harmadik utas” irányzatában és később is megfogalmazódtak (Németh László, majd Hajnal István, Bibó István). A nyugati rádióadók irodalmi műsoraiban és a magyar nyelvű nyomtatott fórumokban jelentős szerep jutott a sorskérdéseket művészién fölvető, Cs. Szabó László-i esszé-publicisztikának.

A *Kis népek hivatása* című esszégyűjtemény ma is nagyon időszerű. A magyarságot Európához illesztgető, Európát pedig a kultúrák otthonának tekintő író egy olyan Európára és olyan „Nyugatra” hivatkozott, amely a nácizmushoz és a bolszevizmushoz képest vitathatatlanul az emberit, a műveltet képviseli, s a barbárságot elveti. Ezért is fontos neki a távolságtartás a vulgáris, sokszor alpári újságírónyelvtől, és várja el az irodalmi minőséget a közügyekben felszólaló tollforgatóktól. Európa az az érték, amelyről Ady így írt: „Nyugat ellen Nyugatot hoz” – Drakón arkhón helyett Szolónt, Savonarola helyett Lorenzo Medicit.

Már a harmincas-negyvenes évtized fordulóján, a nagyhatalmak végzetessé fajult vetélkedésének idején olyasféle gondok gyötörték az esszéírókat, mint gondolkodásának mai folytatóit. Azokat, akiknek törekvései és lehetőségei napjainkban, a közös európai intézmények idején – a papírforma szerint – összehasonlíthatatlanul jobbabb lehetnének: „A kis népek dolga, hogy megtartva az emberi mértéket, csöndesen, erőszak nélkül ellenálljanak az új Babelnek. Ne a nagy népek bűneit utánozzák, hanem a maguk erényeit keressék. Erény, érdem, dicsőség az, hogy Svájcban nincs piszkos falu, Svédországban nincs rossz ház, Finnországban nincs elhagyott gyerek, Magyarországon nem kallódik el a népdal. Ezekből az apró teendőkből válasszák ki a maguk nagy hivatását.” A vidékre, a mezőgazdaságból előkre is kiterjesztett, európai mintájú polgárosodást sürgeti: nem skanzenországot szeretne, hanem kiművelt emberföket, európai kultúrát és civilizációt. Soraiból szinte kiált az időszerűség, de az is, hogy (bár hajlamai szerint nem tartozott a „harcias” közírók közé) minden alkalommal valami *gyökeresen más* képviselt, mint a kor náci, bolszevista és tőkés nagyhatalmai. (Ma az utóbbiak helyett *globalista birodalmakról* beszélünk.) Cs. Szabó erélyesen szóvá tette, nemcsak a kicsi, hanem a „nagy népek bűneit” is. A magyar alkat képlékeny fogalmának meghatározásában tévedhetett. Tévedett ugyancsak az időközben felnőtt fiatalabb írónemzedék néhány jelentős költőtehetségének megítélésében: a kétszínűség bravúros módszereivel élő irodalompolitika igazi tehetségeket is a manipuláció erkölcsi áldozatainak tudott beállítani.

A vasfüggöny a nyolcvanas évek végéig szinte áttörhetetlen, az irodalmi szemléket sugárzó rádióadások technikai lehetetlenné tételével. Ám Cs. Szabó szilárd erkölcsi érzéke, embersége és jól értelmezett hazafisága legtöbbször jól működött. Elkészerítő, hogy a peregrinus erdélyi diákok és Mikes Kelemen utódja előtt – súlyos igazságainak képviselőjére – itthon csak élete végén, megfáradt életkorában nyílt meg résnyire az ajtó. Ennek most már szélesebbre kellene tárulnia egész munkássága előtt! ♦♦ (2006, 2021)

MESTERSÉGEMHEZ

Mesterségem, te gyönyörű,
ki elhited: fontos élnem.
Erkölc és rémület között
egyszerre fényben s vaksötétben,

mint egy villámszaggatta táj
szikláin, ahol állhatatlan
roppant felhők – nagy, gomolyos
agyvelők – tüze összecattan,

s a tűzzel csíkos levegőben
szülik a szüntelen csatát,
sejt-korom óta ismerős
végtelen Buda-ostromát,

hol minden vibrál és veszendő,
hol minden fércelt, foszladó,
hol rojtosodik már a szív,
s egyetlen szálon függ a szó,

a szó, amely a földből égbe
sistergő döngés ütemét
ingázza folyton, összevetve
önrángását, s a fellegét –

erkölcs és rémület között,
vagy erkölcstelen rémületben,
mesterségem, mégis te vagy,
mi méred, ami mérhetetlen,

ha rángva is, de óráként,
mely képzelt ütemet rovátkol
az egy-időn – mégis a fényt
elválasztja az éjszakától.

PATAK

Én Istenem, te szép, hives patak,
Hová futottál, szökdeltél előlem?
Hol csillapítsam buzgó szomjamat?
S hogy bocsássak meg néked eltűnőben?
Zegzúgos csermely! Éppen ott apadsz,
Ahol a szomj legperzselőbb a hőben,
S idegen-légiónyi kín fakaszt
Új kint csupán, de nem forrást a kőben.

*

Három vadkacsa úszik a vizen,
A part hosszát a király fia járja.
A feketékre céloz – úgy hiszem,
Már itt a szél – s a fehéret találja.
A víz egyetlen vadkacsát viszen,
– Már itt a szél! – habszínfehér a szárnya.
De iszonyúbb – itt a szél, úgy hiszem –
Ha néhanap a feketét találja.

*

Legalább biztosan repülj, golyó!
Húszezer éve szoktatunk a rendre.
– A takaró szegélyén indigó-
Színű betűkkel állt nyomtatva: „elme”.

És indigó-színben foltosodó
Az elmeosztály rácsa közt a gyenge
Vénájú kar, különben, mint a hó,
Ha olvad, – és szétolvadt. Ez a rendje.

*

Ne vígy kórházba, ne engedj oda!
Iszonyú szag búvik az ételekben.
De jobb talán a rendőrőrszoba?
Szűköl a test, hogy vére, csontja freccsen,
Vagy jobb a bronz-bontó éjszaka,
Hol szétárad az elkerülhetetlen,
S az ember csak füleli, tétova:
Hogy bugyborog a szív a rettenetben.

*

Hová futottál, szép, hives patak?
A deli szarvas képe hol a habban?
A hab vadkacsát úszatón dagad,
Vagy gyenge vénán bujdosol apadtan,
Freccsen a vér, a rémület fakad,
Az éjszakai a bronz szertepattan –
Hogy csillapítsam buzgó szomjamat,
S bocsássam meg, mi megbocsáthatatlan?

LÁZÁR

Amint lassan felült, balválla-tájt
egy teljes élet minden izma fáj.
Halála úgy letépve, mint a géz.
Mert feltámadni éppolyan nehéz.

ÉJSZAKAI TÖLGYFA

Éjszaka történt, hogy a járókelő
valami zajt hallott és visszafordult:
egy tölgyfa jött mögötte.

Megállt, bevárta. Úgy jött ez a tölgy
ahogy gyökereit frissen kihúzta
s még földes, hosszú kígyólabakon
hullámozott az aszfaltos útra,
mint egy idomtalan sellő, igyekezett,
túlságosan széles feje surolta
a néma boltredőnyöket,
mikor elérte a járókelőt,
a lámpaoszlopnak mindjárt nekidőlt,
aztán haját széthárította.
A haj mögöl egy tölgyfa arca nézett.

Nagy, mohos arc. Talán. Vagy másmilyen.
Érezte akkor a járókelő
saját körvonalait lazulni,
kőd úszta be folyékony partjait,
mint aki hirtelen erdei
tóvá sötétül,
mert egy ilyen arcot tükrözhetett.

És lélegeztek mindketten.

Néhány madárfészek a tölgy hajában,
bennük alvó madár, mintegy gondatlanul,
ott-feledetten.
Mert sürgető volt.

Oly sürgetően állt ott mozdulatlan,
mint egy hír, tölgy-alakban,
amely elfárad megfejtetlenül.

Hajfüggönyét visszaengedte már.
Megfordult. Indult. Furcsa lába.
Vitte fészkeit, madarait,
s a járókelő
szilárduló szeme előtt
fényel szórta a neonlámpa-sor.
Már várta az elhagyott gödör,
amelybe visszaforr.

KIÁLTVA

Irgalmazz, Istenem! Én nem hiszek Tebened,
Csak nincs kivel szót váltanom.
S lám, máris megadod azt a végső kegyelmet,
Hogy legalább imádkozom.

Bűnöm csak egy, de nagy: a gög fogai rágnak.
És most porig aláztatom.
Hörgök, vonagolok, mint egy nyomorú állat,
Kínomban a port harapom.

Életem vékonyul, gyökere félbemetszve,
Virága tán nem nyit soha.
Irgalmazz, Istenem, husvétvasárnap este,
Hisz él az Embernek Fia.

Itt megaláztatás, ott szorongattatások,
Kín és életveszedelem.
Ne hagyj el sok papod hitetlen unokáját,
Ne hagyj el nyomorult fejem!

FENYŐ

Nagy, sárga ég. Egy hegygerinc
súlyosodik a síma rétre.
A mágnes-földön mozdulatlan
füvek sötét vasreszeléke.

Egy eltévedt vörösfenyő.
Valami zümmögés. Hideg.
Valami zümmögés: a kérge-foszlott,
pikkelyes-gyökerű fenyőfaoszlop
roppant törzsében most halad
egy paleolit távirat.

Főnt egy madár, egy ismeretlen
madár az égen – összevont
szemöldök, arctalan –
mögötte most a fény lelappad,
hulló szemhéj, vakablak –
csak zümmögés, csak zúg az éj
láthatatlan, fekete lombtól,
szénné gyűrődött sudarak
fekete szíve feldorombol.

ALFÖLDY JENŐ

A tudás fája mint életfa

Nemes Nagy Ágnes verseiről



Nemes Nagy Ágnes
és Lengyel Balázs
1946–47 körül,
házasságuk elején

Költészetének külső méreteire tekintve, Nemes Nagy Ágnes – a kiadatlan versekkel, töredékekkel együtt is – vasgolyószerűen tömör életművet hagyott az utókorra. E költészet belső világa azonban végtelen mélységű. Ifjúkori versében írta: „Hazám: a lét – de benne ring a mérték, / mint esti kútban csillagrendszerek.” Az ő mértéke nem mennyiségi, hanem szigorúan minőségi természetű. A „mérték” szó nem pusztán a verstani mértékre, a ritmikusan ringó verselésre utal. Benne rejlik a prótagoraszi gondolat is: minden dolog mértéke az ember, a teremtés lényei közül ő az, aki tudomásul veszi a végest és a végtelent. A „lét” mint „haza”, lételméleti beállítottságot jelez, mely az ifjúságával egyidejű egzisztencialista filozófiához húz. A létezés az anyagba vetett lélek és szellem. Összetettségében különösen veszélyeztetett érték lett a háborús bűnök és rémtettek ellen tiltakozó nemzedék szemében. Nemes Nagy Ágnes a Rilke, Eliot és Babits által fémjelzett tárgyias (objektív) lírai irányzat továbbfejlesztője, de ez nem jelenti a lírai én (szubjektum) leértékelését. A tárgyi közvetítő magas feszültségűvé transzformálja a vers alanyának érzelmeit, legyenek bár a társadalmi elidegenedés keltette rémület és undor vagy a teremtéssel azonosuló lelkiület boldog pillanatai.

A fent idézett vers címe – *Kettős világban* – maga is az ókori múltra visszatekintő, dualista világképet sejteti. Hogy mennyiben kötődik Platón ideaelméletéhez, arra most nem térünk ki (noha az életműben még számos szakfilozófiai szó jelzi a költő gondolati igényességét). Figyelmemet inkább az köti le, hogy munka-

módszerét illetően mit jelent ez a kettősség. Költői szemlélete egyrészt a földi, a tapasztalati világ talaján áll, másrészt a csillagos égbe hatol, az érzékelhetetlen túli tartományokba, az ideák világába. A költő ugyanazon mozzanatban törekszik a konkrét és az elvont ismeret művészi rögzítésére. A Balaton-melléki tájban nem csupán a szelíd lankák festőiségét, hanem a „geológiát” is látja (*Balaton*), és „tisztán ragyog reggel az égi sátor / a tölgyek néma megváltásánából” (*Szendioxid*). A teremtés örök tervek, elvek és „tanok” alapján működik. Ezeket a költő a maga erkölcsi normáinak megfelelőiként tiszteli.

Van a költőnek a *Kettős világban*nál egy húsz évvel későbbi verse, *A formátlan*, ezekkel az ars poetikai mondatokkal: „Belepusztulok, míg mondatomat / a végtelenből elrekesztem. / Homokkal egy vödörnyi óceánt / keríték el a semmi ellen.” A kép anyaga más, a gondolat a *Kettős világban*ra emlékeztet. Az ott említett nyírségi táj kútjának az éjszakai eget tükröző vízfelülete *A formátlan* című versben az ég nappali tükörképét mutató óceán egy ölnyi öblére cserélődött. A kút kerek kávéja helyett egy „vödörnyi óceántól” várta az alkotó, hogy kreatív módon szemléltesse a végesben a végtelent. Közhelyesen mondván: mint cseppben a tengert. Mindkét versben ugyanazzal a költői gonddal küszködik: hogy lehetséges, és egyáltalán lehetséges-e a vers határolt eszközeivel megragadni a határtalant. Miként veheti birtoκάba az egyes ember a milliányi galaxist, amikor ő maga csupán a mindenség paránya. Úgy persze, hogy a „megragadás” egyben esztétikai vívmány legyen, ne csak metafizikai tétel.

A filozófiához nem úgy van köze Nemes Nagy Ágnesnek, ahogy a filozófusoknak, hanem úgy, mint a filozófia előtt a kaput szélesre táró költőknek. Említett mesterei, az objektív korrelatív fogalmát világszerte elterjesztő Eliot, a költőnk által oly nagyszerűen fordított Rilke, a hazaiak közül Babits és a nem mozgalmi József Attila adott neki példát arra, hogy a lírai kifejezés egyik eszközeként a versellenesnek tartott elméleti gondolkodást is az esztétikum szolgálatába állítsa. Nemes Nagy Ágnes, aki a lehető legnagyobb mértékben a művészetbe emelte a bölcséletet, prózai nyilatkozatában óvatosan fogalmaz, nehogy besorolják a „filozófiai költők” skatulyájába: a tudományos gondolkodásból „a vers legtöbbször csak az intellektualitás hangulatát, az értelem atmoszféráját veszi fel magába” (interjú Mezei Andrással). De erre szüksége van, mert a költő, a létbe vetetvén, nem tudná elviselni, ha nem venné tekintetbe a modern csillagászat, a részecskeelmélet, a földtörténet, az egyetlen sejtől kicsírázó és hatalmas céd-russá növé élet törvényszerűségeit. És főként a törzsféjlődés csúcán álló ember legfőbb, egyben legfájóbb vívmányát, a tudatot. Úgyszintén reményeinket megtépző fölismerésünket: hogy halállal végződő sorsunk a születésünkkel megpecsételődött. És azt, hogy biológiai létünkől, animális mivoltunktól nem szakítható el szellemi, spirituális és szakrális létünk.

A létparadoxon foglyai vagyunk: tudatában vagyunk végességünknek – de annak a képességnek is, hogy a magasságba és a mélységbe fogódzó tudás fáját gondozzuk. Nemes Nagy Ágnes műveinek van egy csoportja, amely a természet egyik remekét, az évszázadokig élni képes csodát, a fát – a maradandóság-jelképé terebélyesült tölgyet, a fenyőt, Csokonai „szőke bikkfáját” s a többi – megdicsőíti, nemcsak azért, mert a „bűnös széndioxidot ő cseréli át” életadó oxigénre (*Szendioxid*), hanem még számos okból, ahogy azt például





Nemes Nagy
Ágnes
portréja

Jung oly érdekesen tárja föl a lélektan oldaláról *A filozófusok fája* című könyvében. Mellé tehetjük a népművészetből ismert *életfát*, ezt az ősi szimbólumot, mítosz és folklór e szép találkozásait. Ilyen szépen illik az ő racionális költői világképéhez a 42. bibliai zsoltár *Patakja* is.

Példás következetességgel képviselte a helyes gondolkodásnak megfelelően érző emberiséget. Érzékenysége minden idegszálával a megismerő értelemben kapaszkodott, hogy az értelmén túliban is illetékességet nyerjen. Az általa megélt történelem rémtettei megviseltek, de hatásuk ellen a megsértett ész, az öntudat és a megismerő elme „széttört koponyáját” emelte magasra egy nagy, katartikus lírai pillanatában (*Hadijelvény*). Mit ér hitünk, ha értelmünkkel meg sem kíséreljük a hit ellenpróbáját? Kölcsönösségben látta ezt: a tudományok érveinél is fontosabbnak tartotta, hogy a tapasztalatban, a látványban, a rácsodálkozásban megérezze a metamorfózist, az átváltozás, átlényegülés misztériumát. Nem elég a természet csodáiban gyönyörködni. A téli tujafa „megfagyott szökőkúttá” dermedésében, a gejzír földtani (poszeidóni) kilövelléseiben, az arcot öltő, lábra kelő éjszakai tölgyfa látványában, a „lovak és az angyalok” látszólag ellentétes, mégis egyenyegető mivoltában a transzcendenciát is észre kell venni. Az angyalok a szép és a jó jelképei, de ez sem változtat azon, amit Rilkével mond: „minden angyal iszonyú”. Iszonyú, mert Gábrriel arkangyal kérlelhetetlenül közli az isteni szándékot a törékeny, kínokra kiszemelt Máriával. (*Téli angyal*) A költőnek is meg kell szenvednie azért, hogy a földi valóság túlmutató jelenség a képzettársítás tárgya lehessen.

Úgy tiszteli Nemes Nagy Ágnes mesterségét, a költészetet (hozzáteszem: a műfordítást és az esszét is), hogy ez az, ami elhitheti vele: „fontos élnem”. Egy sok öröme született, szép és okos, műélvezőként minden művészi ágra és a természeti szépre is érzékeny, de történelmi félelemmel és hiányokkal küszködő lélek

szól hozzánk azzal a rilkei intellemmel, hogy ha nem akarsz eltévedni, akkor „változtasd meg élted!”. Meditációiban sokszor Isten igazába vagy igazságtalanságába ütköző, a mondhatatlan dolgokat „nehezen mondható” szavakkal kimondó, szenvedő ember volt, mégis sok köze volt a boldogsághoz. A *Hadijelvény* megdicsőülő pátoszához hasonlóan az istenes költészet egyik fölülmulthatatlan fohászáat írta meg az *Ekhnáton jegyzeteiből* ciklus címadó versében: „Mondd ki: jó itt, / és tedd hatalmas funkcióid, / csak ülj és nézz örökkön át. / Már nem haszthatlak tovább.” Ezúttal nem a teremtés kritikusaként s nem a hitetlenkedő eretnek, hanem az isteni fénytől megilletődött remény hangján szólal meg. Dualista szemlélete érvényesül ezúttal is: az *itt* helymeghatározás a hic et nunc létező, milliárdnyi *én* érdekében szólítja meg a föltételezett örökkévalót. Az objektív költő itt a felvilágosult, panteisztikus *Naphimnusz*t alkotó fáraót, Ekhnáton-t választotta érzelmi és értelmi-erkölcsi döntése tárgyi közvetítőjének.

Nemes Nagy Ágnesnek a gondviselő hatalom iránti sóvárgása is e világra vonatkozik. A fohász föltételezi az idő és tér fölötti mindenhatót, akiről annyi kétely és hitetlen hit

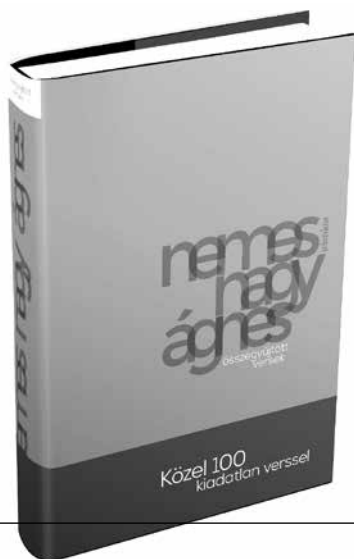
szemrehányásba forduló hangján szólalt meg már, például *Istenről – Hiányérzéseink legnagyobbika* című versében. Hite paradox módon ugyan, de hit. Nem érvényteleníti, hanem erősíti a tárgyaltalan hit erkölcsi értékét: „Én attól élek, hogy hiszek, / de hogy miben, azt nem tudom”, de „ha végleg megfogytokozom / a hitben, akkor elbukom” (*Hit*).

Tudatos önellentmondásaival ez a költészet körbejárja a világtörvény sokarcúságát. Első kötete óta egyenletes színvonalon tartja felhőkarcoló-magas költői színvonalát. Kezdetben voltak lírájának naiv részletei, de a korai *Ismeret*, a *Kettős világban*, a *reményhez* s még néhány verse elárulja: a korán érő költő ráérezett a háborús Európa fenyegettségére, az ideológiák veszélyességére és a bizonyosságot új utakon kereső filozófiák korszerűségére. A félelem, a szorongás közérzetének hiteles kimondása már a magunkra találás kezdete.

Minden újraolvasásakor meglepetésekkel szolgál. Az esztétikai élményt nemcsak az érzelem transzformált közvettségeivel kelti föl, hanem a „gonosztól való szabadulás” érzékenyítő fegyverével is. Képei, aforizmái szellemesek, lebilincselők, az akadémikuskodókat lefegy-



Nemes Nagy Ágnes
és Ottlik Géza
a Balatonnál 1957-ben



verezők. Stílussteremtő, klasszikussá ért modern. Nyelvünk minden finom, nyers és rendhagyó aromáját érzi, a műfaji szabályokhoz igazítja és újításokkal gazdagítja. Fogalomértékű képeivel azonosulni tud az olvasó. A költő olthatatlan szomjúságú ideakeresése visszaadja az elidegenült embernek az emberi *egyéniesség* rangját. Több ez, mint individualizmus. Igazságai, vágyai, felujjongásai, éppúgy depresszív megnyilatkozásai, kétségbeesései közérdekbe vágnak, amikor egy sudár fát vagy egy ókori műalkotást szépsége teljében ledöntenek, amikor gyilkol a rák, a vérrög és az atomhulladék, s amikor járványok és más ártalmak szenvedői gondviselést várnak. ♣

GENIUS LOCI

AZ ÉV MÚZEUMA MNM

A rangos *Az év múzeuma díjat* a nagy múzeumok kategóriájában 2021-ben a Magyar Nemzeti Múzeum vehette át június 26-án, a Ludwig Múzeumban. A zsűri a következő stratégia mentén kialakított korszerű muzeológiai gyakorlatáért, az online térben megvalósított sokszínű ismeretadási tevékenységéért és az intézmény nemzetközi elismertségének növeléséért díjazta az 1802-ben alapított közgyűjtemény teljesítményét. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, a múzeumi szakma képviselőiben 1996-ban alapította, 2020-ban pedig megújította Az év múzeuma elismerést, amellyel a szakterület kiemelkedő intézményeit díjazza.

Mivel az elmúlt másfél év a Magyar Nemzeti Múzeumra is hónapokig tartó zárva tartást és váratlan kihívások sorát kényszerített, különösen fontos visszajelzés az intézmény munkatársainak a kitüntető cím. Az intézmény vezetősége már 2020 januárjában felfigyelt a koronavírus gyors terjedésére, és február elején új munkatervet, vészforgatókönyveket dolgozott ki a teljes bezárás esetére. A cél világos volt: a látogatókkal való kapcsolatot, valamint a feldolgozó, tudományos és irányító munkát át kell helyezni az online térbe. Amikor márciusban a múzeum a koronavírus-járvány miatt bezárta kapuit, a már elindult online és digitális fejlesztéseknek köszönhetően egyik napról a másikra az internetre terelte a fennálló érdeklődést.

A Nemzeti Múzeum 2020-as tevékenységének talán egyik legfontosabb visszajelzése volt, hogy az online térben kifejlesztett hálózat-szerű munkát összefogó múzeumi honlap az év végén kultúra kategóriában elnyerte az *Év honlapja* kitüntető címet. A Marketing Szövetség az elismeréssel azt értékelte, hogy a múzeum áttekinthető, könnyen használható felületen, magas színvonalú tartalmat kínál a látogatóknak, amely sokak számára „az online térben is bármikor, bárhol elérhetővé tette az 1802 óta működő, de a jelenkor kihívásaira is érzékenyen reagáló” intézményt. ♣ (W. I.)



Áder János a megújult Rákóczi-kastély átadó ünnepségén, Borsiban

„A történelmi örökséggel minden új nemzedéknek feladata van. Ezért volt becsületbeli ügyünk helyreállítani II. Rákóczi Ferenc borsi várkastélyát. Hogy az végre méltó lehessen saját szelleméhez, saját történetéhez és a családhoz, mely egykoron birtokolta” – e felelősségteljes szavakat Áder János megnyitóbeszédéből idéztük. Július 19-én ünnepélyes keretek között adták át a nagyságos fejedelem, II. Rákóczi Ferenc megújult szülőházát Borsiban Áder János, Magyarország köztársasági elnöke és Zuzana Čaputová szlovák államfő részvételével.

A magyar reneszánsz építészet egyik gyöngyszemét, a rossz állapotú Rákóczi-kastélyt – ahogyan erről a Lyukasóra korábbi számában részletesen is beszámoltunk – 2018-ban kezdte felújítani a budapesti Teleki László Alapítvány és a Borsi község önkormányzata által e célra létrehozott, szlovákiai bejegyzésű II. Rákóczi Ferenc nonprofit szervezet. A teljes felújítás aztán Magyarország kormánya támogatásával valósulhatott meg.

Középen Áder János köztársasági elnök és Zuzana Čaputová szlovák államfő



Idézzünk még részletet Áder ünnepi beszédéből: „Genius loci – a hely szelleme... A hely szellemét a természetfeletti erőkön kívül emberi sorsok, családi örömek, drámák formálják. Azoknak az élete sűrűsödik benne, akik a helyhez tartoztak egykor és tartoznak ma is. Az itt

élők tudása, lelkiülete, gondolatai, alkotó ereje és hűsége tette és teszi ma is átélhetővé a hely szellemét. Telhetnek az évek, változhat a világ, romossá válhat egy épület, de a hely szelleme megmarad akkor is, ha a hely már alig emlékeztet régi önmagára. Megmarad a családi történetekben, a közösség által őrzött hagyományokban, nemzeti emlékezetünkben. Csak akkor tűnhet el, ha már senki sincs, aki emlékezzen rá.

Itt, Borsiban mindig volt, aki emlékezzen és emlékeztessen. A Rákóczi-várkastély évszázadok tanúja – látott szebb és rosszabb napokat. De, amit az egyik nemzedék elherdált, a másik újraépítette, amit az egyik feledni látszott, a másik újra megtalálta. Borsiban az itt élők őrizték a Rákócziak szellemét, ápolták a Rákóczi család hagyatékát. A családot, amely hadvezéreket, fejedelmeket, hős férfiakat, erős asszonyokat, a Kárpát-medence népeinek történelmét író vértanúkat adott nekünk, magyaroknak...

Ma büszkén állíthatjuk: leróttuk, amivel tartoztunk. Mert tartoztunk a Rákócziaknak, Borsinak, közös múltunknak, és tartoztunk a hely szellemének.” ♣ *Weltler*

ISMERETLEN BABITS-FÉNYKÉP 1913-BÓL

Új szerzeménnyel gyarapodott néhány hete az esztergomi Babits Mihály Emlékház: eddig ismeretlen Babits-fényképet vásárolt a múzeum művészeti relikvia- és fotótára. A portréfotó közel százötven évvel ezelőtt Székely Aladár műtermében készült. A kissé elhalványult felvételre hónapokkal a PIM Székely Aladár-fotókiállításának 2020-as októberi megnyitása után, egy magánszemély talált rá a családja hagyatékában.



A BABITS MIHÁLY EMLEKHÁZ PANORÁMÁJA

Babits Mihály és felesége, Török Sophie (Tanner Ilona) 1924-ben vásárolta meg az előhegyi nyaralót Esztergomban, s a költő 1941-ben bekövetkezett haláláig a házaspár rendre itt töltötte a legmelegebb évszakot.

A visszaemlékezések szerint, amikor Babits Mihály először Esztergomba érkezett, egy hajóról pillantotta meg az esztergomi tájat, a

Várhegyet, rajta a bazilika roppant tömegét, s rabja lett ennek a környezetnek. Később le is jegyezte ezt az élményt. „A valóságos, eleven Esztergomot hajóról pillantottam meg először, a Dunán: s ez csakugyan olyan volt, mintha valami fenséges és szent királyi székhelyre vonulnék be” – így kezdődik a *Szent király városa* című írása. Ekkortájt történt,

hogy Babits Mihályt felkérték Dante *Isteni színjáték* című művének fordítására. A megrendelő által fizetett, jelentős összegű honorariumot Babits ügyvédbarátja, dr. Nagy Zoltán értékpapírba fektette, és ezzel két hét alatt megduplázta annak értékét. Amikor Babits megkapta a banki értesítőt, felrohant barátjához, és azt kérte: helyezze a pénzt stabi-

labb pénzembe, nehogy elveszítsék annak értékét. Nagy Zoltán tehát dollárba helyezte át a pénzt, melynek árfolyama épp akkor megugrott. Ezzel, néhány héten belül, Babits számára megnégyesezte az eredeti összeget. Babits és felesége ezután döntöttek úgy, hogy ezt a pénzt nem pesti lakásuk csinosítására, ruhákra vagy vacsorákra költik, hanem inkább nyaralót vesznek valahol...

Az 1920-ban épült, eredetileg szoba-konyhás présházat aztán évről évre bővítették, mígnem a kis nyaralóból igazi második otthon és alkotóház lett. Írók, költők, festők, színészek fordultak meg itt, amiről a verandán lévő, nevezetes *autogramfal* ma is tanúskodik. Az oszlopos, fedett teraszról csodálatos panoráma nyílik a Várhegyre, a bazilikára és a Dunára. Babits számtalan műve született ezen a helyen, itt írta meg a *Jónás könyvét* is. Megesett, hogy az előhegyi villában szerkesztették Gellért Oszkár a *Nyugat* több számát.

A költő halála után özvegye már nem tért vissza nyaranta a házba. A második világháború után az épület többször gazdát cserélt, állaga rohamosan romlott, végül lakatlanná vált. (Először örömlányok tanyája lett, később egy tanár vette bérbe, majd egy rendőr törzsörömester lakta, aztán szükséglakásként kapta meg egy gazdálkodó, aki kecskéket és baromfit tartott a lakószobákban.) 1960-ban végül az Országos Műemléki Felügyelőség védetté nyilvánította. 1961-re helyreállították, attól kezdve emlékhelyként lett látogatható. A Babits-év alkalmával, 2008-ban – a költő születésének 125. évfordulóján – felújították az épületet, s ekkor restaurálták az autogramfalat is. A ház korabeli külső-belső festői díszítését, feliratait, értékes képeit kortárs iparművészek rekonstruálták. 2013-tól a Magyar Nemzeti Múzeum emlékháza lett, s jelenleg is annak muzeális intézménye, kiállítóhelye.

Emlékiállítás kapott benne helyet, amelyet a költő egykori otthonának megőrzött tárgyaiból, illetve itt írt műveinek kézírataiból állítottak össze. Ezek között a látogatók megtalálják a *Jónás könyvének* egy nemes másolatát is, amelyet a ház az Országos Széchényi Könyvtártól kapott ajándékba. Bent a házban megtekinthető többek közt Babits írógépe, fellette a halotti maszkja. A szobákat Einczinger Ferenc esztergomi festőművésznek, Babits barátjának a freskói díszítik.

Az *Autogramfal*on, a megközelítőleg száz aláírás között pedig olvasható Benedek Marcell, Csinszka, Cs. Szabó László, Féja Géza, Füst Milán, Gellért Oszkár, Illyés Gyula, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Keresztury Dezső, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Németh László, Ortutay Gyula, Radnóti Miklós, Schöpflin Aladár, Sík Sándor, Szabó Lőrinc, Szekfű Gyula, Szerb Antal, Tamási Áron, Tóth Árpád és Weöres Sándor kézjegye is...

♣ Weltler Ildikó



Babits Mihály és Török Sophie a kertben



A Babits család a ház teraszán



Az emlékmúzeum belső tere



A Babits Mihály Emlékház Esztergomban



Kilátás a bazilikára



A híres autogramfal a verandán



Babits szobája az emléktárgyaival

SIMON ERIKA

AZ ÁHÍTAT ÉS ÖRÖM ÉVTIZEDEI

Medveczky Ádám 80. születésnapjára

Kossuth-díjas, Liszt- és Bartók Béla–Pásztory Ditta-díjas, érdemes művész. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára. Kilenc éven át volt a Magyar Állami Hangverszenekar ütőhangszeres művésze, a Magyar Televízió nemzetközi karmesterversenyének magyar győztese 1974-ben. A Magyar Állami Operaház karmestere, örökös tagja, mesterművésze. Prima Primmissima díjas, a Magyar Érdemrend középkeresztjével tüntették ki.



Medveczky vezényel
Fotó: Rusznyák Csaba

– Az És mégis megszólal a pálca címmel megjelent könyvnyi beszélgetésünk után „hét bő esztendő” telt el az ön életében remek hangversenyek sorával, az örömteli zenélés jegyében. Szeretettel köszöntjük nyolcvanadik születésnapján! Elvonságában és indulatai nemességében a zene hasonlítható a legbensőbb fajta imádsághoz, mely csak áhítat, még nincsenek konkrét szavai. Az ön számára áhítat és öröm mindenképp a zenélés?

– A hit és a zene szétválaszthatatlan. Érintetem már: ahogy színre lépett az emberiség, a hitét is zenével fejezte ki. Nem lehet másként a hálaadás, érezték rögtön: olyan valaki uralodik fölöttünk, akihez mi kevesek vagyunk, és Őt dallal kell dicsérni.

– A zenetörténet remekeinek nagy korszakai közül melyek állnak önhez legközelebb? A barokk zenétől napjainkig...

– Az egész zeneirodalom Isten áldása, a teremtés édestestvére, természet és teremtés, ez a két szó összefügg egymással. A magyar nyelv csodája. Ha az ember kinéz az ablakon, látja a fákat, a virágzást, a madarak úgy gyülekeznek, mintha mindenütt Assisi Szent Ferenc prédikálna nekik. Milyen csodálatos az Erdősongás, Liszt darabjára gondolok, vagy Wagner erdőzsongására, a Siegfried operában... Milyen szép a madarak zenéje Bartók III. zongoraversenyének lassú tételében! Mennyi muzsikában van jelen a természet hangja, szépsé-

ge! Három nagy korszak van, ami mindenek fölött áll számomra: a bécsi klasszicizmus – Haydn, Mozart, Beethoven zenéje –, az olasz romantikus opera és a magyar nemzeti zene. A zenetörténetnek ez a három korszaka az én mindennapi kenyerem, és ezeket igyekszem hirdetni és műsorra tűzni. A Zeneakadémia szimfonikus zenekarának hangversenyén, november közepén kizárólag magyar művek szerepelnek. A rektor asszony nem titkolta, hogy a Zeneakadémia alapításának évfordulóján az én születésnapomra is gondolnak épp e műsor által. Erkel Ünnepi nyitánya után vezényelem Liszt szimfonikus költeményét, *Az ideálok* című művet, mely elég ritkán hallható. Schiller költeménye ihlette a darabot. Szerepel az esten még Bartók *Két arckép* kompozíciója – egy ideális, egy torz –, s végül Kodály népszerű zenekari variációi szólalnak meg: *Fölszállott a páva – változatok egy magyar népdalra*. Ezek a zenék nekem csodálatosak. Különösen szeretem a romantikus olasz operákat, melyeket már kisgyerekként sokszor hallgattam és élveztem.

– Igen, beszélünk róla már régebben, hogy míg édesanyja, Érsek Mária korrepetitorként dolgozott az operaénekesekkel, ön valamelyik páholyban játszott óvodásként. Egyszer egy magas úr a folyosón meg is simogatta a fejét s valamit szólt németül. Otto Klemperer volt az.

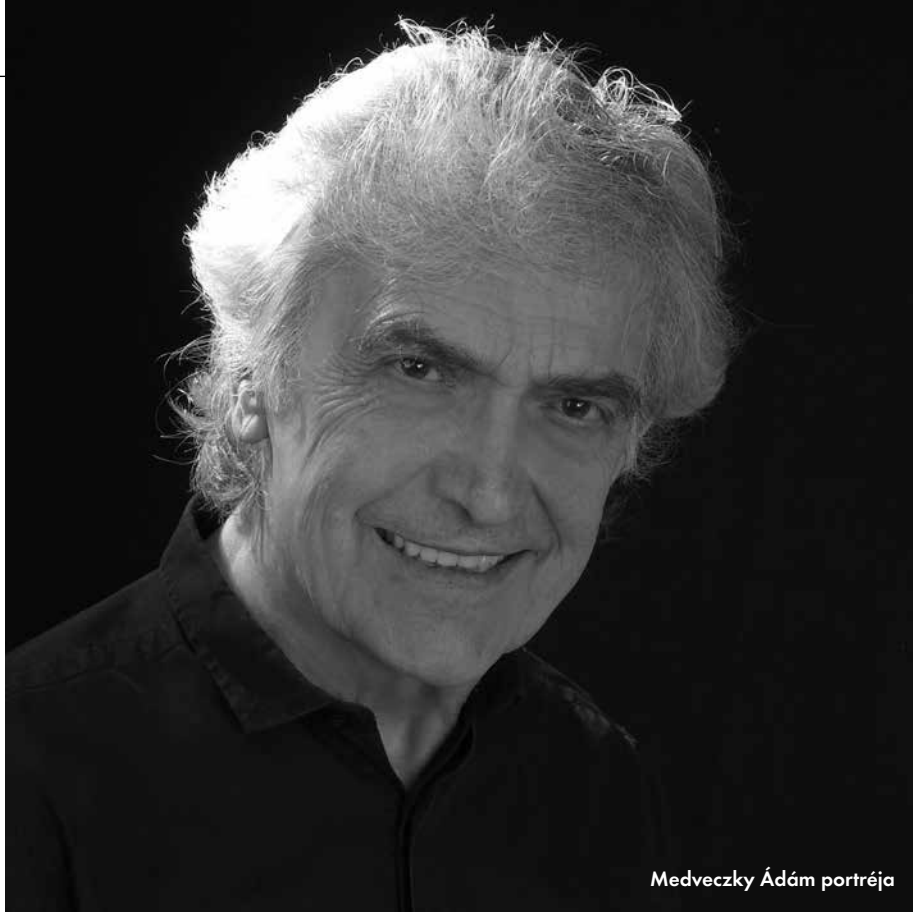
– Lakásunkra is jártak próbálni a híres énekesek, olyan neveket említhetek, mint Simándy József, Gyurkovics Mária, Tiszai Magda vagy Palcsó Sándor, aki csak nemrég halt meg. Jóformán az anyatejjel magamba szívtam a romantikus operazenét, Verdi, Puccini, Donizetti, Rossini muzsikáját. A nevelőapám, Katona Lajos csodálatos baritonénekes volt, végighallgattam vele a *Varázsfuvola* Papageno-áriáit, Rossini *Sevillai borbélyát*, Puccini *Bohéméletét*. Édesapámat sajnos a „felszabadítók” elvitték 1945 februárjában malenkij robotra: nem jött vissza. Nevelőapám gyakran megkérdezte: „Ádámka, akarsz-e jegyet az előadásra?” Persze, hogy akartam, kamasz fiúként szinte minden

előadáson jelen voltam, kívülről tudtam ezeket az olasz operákat. Tíz-egynéhány évesen a testvéreimnek bábszínházi operaelőadást rendeztem, Verdi *Rigolettója* volt a műsor, Gildát egy hajás baba helyettesítette. Édesanyám nagyon jól mulatott ezen. A családi füttyjelünk is a *Rigoletto* legnépszerűbb áriájának motívuma volt: „az asszony ingatag”. A karmesteri pályára az a vágy vonzott, hogy egyszer én dirigálhassam a *Bohémélet* harmadik felvonását vagy a *Sevillai borbély* finálját, a *Bánk bán* Erkel-opera Petúr–Bánk-duettjét. Csodálatos kegye a fölsőbb hatalmaknak, hogy nem vetek föl zongoristának a konzervatóriumba, bár jól zongoráztam, blattoltam, transzponáltam, de egy Beethoven-sonáta triótételét talán nem tudtam igazán megoldani előadásomban. Mulatságos, de utólag úgy látom, „katasztrófa” lett volna, ha fölvesznek, hiszen ez elterelt volna a karmesteri pálya reményeitől. Édesanyám zseniális ötlete volt, hogy válasszak magamnak valami zenekari hangszert, amin jól megtanulhatok muzsikálni. Így lettem Schwartz Oszkár növendéke, aki ütőhangszeres művészek nemzedékeit nevelte fel. Magam is elámultam azon, hogy tizennyolc és fél esztendőskoromban az ország első, legjobb zenekarának ütőhangszerese lehettem.

– Immár hat évtizedes, tüneményes zenei pályája ekkor kezdődött, ilyen fiatalon muzsikálhatott Ferencsik János és más nagy karmesterek pálcája alatt. Mi volt az első mű, amelynek előadásában közreműködött?



Könyvbemutatón Simon Erikával



Medveczky Ádám portréja

– Jól emlékszem rá, ez egy Brahms-remekmű volt, a *Haydn-variációk*. Az operai álmok sem szakadtak végleg meg persze, de egy egészen más zenei világba kerültem. Megismertem a teljes szimfonikus irodalmat, a nagy Mozart- és Beethoven-szimfóniákat, a legfontosabb remekműveket Bachtól Stravinskyig. A felvételi próbajátékomon Beethoven *IX. szimfóniájának* timpaniszólomat kellett játszanom Ferencsik János jelenlétében.

– *A zenekarban való muzsikálás Ferencsikkel, tudatosan és ösztönösen, bizonyára felért egy karmesterképző iskolával.*

– Igen, 1967-ben elkezdtem készülni a karmesteri pályára. Két év múlva, Horváth László diplomahangversenyén vezényeltem Mozart *A-dúr klarinétversenyét*. Az általam vezényelt első opera: Mozart *Così fan tutte*, szívszorító, csodálatos indítás volt a pályámon. Kistétnyi Melinda orgonaművész mondta mindig: az Atya nemcsak a Fiút küldte le, hanem Bachot és Mozartot is.

– *Operaházi pályafutása alatt kik voltak azok a nagy muzikusok, karmesterek, akikkel együtt dolgozott?*

– A félig magyar két olasz karmester, Lamberto Gardelli és Giuseppe Patanè. Megtiszteltek azzal, hogy asszisztensüknek választottak, az összes premierre engem kértek meg betanítónak. Megismertettek az olasz stílussal. Már Ferencsik is mondta, hogy a német szereti a széles íveket, mozdulatokat, míg az olasz gyors, kis ütésekkal vezényel inkább. Ugyanezt mondta Patanè és Gardelli is. Gardelli mellett sok művet tanítottam be, ilyen volt Verdi *Falstaffja* és a *Rigoletto*, Respighi operája, *A láng*, szerettem ezt a betanító munkát és azt is, amikor később, távozásuk után

átvettem az előadások vezénylését. Sőt, Patanè mellett is Verdi-operákon dolgoztam, köztük volt a *Traviata*, meg a *Simon Boccanegra*. De fiatal kollégák egy-egy megjegyzéséből is lehet tanulni, például Pál Tamástól is egykor, aki nem sokkal idősebb nálam, most a legöregebb, rendszeresen szereplő karmesterünk. Jó barátságban voltam Erdélyi Miklóssal és Lukács Ervinnel, aki sokáig a Zeneakadémia karmesterképzőjét vezette. Mesterségbeli fogásokat tőlük is át lehetett venni, például Ervin figyelemztetett arra, hogy egyik ütés vezessen a másikig, ne csak csapkodjak összevissza. Erdélyi Miklós tanácsolta, hogy ha osztani kezdesz, akkor csak súlytalan helyen szabad elkezdni.

– *Sok példakép lehetősége állott ön előtt. Solti György és Ferencsik János vezénylése között, gondolom, rengeteg különbség van...*

– Persze. Ferencsik inkább a belső kifejezésből, az intuíció felől közelít, Solti pedig a jó értelemben vett profizmus felől. Soltinál az a lényeg – meglátszik, sok operalemezt csinált –, hogy pontosan megszólaljon az, aminek kell. Ő nem az a varázsló típusú karmester volt, mint a század első felében a német karmesterek: Wilhelm Furtwängler, Hans Knappertsbusch, Fritz Busch. Egy kicsit a másik ágra, Toscaninire lehet ráérezni, mert Toscaninénél sem az ő manuális virtuozitása volt a lényeg, hanem hogy mi szól. Egyszer láttam vele egy koncertfilmet, az *Aida* II. felvonásának a fináléját, és ott lehetett megtapasztalni, hogy ami a varázslatban történik, az a próbákon játszódott le, ott betanította véres verejtékkel a szólamokat, elég akaratos volt, de az előadáson már nem csinált semmi újat, csak ütött. Ami azt jelentette, hogy irányában mutatja azt, hogy most hol tartunk, még csak nem is

nagyon intett be... Mint régen, az ősidőkben, szegény Lully is ütött, ebbe halt bele, botját véletlenül a lábába ütötte, elmérgesedett a seb. Soltinál döbbsentem rá, mennyire nem az a lényeg, hogy milyen harmonikus mozdulata van a karmesternek, hanem hogyan éri el azt, amit akar. Mendelssohn *Szentivánéji átom*-szvitjét vezényelte, az egy csodálatos fuvolaterccsel kezdődik, az ember már önmagát is elvarázsolja, beleképzeli magát az athéni erdőbe, hatalmas átéléssel elkezd, és hamis, bizonytalan a hangzás: nem szólal meg. Solti fölállt, és egy hatalmas, kifejezetten drámai mozdulattal beintette azt a gyöngéd hangot, mire a zene gyönyörűen, halkán, szép tisztán megszólalt. Sokat tanul az ember ilyenkor: ne a maga személyével legyen elfoglalva, hanem vegye észre, ő csak eszköz arra, hogy amit a zeneszerző leírt, az megszólaljon. Ugyanígy volt egy nagyon kellemes csalódás Karajannal, amikor „élőben” láttam vezényelni. Emlékezetesen híres Beethoven-koncertfilm-sorozata volt a Berliini Filharmonikkal. Sokan már nevettek rajta, és utánozták is, ahogy befelé szokott varázsolni és morzsolgatja a levegőt. Erre hogyan lehet játszani?! Én láttam vezényelni: fantasztikusan jól ütött, csodálatos technikai felkészültséggel és alapossággal. A karmesterség igenis tudomány, nemcsak varázslat, meg kell tanulni, ennek ugyanúgy mesterségbeli rafinériái vannak, mint egy zongorista technikájának vagy egy hegedűsének, táncművészenek.

– *A muzsika régi századaiban még nem volt jelen a mai értelemben vett karmester. Egy-egy kiváló zenész a csembaló mellől irányította együttesét. A későbbi, hatalmas zenekarokat igénylő művek már nem nélkülözheték a pódiumon álló karmestert, akinek munkája egyre bonyolultabbá vált, hiszen korunk zenéjében különleges, változó ritmusok, ütemek szerepelnek. Már ritkább a négyegyedben írt „megnyugtató” zene...*

– Pedig fantasztikus az ősi egyszerűség reklámja, hogy a Parnasszus csúcsán álló legnagyobb zeneművek épp négyegyedben és C-dúrban íródtak. *A nürnbergi mesterdalnokok* nyitánya ilyen és az utolsó Verdi-opera, a *Falstaff* kezdete. Schubertnek a nagy C-dúr szimfóniája, vagy Mozart remeke, a *Jupiter szimfónia*. A C-dúrnak különös varázsa van, világot kinyitó hatalmas fénye, nem véletlen, hogy amikor a zene világgosságot akar ábrázolni, akkor ezt C-dúrban teszi. Haydn *Teremtés* oratóriumában az Úr szavára, hogy legyen fény, egy hatalmas C-dúr akkord szólal meg. Amikor Bartók operájában a kékszakállú herceg várának ötödik ajtaja kinyílik, akkor szinte vakító C-dúr hangzik fel, ez mindig a fényeséget és a világmindenség ragyogását sugallja.

– *Harmónia, igazi C-dúr fényesség ragyogja be az ön életében is a következő termékeny esztendőket!* ♦♦

RÉFI ZSUZSANNA

„KEDVELT HELYE A MŰZSAKNAK”

Jubilál a művészet és a bor zempléni ünnepe

A vadregényes vidékre, a festői völgyekbe, a Bodrog-part hangulatába annyira beleszeretett Rolla János, a Liszt Ferenc Kamarazenekar vezetője, hogy rövid szervezést követően együttesével 1992 augusztusában már hazai és nemzetközi sztárokat felvonultató fesztiválra várta e tájon az érdeklődőket. A zempléni sorozat nemcsak világszínvonalú hangversenyeivel hívta fel magára a figyelmet, hanem rendhagyó programjaival is.

A publikum megszerette a sokszínű kínálatot, amelyben akadt kirándulókoncert, kávéuzsonna vagy sétahajózás jazzmuzsikával. Évről évre több település csatlakozott, és sokasodtak a megjelenő műfajok. Egyre nőtt azoknak a száma, akik megismerték a vidék rejtett kincseit, s a fesztivál hatott az itt élőkre is, örömmel hallgatták meg az előadásokat, s várták szeretettel a sokfelől érkező vendégsereget. A rendezvénynek köszönhetően műemlék-felújításokra is sor került, s egy külszíni bányakatlanból megszületett a Tokaji Fesztiválatlan. S bár eddigi történetében akadtak nehéz esztendőök, minden nyáron felhangzott a muzsika a sárospataki Rákóczi-vár udvarán. Idén jubileumot ünnepelhet a sorozat, harmincadik alkalommal hívja a közönséget, hogy töltsön e vidéken több éjszakát, járja be Tokaj-Hegyalját, kóstolja meg az étkeket, borokat, egyszóval fedezze fel Zemplén varázsát.

Az arra a kérdésre, hogy a tavalyi, pandémiás esztendő volt-e a fesztivál történetének legnehezebb éve, Turjányi Miklós rövid gondolkodás után azt válaszolja: az alatt a tizennyolc esztendő alatt, mióta ő a fesztivál igazgatója, akadt ennél emberpróbálóbb év is, nem is egy. S visszaidézi azt az időszakot, amikor elveszítették korábbi fő szponzorukat, az Antenna Hungáriát. A vállalat majd két évtizeden keresztül támogatta a sorozatot, nemcsak pénzzel, hanem hirdetésekkel, reklámokkal is, így 2010-es távozása után egy ideig vegetált a sorozat, évekre telt, mire sikerült stabilizálni a helyzetüket. Az elmúlt esztendőök aztán már szerencsésebben alakultak, még tavaly sem kellett lemondaniuk a rendezvényről, hiszen nyárra valamelyest javult a vírushelyzet, így változtatás nélkül rendezhették meg a fesztivált. Azt, hogy a közönség mennyire vágyott már koncertekre, előadásokra, az is jelzi, hogy szinte minden produkciójuk táblás házak előtt került színre. Ebben bíznak az idej, jubileumi sorozatot illetően is...

Rolla János a kilencvenes évek legelején érkezett néhány napos látogatásra erre a vidékre, Kiss József oboaművész édesapja, Sárospatak akkori főépítésze hívta meg, és azonnal beleszeretett Zemplénbe. Id. Kiss József azt kérte, rendezzenek náluk egy koncertet, a Liszt Ferenc Kamarazenekar vezetője azonban úgy vélte, el kell hozni az embereket Zemplénbe, s ehhez fesztivál kell.

Alig egy évvel később, augusztusban már

az első Zempléni Művészeti Napokon tapsolhatott a publikum. A muzsikához magával ragadó miliőt teremtett a pataki vár udvara, a sátoraljaújhelyi piarista templom, a szerencsi Rákóczi-vár és az apró, Árpád-kori református templom Karcván. A sorozat nemcsak a környező városokból vonzotta a közönséget, hanem még Budapestről is.

Az első esztendőben tíz nap alatt huszonzét rendezvény várta az érdeklődőket, s alig néhány év alatt elérték, hogy a legjobb akusztikájú hazai szabadtéri helyszínek egyike, a sárospataki Rákóczi-vár udvara zsúfolásig megteljen. A műfaji változatosságot, a rangos fellépőket az Óbudai Társaskör stábjának is köszönhették, tagjaiban ugyanis kiváló segítőkre leltek.

A fesztivál négy településen indult, de évről évre gyarapodott a helyszínek száma, s az olyan programokból is egyre több akadt, amelyek csak a Zempléni Művészeti Napok sajátjai voltak: a promenádkoncertek, majd később a kirándulókoncertek, amelyek során a résztvevőket busszal vitték a legkülönlegesebb helyszínekre, és ahol a koncertek után a vendéglátó települések lakói finom harapnivalókkal, borral kínálták a közönséget. Sétahajózni lehetett a Bodrogon, jazz-zene mellett, reneszánsz étkeket kóstolhattak az érdeklődők a Vörös-toronyban, a második esztendőtlől szintén szerepeltek a programban színházi produkciók. 1995-ben elkezdődött a „szomszédolás” is: Kassán, majd az évek során más szlovákiai



Koncert Sárospatakon
a Rákóczi-vár udvarán

A zempléni kistemplom

Fotó: Nagy Károly Zsolt



településeken ugyancsak rendezvényekkel jelentkeztek.

A tizenkettedik évi sorozat egy korszak végét jelentette, hiszen az alapító *Liszt Ferenc Kamarazenekar* elbúcsúzott, és másokra bízta a folytatást. Azóta Hollerung Gábor művészeti vezető és Turjányi Miklós fesztiváligazgató a tradíció és a megújulás szellemében viszi tovább a rendezvényt *Zempléni Fesztivál* néven.

A Zempléni Fesztivál első esztendejében, 2004-ben szerkezetében és műsorpolitikájában is megváltozott. A régi-új értékek mellett friss szemlélet, fiatal tehetségek, tematikus napok várták az érdeklődőket. A fesztivál promóciója a Budapest Kongresszusi Központban szervezett, beharangozó koncerttel kezdődött, amelyen a *Danubia* és a *Dohnányi Zenekar* közösen muzsikált, a szünetben pedig a közönség tokaji borral koccinthatott. A következő években újabb helyszínekkel gazdagodott a rendezvénysorozat, hamar megkedvelték a vendégek a Disznókő Traktorgarázst, s a kínálatot zenés borvacsorák, éjszakai jazzkoncertek, zenés istentiszteletek is színesítették. Megjelent az opera is: a *Carmen*, a *Rigoletto*, a *Székely fonó* előadásai arattak sikert. Aztán megnövelték a fesztivál időtartamát, a tizenhat nap alatt több koncertet ismételték meg, de más és más helyszíneken.

Az első esztendő kísérletezése folyamán a Zempléni Fesztiválnak is kialakult a maga karaktere, a műfaji sokszínűsége, ami évről évre visszatér. A másfél hetes rendezvényen vannak

nagy nyitó- és záróhangversenyek, jazzestek, kirándulókoncertek, közkedvelt a *Megérthető zene*-sorozat, akadnak a borkultúrához kapcsolódó programok is.

A fesztivált életre hívó Liszt Ferenc Kamarazenekarnak, majd utódainak fontos céljuk volt, hogy a rendezvény Zemplénre irányítsa a figyelmet, segítsen abban, hogy a térség jobb helyzetbe kerüljön. Ez persze lehetetlen lett volna a helybeliek közreműködése nélkül. A művelődési intézmények, önkormányzatok, templomok nemcsak a helyet biztosították, hanem tapasztalataikkal is segítették a szervezők munkáját.

A fesztivál az évek során módszeresen tárta fel és tette ismertté ország és világ előtt a zempléni táj és vidék szépségeit és értékeit egyaránt – nyilatkozta öt esztendővel ezelőtt, a rendezvénysorozat 25. születésnapján Hörcsik Richárd, a térség rendszerváltáskor megválasztott országgyűlési képviselője, aki korábban Sárospatak polgármestere is volt.

Hörcsik Richárd szerint „...ahogy a nevében is benne van a zempléni jelző, úgy lett ez valóban a miénk. Nekünk és rólunk, illetve értünk is szól ez a fesztivál. Nekünk szól: a térség művészeteket kedvelő polgárainak házhoz hozza a magas minőségű művészeteket. Olyan zenei darabok szólalnak meg, európai és világhíres művészek tolmácsolásában, amiért más esetben ezer kilométereket kellene utazni. Itt csak elég elmenni Patakig, Újhelyig, Tokajig... Rólunk is szól: hiszen a művészeteket kedvelő idelátogató-

tóknak be tudjuk mutatni Zemplén és részben Abajj értékeit. A kirándulókoncertekkel megismerhetik a több ezer éves épített és kulturális örökségünket csakúgy, mint kiváló ételeinket és a méltán világhíres tokaji borainkat. Értünk is szól: egy fesztivál, ami a térség fejlődését segíti. Ha visszagondolok az elmúlt negyedszázadra, szembeötlő a kulturális beruházások sora: megújult Tokajban a zsinagóga, a Paulay Ede Színház, Patakon a Sarokbástya rendezvénycentrum, a Vízikapu Szabadtéri Színpad, a református templom Mooser-orgonája, a szomszédos Sátoraljajhelyen a Kossuth Művelődési Központ, megépült a Magyar Nyelv Múzeuma – nem sorolom tovább! Ezek mind olyan új helyszínei a fesztiválunknak, amelyek jelzik Zemplén töretlen fejlődésének útját.”

A rendezvénysorozat beépítette programjaiba Hegyalja legfőbb kincsét, a bort is, pincenekoncerteket, borkóstolókat, borvacsorákat és számos más alkalmat kínálva a megismertetésére.

A Hörcsik Richárd felsorolásában szereplő újdonságokon kívül egy régi kőbánya kínálta területen több év után megépült a *Tokaji Fesztiválkatlan*, egy különleges játszóhely, amelyben kétezeröttszáz foglалhatnak helyet. A megnyitón, 2014-ben az *István, a király* hangzott el, telt ház előtt.

Turjányi Miklós fesztiváligazgató úgy véli: Zemplén a legértékesebb helyek egyike – és nemcsak a vidék, hanem az ott élők miatt is. Nagyon büszkék a programsorozatra, kezdettől



látták a küldetését, s azon dolgoznak folyamatosan, hogy magas színvonalú, a régió számára hasznos és elismerésre méltó rendezvény legyen. Aki egyszer eljön, az az igazgató szerint legközelebb elhívja a barátait is, s aztán évről évre egyre többen és többen érkeznek a fesztiválra. 2015-ben volt olyan estjük, amelyre 250 fős közönséget vártak, legfeljebb 300 emberre készültek, végül összesen 780 néző ült a téren. Amire pedig nagyon büszkék, hogy most már sokan látatlanban is jegyet váltanak a Zempléni Fesztiválra.

„A nagy hagyományú, patinás helyszínében bővelkedő rendezvénysorozat, a Zempléni Fesztivál legnagyobb érdeme azonban a művészi élményen túl a közönségteremtés. Aki sokadmagával bezúfolódik egy régi zsinagógába, hogy meghallgassa egy Virtuózok-győztes zongorista Chopin-estjét, vagy aki többedmagával nyakába veszi a dimbes-dombos turistautat, hogy egyik helyszínről a másikra vándorolva gyönyörködjen a táj szépségében és élvezze a sajátos programkínálatot, vagy aki a szépséges

Rákóczi-várban tartott koncerten nagy, közös élmény részese lehet, az barátokozásra, érzelmi közösségre hajlik a másik fesztiválozóval, legyen az ismerős vagy ismeretlen. Egy lépcsőfokkal feljebb lép az élet szeretetre méltó, szép oldalán. Másképp fogalmazva: boldogabb lesz. Nem egyedül, otthon gubbasztva a tévé előtt, hanem a többiekkel együtt örülve a szépnek, a tisztának, a magasztosnak vagy a vérpezsdítőnek. A Zempléni Fesztivál ihletőit, szervezőit, megvalósítóit és minden szereplőjét köszönet illeti az elmúlt huszonöt évért!” – írta öt esztendővel ezelőtt, a negyedszázados évfordulót ünneplő jubileumi kiadvány köszöntőjében Balog Zoltán, aki akkor az emberi erőforrások minisztere volt.

Minden éven új arcát mutatja a fesztivál. Egyvalamiben azonban változatlan. Augusztusról augusztusra bebizonyosodik Hollerung Gábor és Turjányi Miklós kezdeti ígérete: „a Zempléni Fesztivál egyenlő a biztos színvonalal”. S annak ellenére is állták és állják a szavukat, hogy az anyagiak előteremtése sok-

szor bizony nehézséget okoz. Így az idei esztendő már a harmincadik alkalom, augusztus 13-a és 22-e között hangzik fel Zemplénben a zene.

„Még több különleges programmal készülünk, mint az elmúlt években – meséli Turjányi Miklós –, a Tokaji Fesztiválatlanban három rendezvénnyel is várjuk a nézőket. A hetvenedik születésnapját ünneplő társulat, a Magyar Állami Népi Együttes nagy sikerű előadását, a Naplegendát hozza el. Ez alkalommal azonban a két évtizedes produkció bővített, jubileumi változatát adják elő, amit nálunk láthat először a publikum. Ezen a helyszínen kerül színre Huszka operettje, a Sissi, a magyar királynő, emellett pedig a Budafoki Dohnányi Zenekarral és a Budapesti Akadémia Kórustársaság előadásában hangzanak fel Bernstein West Side Storyjának részletei, valamint Orfftól a Carmina Burana. Érkezik olyan együttes is, amely még nem lépett fel Zemplénben: a Concerto Budapest. Természetesen itt lesz velünk – ahogy évről évre mindig – az alapító társulat is, a Liszt Ferenc Kamarazenekar. A zárókoncerten, a Trumpetissimo című estjén hat kiváló trombitással muzikál. S persze jazzt is hallgathat a publikum, hiszen jön a Budapest Jazz Orchestra, és Bartók Kékszakkállója és Fából faragottja jazzátiratban hangzik fel. A hagyományokhoz hűen lesznek költészeti estek, irodalmi produkciók, napjainkra reflektál maira áthangszerelt klasszikusokkal Lackfi János. Előadói estjének címe: Szilágyi Örszsbet Modernát megkapta.

Ahogy a korábbi években, így idén is rendezünk ingyenes hangversenyeket a kisebb településeken a sárospataki Borterasz programjai mellett. Új helyszínen is megpróbáljuk meghonosítani ezeket az esti koncerteket, Tokajban Jazzudvart nyitunk. Számos programot kínálunk a családoknak, rendezünk

Ünnepi est a Fesztiválatlanban



kirándulókoncerteket, bécsi kávéuzsonnát. A cél továbbra is az, hogy ha valaki ellátogat a Zempléni Fesztiválra, ne csak egy estére és egy helyszínrre érkezzen, hanem járjon végig több falut, várost, hallgasson bele különböző műfajokba.

Majd húsz településen, negyven helyszínen, hetven rendezvénnyel várjuk idén az érdeklődőket. Sajnos a határon túli programok elmaradnak ebben az évben is, akár csak tavaly, a pandémia miatt nem merünk még ilyen programokat szervezni. Viszont a kiállításoknak köszönhetően mégis lesz némi kitekintésünk. A Sárospataki Képtár vezetője, Bordás István, a képzőművészeti kurátorunk olyan sorozatot talált ki, amelynek keretében az elszakadt országrészekből hívunk meg kiállító művészeket. Idén kolozsváriak érkeznek, velük egy régizene-együttes is. Korábban nemcsak a művészek, hanem a látogatók között is akadtak jócskán külföldiek, de rájuk, úgy vélem, legkorábban csak jövőre számíthatunk...



A sárospataki Borterasz

A régi álomom egy egész nyáron át tartó fesztivál, amely nemcsak belföldről, hanem külföldről is csalogatja a turistákat, s Budapest és a Balaton mellett szintén vonzó alternatívát kínál.

Ehhez persze szükség volna nagyobb büdzsére, miközben a mostani – még a jubileumra rendelkezésre álló – keret sem valami hatalmas, ráadásul a településektől sem számíthatnak olyan nagyságú támogatásra, mint amennyivel például Szeged vagy Veszprém segíti saját fesztiválját.

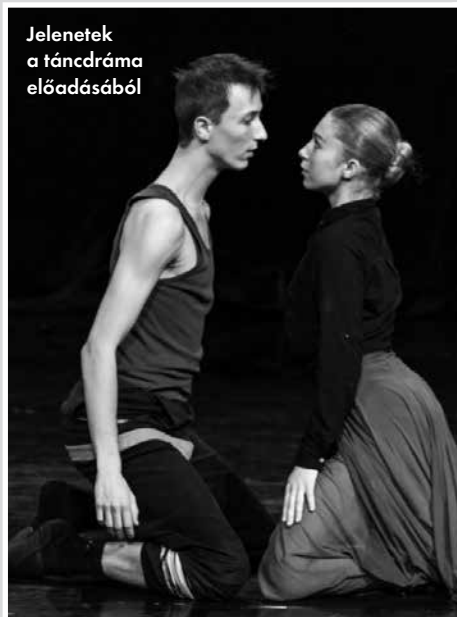
A fesztivál születésekor, 1992-ben Farkas Zoltán így írt a Magyar Nemzetben: „A Rákócziak ősi birtoka Zemplénország, amely Kossuthot nevelte s otthon adott Kazinczynak, egykor kedvelt helye volt a múzsáknak. (...) Ezért hát külön örvendetes, hogy Zemplén lett az otthona a legfiatalabb magyar zenei fesztiválnak, a Zempléni Művészeti Napoknak.”

Az utóbbi három évtized azt igazolja, hogy nemcsak egykor... ❖

FANTOMFÁJDALOM

Trianon, táncban elbeszélve

Jelenetek
a táncdráma
előadásából



„És most már nem is tudom kimondani, csak ennyit: valami fáj, ami nincs. Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és a lábát, sokáig érzi még sajogni az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár, és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam” – így végződik Karinthy Frigyes *Levél kisfiamnak – Trianon emléknapjára* című írása, s ez a fantomfájdalom jelenik meg a Székesfehérvári Balett Színház egyfelvonásos táncdrámájában, amelynek ősbemutatója tavaly december 1-jén volt az M5-ös csatornán. A felvételt aztán tavasszal a YouTube-on, majd nyáron, a Győri Táncfesztiválon is láthatták az érdeklődők.

L. Simon László librettójára Kocsák Tibor komponált zenét, a koreográfia és a rendezés pedig a társulat igazgatójának, Egerházi Attilának az alkotása. A *Fantomfájdalom* hiteles eseményekre és motívumokra építő fikció. Ahogy a Balett Színház oldalán írják az ősbemutatóról: „A táncdráma a trianoni békediktátum századik évfordulójára készült, de nem törekszik az igazságtalan döntéshez vezető vagy az azt követő politikatörténeti események bemutatására. Az alkotók egy nagy történelmi pannó megrajzolása helyett hétköznapi emberek sorsán, küzdelmein és tragédiáin keresztül mutatják be, miként hathat a politika, a háború, valamint egy csodálatos ország felszabdalása és az egyén önazonosságára érzéketlen nagyhatalmi logika a szétszakított családok életére.”

A kadétiskolában köt barátságot egy székesfehérvári és egy nagyváradai ifjú még

az első világháborút megelőzően, s aztán a világégés végéig követhetjük figyelemmel sorsukat. Mindkét fiatalember beleszeret a másik hűgába, családot alapítanak, de boldog életüket a háború töri ketté. A férfiakat besorozzák, s egymás mellett harcolnak Galíciában, majd Doberdónál, s a keleti fronton is egymás mellé sodródnak...

A két fiú, a családok és az országok története háromdimenziós vetítéssel jelenik meg, amelyben szerepelnek stilizált városok, vidékek, hadszínterek. Fontos kellékek a rózsaszirmok, a temérdek, mindenfelé guruló piros és zöld alma, valamint a piros-fehér és a zöld-fehér szinkombinációk használata.

„Engem mélyen megérintett nemzetünk tragédiája, de erősen foglalkoztatott az oda vezető út is, különösen az első világháború. Ezért írtam egy olyan személyes történetet, amelyben az én felmenőim történetei is megjelennek” – nyilatkozta az előadás kapcsán L. Simon László a Magyar Nemzetnek. „A táncsal nagyon kifejezően lehet beszélni a kimondhatatlanról. A fájdalmat ugyanis nagyon nehéz kimondani. A nagy traumák sokszor némaságra kárhoztatják az embert. Sőt, van olyan, aki egy tragédia súlyától megnémul. Viszont a test beszéde elárulja a fájdalmát. Ezért készültünk balettel a trianoni évfordulóra” – mondta el ebben az interjúban Egerházi Attila rendező-koreográfus.

Most már nemcsak képernyőn keresztül élvezhető a produkció, elindult az élő előadások sora, a *Fantomfájdalom* színre került augusztus 12-én a Szarvasi Vízi Színházban is. ❖ (Réfi Zsuzsanna)

AZ UTOLSÓ GARABONCIÁSOK

A fenti címmel rendeztek műhelytalálkozót ez év májusában az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet fővárosi székházában, a Budakeszi úti Hild-villában, Windhager Ákos művelődéstörténész szakmai szervezésében.

Az előadók az 1960–2010 közötti időszak neves alternatív művészei – Vujicsics Tihamér, Latinovits Zoltán, Hajnóczy Péter, Bódy Gábor, Szabados György, Cseh Tamás, Kobzos Kiss Tamás, valamint velünk élő kortársaink, Sebő Ferenc és Szörényi Levente – munkásságát elemezték. Az előadások zárt körűen hangzottak el, a nézők pedig online kísérhették figyelemmel a konferencia eseményeit a kutatóintézet YouTube-csatornáján keresztül, amelyen utólag is megtekinthetők.

A műhelytalálkozó szereplőit és a virtuális közönséget Kocsis Miklós, az MMKI igazgatója köszöntötte, hangot adva azon reményének is, hogy a honunkban Tinódi Lantos Sebestyén óta nagy hagyományú garabonciás-műfajnak a fiatalok között lesznek majd követői. Lapunkban most Fehér Anikó népzenekutató Sebő Ferenc zeneszerző, népzeneész munkásságáról szóló előadását, illetve annak írott változatát adjuk közre. (A szerkesztő)

FEHÉR ANIKÓ

SEBŐ, az igazi garabonciás

2017. május 9-én ellátogattam a Zeneakadémiára, a Zenetudományi Társaság előadássorozatának egyik eseményére, amelyen Sebő Ferenc beszélt a historikus magyar népzeneről. Előadása úgy kezdődött, hogy felkonferált és bemutatott egy húszperces zenefolyamatot, amelyen visai zenészek játszottak, az erdélyi Mezőségből. Egy lakodalmi táncot hallottunk, minden bevezetés és magyarázat nélkül. Utána szabad beszélgetés alakult ki, amelyben az ott lévő klasszikus zenei kutatók, zenetudósok vettek részt. Emlékszem Sebő egyik mondására, amellyel oldotta a kicsit zavart hangulatot „Beszélgetnek a zenészek: – Gazsi, te ezt ába’ vagy débe’ játszod? – Hát ába’ mert débe’ én még alszok...”

Elmondta Sebő azt is, hogy a népzene lényegében popzene. A helyén kell kezelni, nem szabad összetéveszteni a magasrendű műzenével. Beszélt arról, hogy Kallós mekkora dolgot vitt véghez a gyűjtéseivel, hiszen ő a sok „vasárnap turista” mellett „benszülött” volt, aki pontosan tudta, miről is van szó.

Sebővel személyesen először gimnazistaként találkoztam. A Kecskeméti Népzenei Találkozó kapcsán jött el a Kodály-iskolába, Karsai Zsigmonddal együtt. Nem sokkal később kaptam egy kislemezt, az egyik Duna Menti Folklórfesztivál ajándékaként, Kalocsán, amelyen Sebestyén Márta énekelt egy kalocsai dalt és Sebő Ferenc tekerőzött. Sebő eljátszotta az édesapám gyűjtötte bátyai 5/8-os dunántúli pentaton dalt. Ő nyilván nem tudta ezt, de az adatközlő a nagyanyám, Jelencsity Mihályné volt.



Sebő Ferenc tehetsége nem vitatott. És tehetségének sokoldalúsága sem, hiszen párját ritkítja a magyar kulturális és tudományos életben. Sebő Ferenc a Budapesti Műszaki Egyetem Építésmérnöki Karán diplomázott, majd élete delén elvégezte a Zeneakadémia zenetudományi szakát is. Zeneszerzőként kapott Kosuth-díjat, mert alig van olyan magyar ember, aki legalább egy dallamát, versfeldolgozását ne füttylné. Az általa alapított legendás *Sebő-együttes* több tagváltása ellenére ma is jelentős, rajongótábora tartós és állandó, közönsége

igen nagyszámú. A mára már nemzetközileg is elismert táncházmozgalom elindításában is komoly része van, a Bartók-kutatás és egyáltalán a magyar népzene kutatás is szegényebb lenne az ő munkássága nélkül. Vikár Béláról írott könyve (*Vikár Béla népzenei gyűjteménye*), Lajtha László dunántúli gyűjtéseinek gondozása, kiadása szintén hatalmas munka. A híres *Pátria*-lemezsorozat újrakiadása, szerkesztése is a nevéhez fűződik.

Filmekben szerepelt, színpadon muzsikál és beszél, televízióműsorok gazdája volt, tanít a legmagasabb szinten, publikál, rádióműsort szerkeszt és vezet – mindezt pedig olyan magával ragadó hévvel és küldetéstudattal teszi, hogy lehetetlen nem vele menni. A Zeneakadémia címzetes tanára, a Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja, a nemzet művésze.

Sebő versfeldolgozásai a maguk idejében úgy hatottak, mint, mondjuk, a kocsikerék fel-találása, vagy az elektromosságé... Hatalmas dolog volt, amikor egy József Attila-vers (*A hetedik*) találkozott egy népi dallammal, történetesen egy kalotaszegi legényessel Sebő Ferenc jóvoltából. Mintha így termetek volna, ma el sem tudjuk képzelni másként. Ritmikájuk, lüktetésük is azonos volt. Majd következtek Weöres Sándor és más kortárs költők versei.

A lexikon ezt írja Sebő Ferencről: „Énekes, gitáros, tekerőlantos, dalszerző, népzenekutató és építésmérnök, a hazai hangszeres népzenei és táncházmozgalom egyik elindítója, a Sebő-együttes vezetője, Sebő Ödön fia. Klasszikus



Sebő Ferenc a Kassák Klubban, a Sebő-együttes táncházában 1976 körül



Sebő és együttese Debrecenben



Sebő Ferenc, mellette Fehér Anikó az MMKI előadásán

zenei tanulmányait a székesfehérvári zeneiskolában kezdte, zongorázott és csellózott. 1970-ben végzett a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán. 1970 és 1972 között a Pest Megyei Tanács Tervező Vállalatánál, 1971 és 1973 között az OSZK Könyvtudományi és Módszertani Központjánál dolgozott tervező építészként. 1989-ben a Liszt Ferenc Zeneakadémia Zenetudományi szakán is diplomát szerzett.

Gimnazista korában zenésített meg először verset, egy iskolai ünnepségre nevezett be Ady Endre *Fölszállott a páva* című versének megzenésítésével, amelyet az egyik osztálytársa adott elő Sebő zongorakiséretével. 1967-ben – gitáron kísérvé magát – egyre komolyabb művekkel rukkolt elő, többek között ekkor születtek meg azok a József Attila-dalok (*Rejtelmek, Tánca fognak, Indiában, Jut az ember*), amelyeket a mai napig játszanak és rengetegen ismernek. Nem sokkal később a legendás *Röpjél, páva!* televíziós népzenei versenyen is indult. Bár nem ő nyerte meg, de országos ismertségre itt tett szert. Megalapította a Sebő-együttest, amely ma is működik, igazi legenda.”

Folytathatnám írásomat egy ehhez hasonló felsorolással. Beszélhetnék a legendás Kassák-klubról, a 25. színházról, a filmekről, az 1972 májusának elején többek között általa elindított táncházról, amelyből mozgalom lett és része lett az UNESCO legjobb megőrzési gyakorlatokat számba vevő regiszterének. Beszélhetnék bőven a televíziós *Fölszállott a páva!* népzenei tehetségkutatóról, amely nélküle nem lett volna olyan, mint amilyen lett. De mindezt néhány kattintással eléri és megtalálhatja bárki, aki rákeres a nevére. Legyen most másról szó!

1974 áprilisában az erdélyi Kolozs községben járt gyűjteni Sebő Ferenc. Kísérője a györgyfalvai szabómester, aki a kőművesmesterséget is kitanulta, községének megbecsült népi verselője és búcsúztatóvers-írója, Jaskó István „Pitti” volt, a híres táncos. Györgyfalván nem volt zenekar, ezért hívták a szomszédos Kolozsról a muzsikásokat. A táncot rendszerint Pitti szervezte. Kolozs a néprajzban Erdőalja területéhez tartozik. Ez a Kolozs megyei, ma mintegy két és fél ezer lakosú, vegyes nyelvű község fontos gyűjtőterület volt mindig is. Sebő adatközlője, zenészei voltak: Ármán Lajos Bölönyi (1945) primás, id. Sztojka György primás (1934), Mácsingó József négyhúros kontra (1910), id. Filáton József bőgős. A tempót mindig Pitti adta meg, gyakran beállt táncolni is.

1994-ben jelent meg Sebő *Népzenei olvasókönyve*, amely megkerülhetetlen azok számára, akik a népzenevel egy kicsit komolyabban szeretnének foglalkozni. Nem olvasókönyv, hanem tankönyv. Az első részében Sebő összefoglalja mindazt, amit a magyar népzeneről

tudni érdemes, a második részben pedig nagy tudósok írásaiból szemezget. Népzenei példatár zárja a könyvet. Aki végigolvassa ezt a művet, bizonyos, hogy megérti a lényegét, aztán lehet kezdeni a saját munkát.

2001-ben jelent meg egy másik jelentős könyve *Bár emlékezete maradjon meg* címmel. Alcímbe foglalt bemutatkozása így szól: „Emlékeimet szülőközösségem népszokásairól, viseletéről, életmódjáról, szórakozásáról és kesergéséről a szüleimtől és más öregektől hallottak alapján leírtam én, Csorba János. Elkezdtem 1978-ban, befejeztem 2000-ben. Szerkesztette, sajtó alá rendezte és az előszót írta Sebő Ferenc.”

Sebő így emlékezett vissza a kiváló parasztemberre: „*Csorba János szuperintelligens ember volt, pedig csak két elemije volt összesen. János bácsi följegyzett magának dolgokat. Amikor az első 10 oldalt megkaptam, láttam, hogy egy mondat volt az egész. Kíváncsi vagyok, egybeírva minden. Alig tudtam elolvasni. Amikor megszoktam az írását, és legépeltem, akkor láttam, hogy Jani bácsi nem úgy írt, mint egy írástudó, aki írás közben fogalmaz. Hanem minden egyes mondatot előbb kitalált, hogy ő hogyan mondaná el, és ezt aztán nagy nehezen lekörmölte. Ettől olyan életszerű a szöveg... Ott lakott nálam sokáig, sok mindent kellett pótolni, beírni, rengeteget dolgoztunk ezen. Az én szerepem az volt, hogy megkérdezzem: »János bácsi, ez mit jelent?« Nagy körülményesen elmondta. Neki ez azért volt nehéz, mert neki ez evidens volt. Nem értette, hogy én mit nem értek rajta. Ez a legnehezebb az ilyen világok közti átjárásban. Amikor magnóra vettük a szövegét, a stílus ugyanolyan maradt, mert akkor is minden mondatot kigondolt előre.»*

Csorba János Székes élt, abban a városban, amelynek a zenéje volt az alapja, meg a magyarországi táncmuzikumnak is, erre táncoltak először az ősidőben.

„*Nagy emberekkel foglalkoztam, ez volt a legnagyobb iskola*” – mondta Sebő. Az egyik ilyen nagy ember volt Vikár Béla, akinek munkásságáról írta diplomadolgozatát a Zeneakadémián. Kodály szerint is igen értékes része



Az együttes tagjai 2012-ben
Barvich Iván, Sebő Ferenc, Tímár Sára,
Soós Réka és Perger László

népdalkincsünknek az, ami Vikár Béla gyűjtésében maradt fenn. Nagy érdeme az, hogy Európában elsőként alkalmazott hangrögzítést, fonográfot, és ezt helyszíni gyorsírással kapcsolta össze 1896-ban. Ez a gyűjtemény hiteles pillanatfelvételt nyújt a XIX–XX. század fordulója körüli két évtized dalterméséről, a régi és új dalok életszerű arányáról. Mintegy tízezer tételt (népdalt, mesét, szokásanyagot, szójegyzékeket) tartalmazó gyűjteménye gazdag szöveganyagból, fonográfal rögzített hangfelvételekből és adatközlőkről készített fotográfiákból áll.

A humor sem áll távol Sebőtől. Sosem felejttem el azt az előadást a Müpa Bartók Béla hangversenytermében, ahol a Nemzeti Filharmonikusokat Kocsis Zoltán vezényelte. Sebő volt a műsorvezető, Bartók műveinek népi gyökereiről volt szó. Kiállt Sebő és elmondta Bartók gyűjtési körülményeit, bejött egy kis népi zenekar, eljátszották az eredetit, majd Kocsis vezényletével megszólalt Bartók *Román táncok* című sorozata. Ismét kijött Sebő, a közönség nem nagyon értette, hogy Bartók remek hangszerelése között miért is van szükség erre a cincogásra... Így telt el az első rész.

Szünet után azonban Sebő megváltozott.

Valószínűleg ő is érezte, hogy ez így nem az igazi. Elkezdett történeteket mesélni, odavarázsolta az erdélyi magyar és román parasztembereket, emlékszem, Kocsis közben kijött a színpalak mögül, leült az egyik lépcsőre és hangosan hahotázott a közönséggel... Hát ezt tudja Sebő Ferenc. Ezt is tudja. A humor mindig fontos kelléke előadásainak.

A fiatalokat is mindig segítette. Kallós Zoltántól és Martin Györgytől tanulta ezt, akik azt mondták: másként elvész ez a kultúra. Sebőt idézem egy nemrégiben beszélgetésünkéből: „*Nagyon jól lehet látni, hogyan változtak az elképzelések a népzenevel kapcsolatban. Vikár úgy gondolta, hogy a költőknek kellene a népdalszövegekből tanulni. Mert az akkori népies költők, Petőfivel az élen, visszanyúltak ebbe a világba, és divatban voltak ezek a szövegek. És a költők is ilyen népies szövegeket írogattak. Aztán a meséket is összerakták szépen. Ez a néprajznak egy nagyon jó fellendülő szakasza volt. Bartókék mást gondoltak. Ők azt gondolták, hogy a népzene a történelem része, az európai kapcsolatainknak a dokumentuma, és zenei történelmi érdekességet találtak benne... Én most azt akarom a népzenei életéből, hogy a gyerekeknek a mindennapi életébe bekerüljön.*”

További jó egészséget kívánok Sebő Ferencnek! Várjuk továbbra is előadásait, rádióműsorait, amelyek, reméljük, kiapadhatatlan forrásból táplálkoznak. És fogadjuk meg két meghatározó jelentőségű mondatát. Jó lenne, ha megtanulnánk ezt Sebő Ferencről.

„*Nem a kultúrát, nem a népzenei életet kell megmenteni, hanem magunkat. Nekünk van szükségünk ezekre a csodálatos kommunikációs eszközökre, hogy könnyebben, bölcsebben és boldogabban élhessünk.*”

„*A hagyományt nem ápolni kell, hisz nem beteg, nem is örízni, mert nem rab. Hagyományaink csak akkor maradhatnak meg, ha megéljük őket.*”



LEXIKON: Dr. Fehér Anikó (1957) karnagy, népzene-kutató, szerkesztő. Korábban a Magyar Rádió népzenei szerkesztője, majd a Duna Televízió népművészeti szerkesztőségének nívódíjas vezetője volt. Számos dokumentumfilm, rádió- és televízióműsor elkészítése fűződik nevéhez. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója. Gyakran tart előadást itthon és külföldön (Fülöp-szigetek, USA, Kína). Koncertek, zenei események műsorvezetője. A Nemzetközi Kodály Társaság igazgatósági tagja. Őt zenei témájú könyvet és számos szakcikket jegyez. A Magyar Köztársasági Ezüst Érdemkereszt tulajdonosa. 2016-ban, a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karán habilitált.

PERELJ, URAM!

Ítélet és kegyelem címmel a forgatás helyszínén, Csákszerényben mutatták be július 12-én azt a filmet, amelynek forgatókönyve Sobor Antal ismert regénye, *a Perelj, Uram!*, valamint az azonos címmel a Vörösmarty Színházban bemutatott dráma alapján készült.

Csákszerényben és Nagyigmádon minden év július 12-én megemlékeznek Manszbarth Antal római katolikus plébánosról és Szikszai János református lelkészről, akiket ezen a napon végeztek ki 1849-ben. Az idei évben Csákszerényben az emléknapon tartották a díszbemutóját a két mártír történetét feldolgozó filmnek, amelyet Szikora János rendezett. A székesfehérvári Vörösmarty Színház, a Szabad Színház, az Alba Regia Táncgyüttes művészei mellett a Fehérvári Huszárok Egyesületének tagjai, valamint a falu lakói is szerepet kaptak a filmben, amelyet operatőrként Jancsó Nyika jegyzett. A díszbemutató előtt a művelődési házban köszöntötték az alkotókat. A település képviselő-testülete posztumusz Csákszerény díszpolgára címet adományozott Sobor Antalnak. Az elismerést Vécsei László polgármester adta át az író özvegyének. Szikora János rendező köszöntőjében hangsúlyozta, hogy szimbolikusan most egy kör bezárult: a '49-es szabadságharcos történetből néhány évtizeddel ezelőtt regény, majd színdarab és forgatókönyv született. A résztvevők ezután főhajtással tisztelegtek a mártírhálalt halt katolikus pap és református lelkész emlékműve előtt, ahol Törő Gábor országgyűlési képviselő és Vécsei László helyi polgármester mellett Cser-Palkovics András fehérvári polgármester és Szikora János rendező közösen helyezte el az emlékezés virágait.

Az ünnepség a művelődési ház mellett, a kertmőziban folytatódott, az alkotók, a közreműködők és a falubeliek közösen nézhették meg az *Ítélet és kegyelem* című filmet. A történetet, amely az 1848–49-es magyar szabadságharc leverésének utolsó időszakából elevenít fel egy epizódot, amikor a Fejér megyei Csákszerény maroknyi népét elsőként érte el a császári csapatok élén bevonuló Haynau terrorja. Az emberek megfélemlítésének jegyében a falu református lelkészét és katolikus plébánosát koncepciós perben elítélték, és nyilvános kivégzésen agyonlőtték. Ennek az áldozatvállalásnak állít emléket a film. A hetvenperces alkotást az MTVA is vetíteni fogja.

☛ Csordás Csilla

ANTAL BARNABÁS

HIMNUSZ FÖLDÖN ÉS VÍZEN

hunyd le szemed s a világ kitárul
képzelt tájban miriád maszk mozog
tűzből s vízből szó mennyboltkalapot
zár tár fény árny kalitka ritka titka
sors szellem árvul s a szó elárul
ha betévedsz e színjátész csalitba
hol a kíváncsi szél bokrok lányok
szoknyáját felkapja
parázna álmainkat felkavarja

te hajózol hajómon ha vízre szállok
hullámok fölött sikló kormoránok
sirályok árnyjátéka a vitorlán
partról smaragdtüzi füzek fenyők integetnek
napozó nők combjai közt matató sugarakat
terít nyár izzó szerelemleplet
szélhercegem röpit sugáresőben ázok
dajkám a hullám s fönn féktelen órák
iránytűm forrón nyakszirtemre csap
mögöttem az elhagyott partszakasz
a tér aranyában lobogva elvész
szél s fényzuhatag

egy ikerpár s egy bak zaboláz engem
ha viharban recseg az orr a tat
vitorla szakad török az árbóc
mégis örök szerelem szövvény ármány
örvényén áttör káromlás homályán
át hullámon hág Krisztus-révbe kormányoz
hagy hogy saját halálom megteremtsem

LÉPÉSVÁLTÁS

*Tandori Dezső
és Jankovics Marcell
emlékére*

ha menni kell hátrahagyunk
mindent amit miénknek hiszünk mégsem az
más térben más időben visz utunk
cél felé halad
s időt teret átlépve
szellem természet ösztön akarat
szavak kiüresített anagrammák
homályba csomagolt kulisszák
öltözünk vetkezünk akárha rózsák
rejtett alakjai örökkévalóság
köpenyét kapjuk cserébe

MARADNAK

maradnak a letisztult formák
álmok s félálmok dalok
s Te teremtetlen fény s a rózsák
s talán az örökkévalóság

MAGVETŐ

új világ új kép új stílus
új szerelem új vírus
fényben ázik a virágpör
szél lopja a virágról

csodakéz tartja a napot
fényből lángból font kalapot
párából sugárból ki szőtt
menyasszonyfátylat keszkenőt

levél zenél szél susog
röpteti szórja a magot
ki tudja gaz vagy rózsa lesz
kitől kap színt és illatot

HARGITA

örökös inspiráció
a térbe álmódott alak
holdsugárösvény zuhogó
eső áztatta alkonyat
lombrácson át pára porát
szítálja s hol áfonyát
szamóca málna illatát
hozza a szél s tülevelek
susogják az üzenetet
titkot imát az űrön át-
szítáló kozmosz dallamát

RÓZSA

rózsa te gyönyörű
átváltozások tükre szerelem
ezerarcú remény a hajnal
sugárkése elmetszi torkod
véresen ragyog harmat
lepi szél szárítja szirmaid
szikrázó változó színeit
s szimmetriád kelyhed
tűzében el s felizzik
a lángoló öröklét

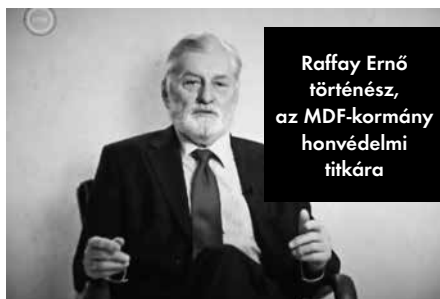
SZÜLETÉS

sugár kopog az éj falán

„Bye-bye, Szása!”

Kálomista László Kivonulás című, 2020-ban rendezett dokumentumfilmjét, amelyet forgatókönyvíróként is ő jegyzett, az események harmincadik évfordulójára emlékezve, ez év júniusában vetítette a Duna Televízió. A film a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának időszakát dolgozza fel, különös tekintettel az izgalmakban bővelkedő, 1988–1991-ig tartó szakaszra. Eközben fény derül azokra a jogi trükkökre is, amelyeket a szovjetek alkalmaztak, hogy az ideiglenesnek mondott tartózkodásukat indokolják. A film a rendszerváltozás és a végleges kivonulás körülményeit szakértők megszólalásai révén és archív felvételek felhasználásával tekinti át. Ennek írott változatából adunk most közre nagyobb részleteket.

KIVONULÁS



Narrátor: „1944. szeptember 23-án lépett a szovjet Vörös Hadsereg Magyarország területére. A második világháború még közel hat hónapig tombolt az országban. A szovjetek hosszú ostrom után, 1945. február 13-án vették be Budapestet, és április 4-én foglalták el teljesen Magyarországot. A Harmadik Birodalom bukása után egyértelművé vált, hogy az ország a szovjet megszállási övezetbe került. Eleinte, a nyugati hatalmak nyomására, nem vezettek be kommunista diktatúrát. Viszont minden eszközzel a kezdetben alacsony támogatású Magyar Kommunista Pártot támogatták. 1945. november 4-én a nemzetgyűlési választáson fölüeny győzelmet aratott a Független Kisgazdapárt, de itt már szovjet nyomásra be kellett venni a kommunista pártot is a kormányzásba. Majd az 1947-ben lezajlott kékcédulás választással minden akadály elgördült Rákosi Mátyás útjából, hogy szovjet-orszós támogatással hazánkban is egy sztálinista diktatúra kiépítésébe kezdjen, és hosszú időre megágyazzon a szovjet hadsereg magyarországi jelenlétéhez.”

Raffay Ernő (dr. Raffay Ernő történész, az MDF kormány honvédelmi titkára): – 1955. május 15-én aláírták az osztrák államszerződést; először Ausztria területeit is megszállta a szovjet, ott is majdnem kommunizmus lett. A szerződés értelmében Magyarország területén csak amiatt maradhettek mérsékelt számú alakulatok, hogy biztosítani tudják az Ausztriában állomásozó szovjet alakulatok utánpótlási vo-

nalait. Amikor aztán Ausztriából kivonultak a szovjet csapatok, akkor a diplomaták „ügyes” manőverezésbe kezdtek: előtte egy nappal, 1955. május 14-én a szovjet államvezetés és a csatlósok aláírták a Varsói Szerződés megalakulásáról szóló nemzetközi egyezményt, és ennek keretén belül maradtak itt a szovjet csapatok. Majd pedig az '56-os forradalom levezetésére jött be a több százezer szovjet katona...

Kónya Imre (dr. Kónya Imre, a Független Jogász Fórum egyik alapítója, az MDF első frakcióvezetője): – '56 után az egész Kádár-rendszer a szovjet csapatoknak köszönhetette a létét. 1956-ban győzött ugyan a forradalom néhány napra, de aztán húsz hadosztály özönlötte el az országot, visszahozva a nyakunkra a kommunista rendszert, amelyet a magyar nép elsöpört. Azt soha ne felejtjük el, hogy milyen iszonyatos terrort és megtorlást követően konszolidálódott a Kádár-rendszer! Végül hallgatólagos kompromisszum született: a hatalom kvázi azt mondta az embereknek, hogy élhetnek egy kicsit jobban, sőt, a magánszférában még meg is engedünk bizonyos szabadságokat, nem kényszerítünk arra, hogy politizálj mellettünk, cserébe viszont nem szólhatsz bele, a hatalmat mi gyakoroljuk. Más kérdés, hogy amikor már omladozni kezdett a rendszer, akkor biztosítéknak jól jött, hogy itt volt a szovjet hadsereg, amiről az ellenzék sem feledkezhetett meg, természetesen.

Szerencsés Károly (dr. Szerencsés Károly történész): – Az '56-os tapasztalat mély nyo-

mokat hagyott mindenkiben: az MDF-ben, az SZDSZ-ben, a Fideszben. Vagyis, hogy csinján kell bánni a dolgokkal, '88-'89 elején az emberekben ott volt a félelem, hogy az oroszok mégsem mennek ki! Hogy itt maradnak. Hogy úgy mennek ki, hogy maradnak. Hiszen ezt már eljátszották párszor.

Narrátor: „1985-ben enyhülni kezdett a hidegháborús helyzet, megkezdődtek az USA és a Szovjetunió közötti tárgyalások a haderősök csökkentéséről. Egy évvel később maga Mihail Gorbacsov mutatta be a Szovjetunió fegyverzetcsökkentéssel kapcsolatos terveit, majd ugyanebben az évben a keleti blokk országainak egy tanácskozásán eldöntötték, hogy a következő két évben százötvenezer fővel és 1990-ig bezárólag mintegy negyedével csökkentik haderejük létszámát.”

Kónya Imre: – 1988-ban Gorbacsov egyértelműen tudomására adta többek között a magyar vezetőknek is, hogy igazándiból már nem számíthatnak a szovjet segítségre. Mert ugye a Brezsnjev-doktrína volt, aminek jegyében még Csehszlovákiában is beavatkoztak, és a Jaruzelski-féle lengyel puccs is valójában a szovjet fenyegetés háttérében történt meg. Ez Gorbacsovval megszűnt, és óriási változásnak számított, hogy ezek a kommunista vezetők már nem támaszkodhattak a Szovjetunió katonai erejére.

Szerencsés Károly: – Ekkor a világosabban látó MSZMP-vezetők is rájöttek arra, hogy a Szovjetunióknak már nincs ereje politikailag



1945: frontvonalban a főváros,
a szovjet megszállás kezdete



Az osztrák
államszerződés
aláírása



Rákosi Mátyás
a kékcédulás
választás idején



'56-os
utcarészlet

vagy akár katonailag szembeszállni az Egyesült Államok terveivel. Itt Ronald Reagan nevét kell hangsúlyozni, a csillagháborús projektet, mert Reagannek olyan kommunikációja volt, hogy nekik elhitték Moszkvában: tényleg képes erre és tényleg kiadhatja a parancsot.

Narrátor: „1988 májusában Kádár János a romló egészségi állapota miatt felmentik párttitkári tisztségéből, és az MSZMP reformer szárnya veszi át a párt és így az ország irányítását. 1988. november 24-én alakult meg Németh Miklós kormánya. A tovább működtetett egypártrendszer mellett számos, a többpártrendszer felé történő elmozdulás volt tapasztalható, ami hozzájárult a vértelen magyarországi rendszerváltáshoz. Ám ez idő tájt még mindig nagyszámú szovjet haderő állomásozott az országban.”

Szerencsés Károly: – Ebben a helyzetben, mintegy politikai tőkét kovácsolandó, a Németh Miklós vezette kormány kezdeményezi a tárgyalásokat a teljes kivonulásról. Végül meg is kötik ezt az egyezményt márciusban, már 1990-ben, abban a hiszemben, hogy ez majd az ellenzék vitorlájából eltávolítja a szelet. Azt hiszem, valamennyire ez sikeredett is.

Raffay Ernő: – Egyértelmű volt, hogy Magyarország függetlenségét csak úgy lehet megteremteni, ha a szovjet csapatok kivonulnak. Na de hogy lehet a szovjet csapatokat kivonultatni, amikor csak azt tudtuk, hogy sok szovjet katona van Magyarországon. Emlékszem, amikor Gorbacsov bejelentette

az ENSZ-ben, hogy az Amerikával való katonai-biztonságpolitikai bizalom megalapozása céljából csökkenteni fogja a közép-európai és délkelet-európai szovjet csapatok létszámát ötvenezer fővel, háromszáz vagy négyszáz harckocsival, akkor minthogyha a konnektorba nyúltunk volna, úgy fölvilványozódtunk!

Kónya Imre: – Összeomlóban volt a rendszer, ezt '88-ban már ők is világosan látták. Sokkal jobban, mint mi! Tehát valamit csinálni kell. De úgy szerették volna csinálni, hogy ők azért még egy szabad választáson, vagy akár egy fél szabad választáson is ott legyenek, ők kormányozzanak, és minél több megmaradjon nekik...

Szerencsés Károly: – Már a hatvanas évektől arra törekedtek, hogy ne legyen nagyon látványos a jelenlétük. Legalábbis a civil életben. A városokban ne mászkáljanak, ne lássa a magyar társadalom, hogy itt mászkálnak a megszállók, inkább a laktanyáikba vonuljanak vissza. Ezek zárt laktanyák voltak, igyekeztek ezekbe szeparálódni és úgy intézni a dolgokat, hogy az oroszok jelenléte ne tűnjön föl, és főleg ne tűnjön elnyomásnak. Ettől persze a társadalom döntő többsége tudta, hogy Magyarországon megszállás van, és azért van szocializmus, azért van Kádár, és azért nem utazhatunk, és azért nincsenek politikai jogaink, mert itt vannak ezek a megszállók. Különösképpen is 1956 óta, a forradalom leverése óta. Nagyon fontos tapasztalat volt az a magyar nemzetnek, hogy megpróbáltuk. Megpróbáltuk szavazócédulával

'45-ben is, '47-ben is, mindent megtettünk. És utána megpróbáltuk fegyverrel, vérrel, és nem ment. Tehát a lakosság tudomásul vette, hogy itt vannak... De mindaddig, amíg nem jelent meg az ellenzéki kerekasztal, tehát egy valódi politikai ellenerő, addig úgy képelték az addigi vezetők, hogy ők fűjják a passzátselet. Utána már csak futottak az események után. Mert megjelent egy igazi politikai erő az ellenzéki kerekasztalon, ami ellensúlyt képezett... '89-ben már nyilvánvaló, hogy többpártrendszerű lesz a társadalom. Ezt már az MSZMP is elismeri, már '56 átértékelődik, ám a tárgyalások folytatása mégiscsak ennek a kormánynak a feladata volt. Horn Gyula volt a külügyminiszter, azt kell mondjam, hogy ők talán jobban is megértették egymást, és talán volt egy ilyen hátsó szándék is, hogy segítünk neked, Gyula, s a későbbiekben akár ebből politikai tőkét is kovácsolhatsz. Ezt aztán más esetekben is megpróbálták: például ki nyitotta meg a határt? Ki vágta el a vasfüggönyt? Tudjuk, több jelölt is van, maga Horn Gyula, aztán Németh Miklós, aztán Habsburg Ottó, aztán Pozsgay Imre... A lényeg az, hogy elvágják.

Raffay Ernő: – '89-ben, tehát a 1990. március 10-én aláírt csapatkivonási egyezményt megelőzően, volt már részleges csapatkivonás Magyarországon. A Szovjetunió csatlós államaiban – NDK, Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország – majdnem egymillió aktív harcoló alakulathoz tartozó katona volt jelen. Tehát Gorbacsovnak az a világtörténelmi jelentőségű,

ötvenezer fős bejelentése egyhuzsada volt ennek a hatalmas erőnek. Nem olyan nagy erő, de mégis bizalmat ébresztett az amerikaiakban.

Szerencsés Károly: – Főképpen Közép-Európa népei között, lengyeleknél, magyaroknál, cseheknél, de egyes népeknél a Szovjetunió belül is – lettek, litvánok, észtek – megérett az a pillanat, hogy ezek a népek határozottan kimondják: elégük lett abból a birodalomból, amelynek „ölelő karjai” közt vannak, és elégük lett abból a politikai rendszerből is, nevezük ezt most az egyszerűség kedvéért szocializmusnak, amelyet hozzájuk exportáltak. 1989. március 15-én már elhangzott a követelés – még a televízió előtt is felolvasták –, a tizenkét pont, és ennek fontos eleme volt a szovjet csapatok kivonása.

Raffay Ernő: – 1989. március 15-én, Szegezen mondták ki először Magyarországon ellenzéki politikusok ezt, nem Budapesten. MDF-esek megbeszélték, s én elmondtam: legfőbb kívánságunk az, hogy a szovjet csapatokat vonják ki, és teremdjék meg Magyarország katonai függetlensége, mert a katonai függetlenség nélkülözhetetlen előfeltétele a politikai függetlenségnek. Na, most ezután jött 1989-ben Nagy Imre temetése, június 16-a, amikor viszont Orbán Viktor azt a hatalmas beszédét elmondta. Óriási nemzetközi jelentőséggel bírt, akkor ott teljes népi egység mondta ki Orbán Viktor szájával, hogy „szovjet csapatok, ki-fele!”. Nagyközönség előtt, amit közvetített a televízió, és az egész ország látta-hallotta, hogy a Hősök terén egy fiatal, addig ismeretlen politikus szájából hangozott el mindez.

Filmrészlet, Orbán Viktor szavaival: „Polgártársak! Ma, 33 évvel a magyar forradalom, és 31 évvel az utolsó felelős magyar miniszterelnök kivégzése után esélyünk van arra, hogy békés úton érjük el mindazt, amit az '56-os forradalmárok véres harcukban, ha csak néhány

napra is, de megszerezték a nemzet számára. Ha hiszünk a magunk erejében, képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának, ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy aláesse magát a szabad választásoknak, ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről.”

Raffay Ernő: Az 1990-es év elején egyszer éjjel fél 1-re magához kéretett Antall József. Nem tudtam elképzelni, miről van szó, ő pedig azt mondta nekem, hogy „a kormányomnak két biztos tagja van, Jeszenszky Géza lesz a külügyminiszter, te pedig, ha vállalod, a honvédelmi miniszter”. Vállaltam. És attól kezdve már tudatosan dolgoztam, ma úgy mondanám, hogy titokban, de nyilván minden érdekelt fél tudott róla. Tisztekkel, főleg magasabb rangú tisztekkel, két tábornokkal és ezredesekkel hosszan, órákon keresztül beszélgettünk, hogy valamennyire képbe kerüljek a dologról. A következő forduló még a kormányalakítást megelőzően következett, 1990 március első hetében. Este későn valamikor csörgött a telefonom, Antall József hívott, hogy másnap, öltöny, nyakkendő, találkozzunk a Parlament előtt kora reggel, mert Németh Miklós miniszterelnök összehívta az ellenzéki pártokat: fontos bejelentést szeretne tenni. Antall azt mondta, ő nem tudja, hogy miről van szó. Bementünk hát, leültünk: SZDSZ, Fidesz, Kiszgazdák, KDNP, még a nagyobb civil szervezetektől is ott volt egy-két ember. Jött a miniszterelnök, és bejelentette – bombaként robbant, óriási örömhír volt –, hogy a kormány, Németh Miklós kormánya néhány nappal később Moszkvában aláírja a szovjet csapatok végleges kivonulásáról szóló szovjet–magyar, tehát bilaterális, kétoldalú egyezményt.

Filmrészlet, Németh Miklós szavaival: „A kormány, a közvélemény és a parlament támogatását élvezve, aktívan szorgalmazza a Magyarországon állomásozó teljes csapatok kivonását.”

Raffay Ernő: – Ez 1990 március elején történt, és március 25-én már választások következtek, tehát a választási kampány kellős közepén. És az SZDSZ-ből, a Fideszből meg az MDF-ből egy-egy ember, hárman mentünk ki Moszkvába mint ellenzéki megfigyelők. Díszvacsorát is rendeztek, s mi ott álltunk öltönyben, nyakkendőben mint nemzeti egységet képviselő ellenzékiek. Sevardnadze, aki akkor a Szovjetunió külügyminisztere volt, vörösborral a kezében odajött hozzánk. Azt mondta tegeződve: „Na, ti vagytok az ellenzékiek? Akkor hozok nektek egy kis grúz vörösbort.” És azt mondta nekünk, hogy „na, akkor most mondjátok meg, ti hogyan akarjátok a szovjet csapatkivonást, két lehetőség van: azonnal megkezdjük vagy pedig valamikor ebben az évben kezdjük”. Kósa meg én azt mondtuk, hogy lehetőleg azonnal kezdjük meg... Ez a magyar történelem egyik legveszélyesebb pontja volt akkor. Ha azt nézzük, hogy az Úristen úgy rendezte, hogy békés rendszerváltás ment, és nem nagyhatalmi leszámolás a Szovjetunió, tehát a NATO és a Varsói Szerződés és a csatlós államok között, akkor azt lehet mondani, hogy ezt megúsza Magyarország, és jöhetett a rendszerváltás.

Kónya Imre: – Mind a szovjet csapatok kivonása, mind a Varsói Szerződés megszüntetése közepette muszáj volt figyelemmel lenni a szovjet, illetőleg az orosz érzékenységre is. Tehát nem lehetett azt gondolni, hogy mi most, egyik pillanatról a másikra, áttesszük Nyugatra az országot, és ezt az oroszok nyugodtan nézik. Ugyanakkor meg kellett tenni bizonyos határozott lépéseket is, hogy azzal segítsük elő a



Brezsnyev és Kádár a hidegháború idején



Légvédelmi rakétás egység



Az atomrakéták támadási célpontjai



Az atomrobbanófejet szállító szovjet helikopter



A vegyvédelmi alakulat gyakorlata a sugárszennyezés semlegesítésére

Szovjetunióban megindult változásokat, tehát a Gorbacsov-féle változásokat is.

Filmrészlet, Horn Gyula szavaival: „Én mindenekelőtt azt tartom fontosnak, hogy olyan egyezményeket kössünk, és részben ezeket már létre is hoztuk, olyan feltételeket teremtünk, amelyek megakadályozzák azt, hogy bármi történjék a Szovjetunióban – remélhetőleg nem következik be egy visszarendeződés –, akkor is megmaradjon Magyarország függetlennek, szuverénnek.”

Kónya Imre: – Én valóban úgy fogtam fel az egész rendszerváltozást, hogy a fene tudja, hogy mi lesz a Szovjetunióban. Mint ahogy később be is következett a puccs. Hajszálon múlt, hogy nem történt visszarendeződés. Úgy gondoltam, ha esetleg lenne ott egy robbanás, visszarendeződés, jobb, ha mi minél távolabb vagyunk az epicentrumtól.

Raffay Ernő: – Amikor 1991-ben megtörtént a puccs Moszkvában – sosem felejttem el, augusztus 20-a volt –, és a hírek szerint úgy látszott, hogy Moszkvában fölülkerekednek a balos politikusok, illetve tábornokok, Antall-lal és a honvédelmi miniszterrel hárman tanácskoztunk, és az volt a döntés, hogy a Magyar Honvédség alakulatai közül azokat a hadra fogható alakulatokat, ahol komoly fegyverzet volt jelen, olyan helyzetbe emeljék: hogyha Magyarországon a szovjet csapatok bármiféle ellenállást tanúsítanak, tehát megtagadják a kivonulási parancsot a saját vezérkaruk számára, akkor körbe vesszük őket, és megpróbáljuk a magunk jóval kevesebb és szerényebb katonai eszközével – hát, hogy mondjam csak, udvariasan – rávenni őket arra, hogy a nemzetközi egyezményt, amit akkor már Moszkvában aláírtak, betartsák.

Kónya Imre: – Folyamatosan fenyegetődtek, hogy mégsem vonulnak ki, amennyiben nem teljesítjük a követeléseket. Ezek a követelések alapján anyagi követelések voltak

annak fejében, hogy úgymond laktanyákat hagytak itt, tehát ezekért szerettek volna kártérítést kapni.

Szerencsés Károly: – Kérdések sora vetődött fel. Hogyan fogják ezt elszámolni? Hogyan fogunk ebből kijönni mi, magyarok, és hogy fog kijönni a Szovjetunió? Ne feledjük el, hogy az oroszoknak egymilliónál több katonát kellett kivonni ebből a térségből, ha belegondolunk, egymillió embert kellett hirtelen elhelyezni!

Raffay Ernő: – Tessék elképzelni, hogy a déli hadseregcsoportból kivontak hatvanöt-ezer katonát, és konkrét hírszerzői meg diplomáciai információkat kaptunk arra nézve, hogy a Szovjetunióban nem volt elég lakás, nem volt elhelyezési lehetőség. Azok a szovjet tisztiek, akik, mondjuk, Sármelléken, két-három szobás, magyar cég által viszonylag a kor színvonalán álló, úgynevezett öröklakásban laktak, Ukrajnában meg Oroszországban – minél északabbra, annál rosszabb volt a helyzet – sátoztáborokban lettek elhelyezve.

Szerencsés Károly: – Az Antall-kormányra maradt a dolgok nehezebbik része, tehát ennek a megállapodásnak a részletei, a részletmegállapodások kidolgozása, hogy mikor, mennyi, hogyan...

Raffay Ernő: – A kormány tárgyalásokat kezdett a szovjet csapatkivonással kapcsolatban arról, hogy most akkor ki kinek, mennyivel tartozik. A szovjetek azt mondták, hogy ők egyrészt megvédték Magyarországot az imperialistáktól, ez nekik tömérdek pénzbe került. Ez a pénz nekik utólag kell. Továbbá a szovjet csapatok rendkívül sok építményt, épületet építettek, lakásokat, amelyeket majd a magyar elvtársak és elvtársnők és a magyar lakosság használni tud. Nekik ez is nagyon sok pénzükbe került. Arra, hogy ezeket a lakásokat a nem tudom, hányas számú állami építőipari vállalatunk építette, most nem akarok kitérni.

Kónya Imre: – Antall mesélte, hogy nem voltak éppen könnyű percek, amikor a szobájában ott ült a külügyminiszterük, vagy Jazov, a hadügyminiszterük, és nyíltan fenyegetőztek, hogy nem fognak kivonulni. Voltak azért humoros pillanataik is ezeknek a tárgyalásnak. Egy alkalommal az egyik tábornok azzal érvelt, hogy a németek mennyivel nagyvonalúbbak, mert a németek annak fejében, hogy kivonulnak a szovjet csapatok, a katonáknak az otthoni lakhatását, tehát a lakásépítését teljes egészében fedezik. És erre Antall azt mondta: „Uraim, önök elkövettek egy nagy hibát annak idején, hogy nem álltak meg a Duna vonalánál, amikor elfoglalták Magyarországot. Mert akkor most nekünk is lenne egy Nyugat-Magyarországunk, és akkor zsebből fizetnénk nagyvonalúan, de hát, sajnos önök nem álltak meg, így sajnos nem tudunk fizetni.”

Raffay Ernő: – Az Annus Antal tábornok vezette magyar tárgyalódelegáció rendkívül nehéz helyzetben volt több szempontból is. A szovjet tábornokok nem voltak ahhoz hozzá szokva, hogy ők tárgyalnak. Ők parancsolni szoktak. Mi az, hogy jön egy magyar, piros lampaszos katona, korábban ráordítottam, most meg tárgyalnom kell vele? Mielőtt a szovjet és a magyar tárgyaló delegáció egy bizonyos épületben találkozott, a magyar delegáció tagjai, civilek is, szakemberek is, előtte egy külön teremben leültek és megbeszélték, hogy milyen érveik lesznek a szovjetek felé. Annus tábornok elmondta, hogy kiderült, a szovjetek lehallgatták azt a termet, ahol a magyar tárgyaló delegáció előzetesen tárgyalt, és már precízen tudtak mindenre válaszolni.





Az 1988-ban alakult kormány miniszterelnöke, Németh Miklós a parlamentben, mellette Pozsgay Imre



Orbán Viktor beszéde 1989-ben, Nagy Imre újratemetésén



A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai...



Kónya Imre és Antall József miniszterelnök

Kónya Imre: – Egyértelmű volt, hogy szabadulni kell ebből a keleti, orosz kötődésből, tehát a Varsói Szerződésből mindenképpen távozni kell. Antall pontosan tudta, hogy egyedül ezt nem tudja megcsinálni, hanem a Varsói Szerződés megszüntetésére van szükség.

Raffay Ernő: – Négy tábornokuk eljött hozzám az államtitkári szobámba, jelentkeztek, és beszámoltak a különböző hadgyakorlatokról, a szovjetunióbeli mindenféle katonai kapcsolatokról. Az egyik tábornok, aki nagyon magas beosztásba került már az Antall-kormány idején, elmondta, hogy ez a Varsói Szerződés tulajdonképpen ténylegesen nem is létezett, csak papíron. Hát ezt meg hogy a csudába kell elképzelni, gondoltam! Hiszen az elmúlt harminc évünk, az egész életünk azzal telt, hogy a Varsói Szerződés megvéd bennünket az imperialistáktól, a támadásaik ellen. És kiderül, hogy a szovjet vezérkarnál volt egy folyosó, ahol ki volt írva egy ajtóra, hogy „Varsói Szerződés”. Semmiféle önálló szervezeti egység nem létezett.

Kónya Imre: – Sajátos fintora a sorsnak, hogy a Varsói Szerződés utolsó tanácskozásán Antall József elnökölt a plenáris ülésen. És létezett egy előkészített magyar javaslat, ami radikális lépéssorozatot vázolt fel, amelynek a végső konklúziója a Varsói Szerződés felszámolása lett volna, és volt egy szovjet javaslat, a szokott módon: nesze semmi, fogd meg jól, áttekintjük, reformáljuk, megváltoztatjuk a kapcsolatokat, de közben ne változzon semmi a lényegen. És előtte a külügyminiszterek tanácskoztak egymás között a két javaslatról, s az államtitkár reggeli közben bejött, és jelentette Antallnak, hogy hát, a szovjet javaslatot fogadták el. Ezt követően a plenáris ülésen Antall előtt ott volt mind a két javaslat, és akkor, ahogy mesélte: úgy gondolta, hogy lesz, ami lesz, de ő ezt a magyar javaslatot ismertetni fogja. „Legfeljebb – mondta –, hogyha szólnak, akkor azt mondom, hogy tévedtem. De én ezt mindenképpen ismertetem!” És aztán elővette a magyar javaslatot, elkezdte ismertetni, miközben megfagyott a levegő a teremben. Amikor Antall befejezte, mindenki Gorbacsovra nézett, Gorbacsov pedig bólintott: „Da, harasó.” Később Antall így emlékezett vissza erre: „Máig sem tudom, hogy vajon értette-e pontosan, hogy miről van szó? Talán Sevardnadze nem tájékoztatta tökéletesen, vagy csak nem akart botrányt, és ezért bólintott rá, de mindenesetre bólintott, és attól kezdve mindenki lelkesedett.”

Narrátor: „1991. március 31-én hatályon kívül helyezték a Varsói Szerződés tagjai a katonai együttműködési megállapodásokat. Majd február 25-én egy, a résztvevők által megfogalmazott közös határozat értelmében megszűnt a szervezet összes intézménye és testülete. Végül 1991. július 1-jén hivatalosan is felbomlott a Varsói Szerződés.”

Raffay Ernő: – Egyszer fogadtuk az Egyesült Államok Budapestre akkreditált katonai attaséját, egy amerikai alezredes asszonyt. Az akkori titkosszolgálati minisztertől tudjuk, hogy az összes szobánkban, mindegyik magasabb vezető szobájában lehallgatókészülékek voltak elhelyezve. Például a belügyminiszter Horváth Baláztól tudom, aki nekem barátom volt, Isten nyugosztalja, hogy az ő szobájában egy osztrák cég két külföldi hatalom lehallgatókészülékét találta meg. Egy nyugati és egy keleti nagyhatalomét... Szóval a mi szobánkban lógott a falon Csonka-Magyarország közigazgatási térképe, az alezredes asszony pedig azt kérdezte tőlünk: „Tudják-e az urak, hogy hol volt atomfegyver Magyarországon?” Hát, mi néztünk, mint csóka a piros kukoricára, mert nem tudtuk, honnan tudtuk volna? Ugyanis – bocsánat a kifejezésért! – az az égbekiáltó disznóság történt, hogy kormányra kerültünk, és a hadsereg legfőbb vezetői ezt nem mondták el. A hölgy csak intett, jöjjenek csak ide, és nem mondott semmit, viszont öt településre rábökött. (Attilának: fotó: 38.22) Kétfajta

február 25-én egy, a résztvevők által megfogalmazott közös határozat értelmében megszűnt a szervezet összes intézménye és testülete. Végül 1991. július 1-jén hivatalosan is felbomlott a Varsói Szerződés.”

Raffay Ernő: – Egyszer fogadtuk az Egyesült Államok Budapestre akkreditált katonai attaséját, egy amerikai alezredes asszonyt. Az akkori titkosszolgálati minisztertől tudjuk, hogy az összes szobánkban, mindegyik magasabb vezető szobájában lehallgatókészülékek voltak elhelyezve. Például a belügyminiszter Horváth Baláztól tudom, aki nekem barátom volt, Isten nyugosztalja, hogy az ő szobájában egy osztrák cég két külföldi hatalom lehallgatókészülékét találta meg. Egy nyugati és egy keleti nagyhatalomét... Szóval a mi szobánkban lógott a falon Csonka-Magyarország közigazgatási térképe, az alezredes asszony pedig azt kérdezte tőlünk: „Tudják-e az urak, hogy hol volt atomfegyver Magyarországon?” Hát, mi néztünk, mint csóka a piros kukoricára, mert nem tudtuk, honnan tudtuk volna? Ugyanis – bocsánat a kifejezésért! – az az égbekiáltó disznóság történt, hogy kormányra kerültünk, és a hadsereg legfőbb vezetői ezt nem mondták el. A hölgy csak intett, jöjjenek csak ide, és nem mondott semmit, viszont öt településre rábökött. (Attilának: fotó: 38.22) Kétfajta



(Balra fent) Jeszenszky Géza, (elől) Horváth Balázs és Für Lajos az MDF választási győzelme után



Antall József sajtótájékoztatót tart



Nagy Imre és társai újratemetése



Antall József a Varsói Szerződés utolsó ülésén, mellette Göncz Árpád

atomfegyver létezett akkor Magyarországon, az egyik a repülőbomba, tehát olyan, mint amit Hirosimában alkalmaztak az amerikaiak 1945 nyarán – vagyis a nagy bombát nehézbombázó géppel, ha sikerül az ellenség fölé odamanőverezni, akkor ott ledobják és megsemmisíti az ellenséget –, a másik pedig a rakétaegység. És megtudtuk, hogy a szovjet rakétasilókban a Dunántúlon is, talán az Alföldön is ott vannak a robbanófejek... Úgy lett volna, hogyha kirobban a háború, akkor a Magyar Hadsereg hagyományos tüzérsége, gyalogsága bevetésre kerül az osztrák alakulatok ellen, és az úgynevezett találkozási pontokon a szovjetek átadják a rakétafejet, amit, ugye, aztán a magyar csapatok kilőnek az adott ellenségre. Hát ez nem történt meg... Maradt viszont két nagyon fontos szempont: az egyik a vegyvédelmi alakulatok tevékenysége, a másik pedig az, hogy amikor a részleges csapatkivonás megtörtént, akkor, az én információim szerint, az említett öt helyről legelőször a termonukleáris fegyvereket vonták ki a szovjet csapatok. Amikor a csapatok kivonultak, akkor a Magyarországon lévő atomsilókat – ahol a föltételezéseink, később pedig a tudásunk szerinti szovjet atomfegyverek voltak – sugárzás szempontjából meg kellett vizsgálni. A vegyvédelmi csapatok beöltöztek, és sugármérőkkel megmérték, hogy milyen

szennyeződés van, bár Für Lajos is, meg én is azt a jelentést kaptuk, hogy nem vészes a dolog, emberi egészséget nem veszélyeztet. Ám amennyiben lehetett, a szovjet csapatok után a sugárzást megtisztítottuk. De volt még egy komoly probléma, ugyanis a Szovjetunióknak sok ezer gépjárműve volt Magyarországon. Ezek nem éppen a legmodernebb járművek voltak, folyt belőlük a benzin, csöpögött az olaj, amit soha nem takarítottak föl. Elmentünk látogatásra egy volt szovjet katonai alakulathoz, ott az egyik katona leszúrt valamit a földbe, és bugyborékol, ahogy jött fel az olaj. Tehát talajcserét kellett végrehajtani, azért, hogy a megürült épületekkel valamit lehessen kezdeni. A legnagyobb költséget, amit mi a tárgyalásokon elő tudtunk hozni, a környezetszennyezés jelentette. A talajcsere négyzetkilométerre elég sokba került, és százával voltak a katonai bázisok Magyarországon. Az oroszok azt mondták, hogy „jó, akkor egyezzzünk meg”, és így mintegy hatvankétfélmilliárd forint körüli összeg jött ki a végén, Annus Antaltól tudom, hogy ő azt mondta: „Rendben van, elvtársak, ha mindent beleszámítunk a felszabadulástól, hogy ti mennyit adtatok nekünk, akkor mi azt mondjuk nektek, hogy '56-ban idejöttetek Budapestre, szétlőttétek Budapestet, tessék megnézni, itt vannak a régi képek, a Nagykörút romokban, a

Corvin mozi, minden romokban, ez kerül ennyi összegbe, tessék kifizetni!”

Narrátor: „A csapatkivonás alatt és után is gyors ütemben javultak a szovjet–magyar, majd később az orosz–magyar kapcsolatok. Ennek a legjobb példája Borisz Jelcin 1992-es budapesti látogatása volt.”

Kónya Imre: – Személyes élményem is, felejthetetlen élmény, amikor 1992-ben Jelcin itt volt Budapesten, és a magyar Parlamentben bocsánatot kért 1956-ért. Utána a fogadáson Antall ott földidézett egy korábbi eseményt. Még az MDF második országos gyűlésén az első sorban ott ült Sztukalin szovjet nagykövet és Palmer amerikai nagykövet, egymástól nem is olyan távol. Antall Sztukalinhoz fordulva azt mondta: „Azt üzenem a szovjet vezetőknek, hogy ha leveszik a kezünkről a bilincset, akkor mi baráti jobbként fogjuk nyújtani.” És miután Jelcin a Parlamentben elmondta ezt az emlékeztető beszédét, utána a fogadáson Antall földidézte, hogy mit mondott annak idején Sztukalinnak, majd hozzátette: „Azt gondolom, elnök úr, hogy az ön parlamenti beszéde után eljött az idő.” Nyújtotta kezét, s akkor az orosz medve könnyekkel a szemében, meghatódva ölelte meg... Számítanak ezek az emberi gesztusok? Számítanak, nagyon sokat számítanak!

Raffay Ernő: – Az, hogy Jelcin eljött ide, és bocsánatot kért '56-ért, már olyan gesztus volt, amit sem azelőtt, sem azután nem tett meg senki ilyen határozottan.

Kónya Imre: – Amikor itt volt Jelcin, valamilyen katoná megint előhozta, hogy fizetni kéne ezt meg azt, meg amazt. Antall szólt Jelcinnek: „mi már megegyeztünk, mégis előjönnek ilyen kérdések”. Jelcin pedig leállította az egészet, mondván, hogy „mi megegyeztünk a miniszterelnök úrral ebben a kérdésben, tehát itt már nincs helye semmiféle további diskurzusnak”.

Narrátor: „De ugorjunk még vissza az időben egy kicsit, és nézzük meg, milyen bonyodalmak kísérték a szovjet csapatkivonás utolsó szakaszát!”

Raffay Ernő: – 1991. június 16-án kimentek az utolsó szovjet csapatok, 19-én pedig egy Csajka márkájú személygépkocsin Silov tábornok is átkelt ott a hídon... Sosem felejttem el, Annus Antal megtudta, hogy Silov úgy akar átmenni, hogy a magyar delegáció ne legyen ott! Megnézték a sofőrjével az órát, most már kék lámpával sem érnek oda, úgyhogy gyorsan a budaörsi repülőtéren egy katonai helikoptert kivontak a hadrendből, és arra felszállva rohantak, s letették a helikoptert a hídnál. Annus Antal a segédtszjtjét elküldte egy csokor virágért, és azt adta át Silov altábornagnak... Ebből a lakosság akkor annyit érzékelt, hogy

Silov kényszermosollyal az arcán, Annus Antal pedig nagy virágcsokorral, tisztelegnek egymásnak, mint akik jól végezték a dolgukat.

Szerencsés Károly: – Ez a kivonás egy ki nem mondott, de az egész társadalmat átítató akarat volt akkor, hogy egyszer végre legyünk már magunk. Ne feledjük, rengeteg megszállásban volt már részünk! A török megszállás, a Habsburg-, a német megszállás, aztán a Szovjetunió, és a magyar társadalomban határozottan élt a vágy: legyünk magunk! Ebből aztán az fakad, hogy ha magunk vagyunk, akkor jól fogjuk csinálni.

Filmrészlet Für Lajos, az MDF alapító tagja, az Antall-Boros-kormány honvédelmi minisztere szavaival: „A történelem egészét tekintve is valóban kivételes pillanata ez az ország és a nemzet történelmének, hiszen 1526-tól vagy 1541-től kezdve ennek az országnak állandóan két nagy kérdésért kellett vagy kellett volna küzdenie: a területi integritás visszaállításáért és az ország állami szuverenitásának, rövidebben szólva függetlenségének a visszaszerzéséért. Olyan pillanathoz érkeztünk most el, amikor a megmaradt Magyarország újra visszanyerte állami szuverenitását, történelmi függetlenségét, és, miután korábban számos próbálkozás kudarccal, súlyos vereségekkel végződött, rendkívül fontos, hogy ebben a pillanatban levonjuk a történelem valamennyi tanulságát, és annak megfelelően próbáljunk élni ezzel a csodálatos kinccsel, amit szabadságnak vagy szuverenitásnak nevezünk.”

Forgatókönyvíró, szerkesztő-rendező és kreatív producer: Kálomista László.

Operatőr: Pernye Attila. Helyszín: Sárosi Fotó Műterem. Grafika, arculat: Varga Barna. Fővilágosító: Marafkó Bálint. Gyártásvezető: Jobban Dóra. Felvételvezető: Alajtner Erika. Felhasznált archív tartalmak: Nemzeti Filminstítzet Magyarország Filmarchívuma, MTVA, MTI-fotó, TV COM, 2020 – MTVA, Duna Médiaszolgáltató Zrt. Közzolgálati Médiaakadémiai Alapítvány.

Szerencsés Károly: – A szovjet távozás valahogy nem égett be úgy, nem ivódott be úgy a magyar társadalomba, ahogyan kellett volna. Milyen hatalmas, milyen nagy jelentőségű esemény volt az, hogy Magyarország szuverenitása helyreállt, és harminc éve a függetlensége fennáll, ami hosszabb, mint a két világháború közti időszak, közelíti a boldog békeidők időszakát. És ennek a jelképes pillanata mégiscsak az kellene hogy legyen, amikor az utolsó megszálló elhagyta az országot! Fontos lenne, hogy a magyar társadalomban végre tudatosuljon, milyen nagy jelentőségű történelmi lépés volt ez akkor. Ennek elmélyítése igazából most már a mi dolgunk. Nekünk kell jól csinálnunk! ♦♦

A Kivonulás című dokumentumfilm alapján összeállította: Ságghy Ildikó



Jelcin látogatása Budapesten 1992-ben, mellette Gönz Árpád



A búcsú percei 1991. június 16-án



A szovjet harckocsik bevonórozása



Bye-bye, Szása!

Hazatért a Schrammel-gyűjtemény

„... amit az anyag mondott”



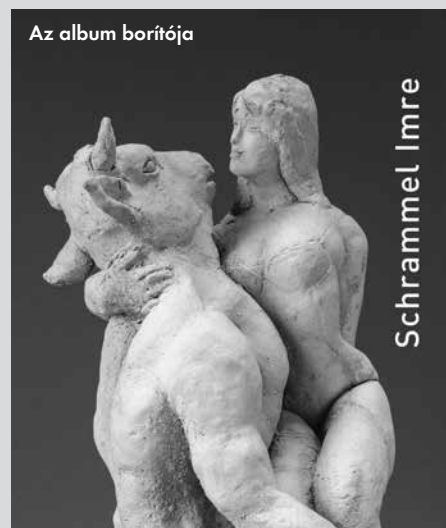
Enteriőrök Schrammel Imre állandó kiállításából



Eladó lányok, 2006



Schrammel Imre köszöntése



Az album borítója

A múzeumok éjszakáján, június 26-án *Schrammel Imre állandó kiállításával* nyílt meg Szombathely új kulturális intézménye, a Savaria Múzeumhoz tartozó egykori Éva-malom. A Schrammel-gyűjtemény a Kossuth-díjas keramikus iparművész, az MMA rendes tagja egész alkotói pályájának lenyomata. E napon tartották az MMA Kiadó gondozásában megjelent, róla szóló életműalbum bemutatóját is, amelyen a kiállítást megnyitó művészettörténész, a kötet szerkesztője, Wehner Tibor beszélgetett Schrammel Imrével, az esemény moderátora pedig a műsor szerkesztője, Fejérvári Gergely volt. A közönség érzékletes tárlatvezetésen vehette birtokba új múzeumi kiállítóhelyét.

Schrammel Imre 2019-ben ajándékozta szülővárosának, Szombathelynek életműve jelentős részét, száztizennyolc alkotást – ezekkel együtt a Herendi Porcelánművészeti Múzeumból letétbe kapott harminc műve tekinthető meg az új műemléki épületben. A rendezvénysorozat a Savaria Szimfonikus Zenekar előadásával és Kernács Gabriella művészettörténész Schrammel Imre alkotói karrierjének újszerűségét érzékeltető idézetével indult: „Talán senki nincs, aki – nemcsak a magyar, de a nemzetközi művészeti porondon sem – a kerámiáról, a porcelánról gyakorlati és elméleti szinten többet tudna, mint ő.” (A könyv bevezető tanulmányának és az ahhoz tartozó életműinterjújának az írója nem érthette meg a mű megjelenését, a közelmúltban távozott közülünk.)

Wehner Tibor művészettörténész a nyolcvanhét éves Schrammel Imre alkotói munkásságának fontosabb sarokköveit megemlítve az állandó kiál-

lításon szereplő műtárgyak genezisést és a gyűjtemény tematikai egységeit (*Metszések, Lőtt formák, Nyomhagyás, Hordalékok, Figurák, Pompeji, Torzók, Minotauros*) mutatta be a közönségnek. Schrammel maga pedig szerényen, ám sokatmondóan így foglalta össze ambícióit: „Nem kitaláltam a formát, hanem megpróbáltam azt tenni, amit az anyag mondott.”

Az ünnepi alkalommal Nemény András, Szombathely polgármestere köszöntötte meg a város híres szülöttének, Schrammel Imrének, hogy jövőtől tovább gazdagodhatott Szombathely kincseinek értéktára. ♠ (W. I.)

A kiállításról: a terembe lépve a *Kapuk* sorozat darabjai invitálják beljebb a látogatókat. Találkozhatnak a pálya elején született hollóháziporcelán-kísérletek darabjaival és a forradalmi alkotásaival, a lőtt munkákkal. A lövés és robbantás alakította áttöréseken áttekintve a kiállítás két másik tematikus egységébe pillanthatnak: a történelmi sorsfordulókra utaló művekre és a férfi-bika gondolattal játszó Minótaurosok világába. Külön témaként vannak jelen a kiállítás anyagában a személyes vonatkozásokkal bíró portrék és állatábrázolások, valamint a csendéletek. A herendi porcelánok a gyárhoz kapcsolódó életszakasz termékei: a karneváli téma és Minótauros-ábrázolások jellemzik. Végül az elmúlás témájú sorozat darabjai zárják a kiállítást, emlékeztetve bennünket: porból lettünk, porrá leszünk. . .

KÖNYVKÍNÁLÓ

Magyar irodalmi művek 1956–2016

A fenti címmel jelent meg az új kortárs magyar irodalmi művek lexikona az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet és az MMA Kiadó gondozásában. A könyv bemutatóját június 1-jén tartották a Pesti Vigadóban. Az 1956 és 2016 közötti időszakot feldolgozó lexikon 333 szerzőtől összesen 655 szócikket tartalmaz. A gyűjtemény kiadását a 2018-ban indított *Magyar irodalmi művek 1956–2016* című kutatási projekt előzte meg, amelynek eredményei 2019-től már ingyenesen elérhetőek az interneten.

Hiánypótló munka, mert éppen ennek az időszaknak az irodalmi művei épültek be legkevésbé a kulturális emlékezetbe. A lexikon átfogja a teljes kortárs irodalmat, nem szelektál világnézeti, ideológiai szempontok szerint. A

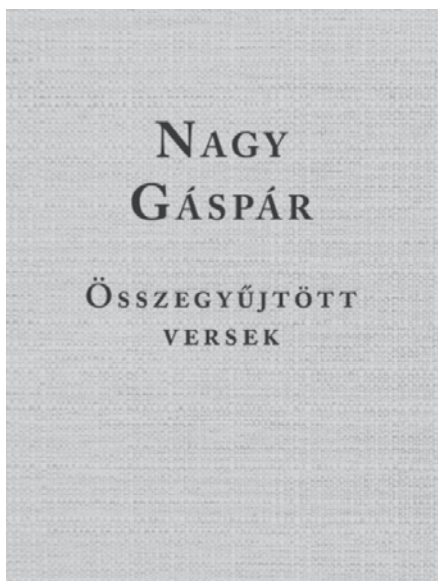
MMA
LEXIKON

Magyar irodalmi művek

1956–2016

szócikkeket a kutatócsoport tagjai, valamint felkért külső szakértők válogatták és írták.

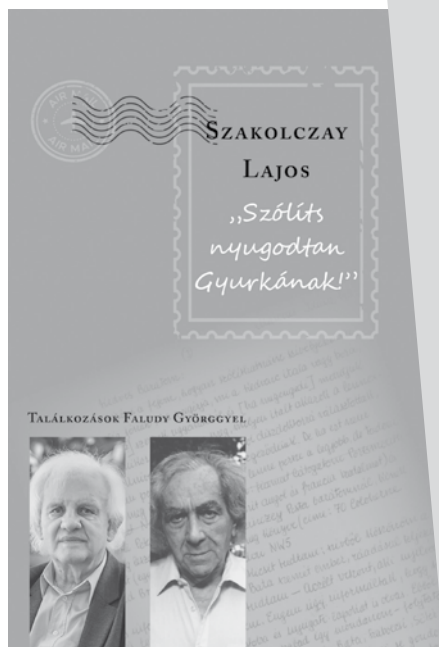
Idézzünk most a lexikon előszavából: „Megközelítése műközpontú és horizontális; levonja a tapasztalatot az utóbbi évtizedek teoretikus vitáiból, és a lehető legátfogóbb kép megrajzolására törekszik. E koncepció megvalósítására a lexikonforma bizonyult alkalmasnak. A hagyományos írói pályaképek helyett kézikönyvünkben egyedi könyvek rövid, orientáló és informatív ismertetéseivel találkozhat az olvasó. Az egyes műveket sem a szerzők alfabetikus rendje, hanem a kötetek megjelenésének időrendje szerint soroltuk be. A kronologikus szerkezeti felépítés lehetővé teszi, hogy az érdeklődők figyelemmel kísérhessék a tendenciákat, ráláthassanak a kor szellemiségére, hangulatára.”



Nagy Gáspár: Összegyűjtött versek

„Nagy Gáspár a kései népi és a katolikus líra képviselője, az ötvenhatos magyar forradalom emlékének hűséges őrzője. A Kossuth-díjas költő nyolcvanas években megjelent közéleti versei jelentősen hozzájárultak a rendszerváltás szellemi előkészítéséhez. Emlékezni, látni, megnevezni és sohasem félni – eme szemléleti alapelvek szerint épül Nagy Gáspár költészetének morális és poétikai rendje. Verseinek gazdag metaforikus világába az általa *helybenzábanfutós*-nak nevezett kor égette bele az itélkező játék, a keserű groteszk és ironia szilánkjait.” (Görömbei András)

Jelen kötet a Görömbei András szerkesztésében, a Püski Kiadó gondozásában 2007-ben *Nagy Gáspár összegyűjtött versei* címmel megjelent könyv javított újrakiadása.



„Szólíts nyugodtan Gyurkának!”

– e címmel, *Találkozások Faludy Györggyel* alcímmel a Pesti Vigadóban mutatták be Szokolczay Lajosnak az ugyancsak az MMA Kiadó gondozásában megjelent könyvét is. A kötet Faludy György Szokolczay Lajoshoz írott leveleit tartalmazza. A harmincnégy levél története, melyhez a költő verseket, fordításokat is mellékel, majd egy évtizednyi időt ölel fel. Az első 1982-ben született, amikor a Kádár Jánost orosz lakájként „üdvözlő” költő nevét csak suttogva lehetett kiejteni Magyarországon, az utolsó 1990-ben, a rendszerváltás euforikus légkörében. Leveleiben Faludy – mint egy saját portréját megrajzolva – hihetetlen nyíltsággal vallott önmagáról és gondolatairól. Irodalomtörténetről, művelődéstörténetről, esztétikáról, filozófiáról értekezett a maga sajátos módján, olykor gúnyos humorral, anekdotikus mesélőkedvvel.

Szokolczay Lajos Magyarországon elsőként írt méltató tanulmányt az emigrációban élő Faludyról. A kalandos történetű szöveg 1982-ben, a *Mozgó Világban* jelent meg, és lavinát indított el. A hatalom válasza nem maradhatott el: igyekeztek minden eszközzel aláásni az irodalomtörténész szakmai hitelét. Sikertelenül. Faludy György barátságába fogadta a tanulmány szerzőjét: „Hálámat nem tudom leróni” – nyilatkozott meg. A levelek mellett tanulmányok, interjúk, visszaemlékezések és Faludyt méltó külföldi cikkek is helyet kaptak a kötetben, tágabb kontextusba helyezve, színes részletekkel gazdagítva a két irodalomértő és -szerető ember kapcsolatát.

P. MAKLÁRI ÉVA

ÉLETRAJZ

Amennyiben apám szót fogad anyámnak, és nyomorúságunkat cipelve felülünk arra a teherautóra, úgy most Sydney-ben ihatnám a tejeskávét, vagy egy ablakból bámulnék a kölni dómra, és nem olvasnám Pilinszkyt, Nagy Lászlót, akik még láttak fecskét is, nem csak ágyúcsövet, és tudták, milyen színű a búzavirág, és Örkény sem mosolyogna rám a képen, pedig koponyája mögött téglafal a szibériai táj, és nem tudnám, hogy mit jelent, ha egy költőnek valami „*nagyon fáj*”, és azt sem tudnám, hogy e langyos délutánon bandukolok- e vagy andalgok, s nem látnám, hogy az este a Balaton fölött a legszebb, mikor a nap belelógatja lábát a vízbe, s a parton hangosan koccannak a borospoharak, és minden nevetés, minden szó lelkünk hálójában még fennakad.

P. MAKLÁRI ÉVA

MEDDIG?

Itt most valami sikolt és riadód,
sötétség villan, láng fenyeget,
tomboló szél szakad halk városokra,
derős vízpartok dühöngenek,
sivatag ruháját fagyos hó tépi,
s a létünkre támadó ellenség
legszebb álmainkat zúzza szét,
míg reszket és sziszegve káromol
Isten tenyerében a földgolyó.
S az Úr csak nézi szánakozva.
Én nem ezt akartam – szól csöndesen.
A világ pedig még vállrándítva nevet
az Isten-arcon folyó könnyeken.

**Hegyi Ferenc: Burleszk**

„Ma leginkább olyan bohózatfajtát jelöl, amely képtelen helyzetekre, torzításokra, kiélezett helyzetkomikumokra épít” – írja a lexikon a burleszk kifejezésről. Nos, ez Hegyi Ferenc regényére is érvényes. Ennek jegyében Sós Botond, a kötet szerkesztője így ír az előszóban: „Bátran ajánlom a tartalmasan szórakozni vágyók számára Hegyi Ferencnek az Unicus Műhely kiadásában megjelent *Burleszk* című regényét! Megtalálják a Libri, Lira és a Magyar Menedék Könyvesház kínálatában.”

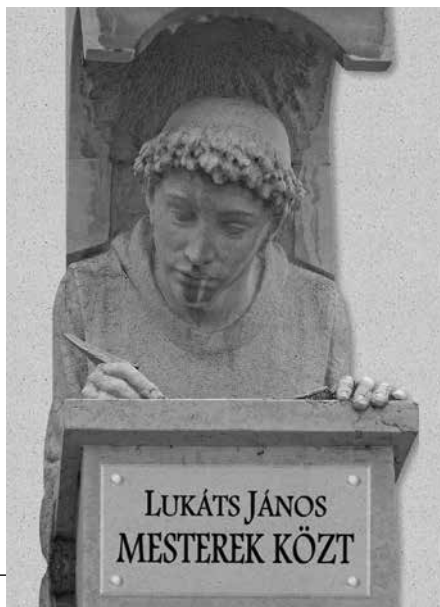
A kötet tartalmi ismertetőjeként pedig a szerkesztő ezt írja: „A sokrétű, sodró tempójú történetben elegáns budai, dohai villákban, panelakásokban, menő vállalkozók kerti partijain, divat- és könyvbemutatón, üzleti megbeszéléseken találkozhatunk a regény fő- és mellékszereplőivel. Párbeszédek, vitáik lehetőséget adnak a szerzőnek, hogy bemutassa a társadalomban egymásnak feszülő véleményeket a hagyományos értékekről, a keresztény kultúra, civilizáció jövőjéről, kilátásairól. Mivel a regény 2014–15-ben játszódik, az első világháború kitérésének százéves évfordulóján, ez további alkalmat kínál a mű szereplőinek a nagy háború kirobbantásának okairól és jelenünkre

gyakorolt hatásairól való beszélgetésekre. Aki ezek után azt hiszi, merő unalom lehet ilyen fejtegetéseket tartalmazó könyvet olvasni, az nagyot téved! A regény szórakoztató, időnként pikáns kalandok során, élvezetesen mesél minderről, közben ráirányítja figyelmünket a látszat és a valóság – napjaink internet, blogok, vlogok, kommentek, technikai trükkök uralta világában – különlegesen alakuló viszonyára.”

Lukáts János: Mesterek közt

Ködöböcz Gábor műértő elemzésében az alábbiakat olvashatjuk Lukáts János *Mesterek közt* című tanulmánykötetéről: „A kis híján harminc élménycsúszdát reprezentáló kötet anyagát két évtized tanulmányaiból és kritikáiból rostálta egybe a szerző. Tette mindezt a bőség zavarán elegánsan fölülelmedő, szigorú körültekintéssel s a szövegek közötti párbeszédre is figyelő, biztos kezű szerkesztéssel. Ezáltal hosszmeteszben és keresztmeteszben is hiteles képet rajzolva arról a – nemegyszer hiánypótló és reveláló erejű – dialógusról, amelyet a magyar és világirodalom ismert és kevésbé ismert műveivel folytatott.

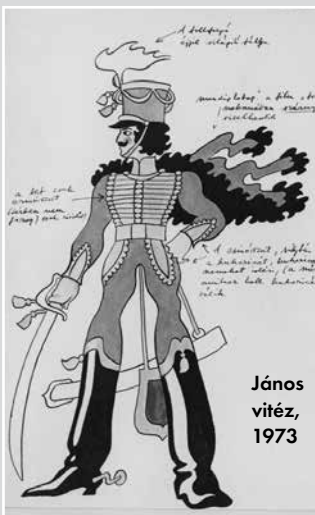
A szépírói erényeket is kamatoztató, gondolkodói bátorságra sarkalló, kultúrhistoriai-művelődéstörténeti beágyazottságával szemléletet tágító és távlatosító könyv gazdag tematikájával, rejtett összefüggéseket fölfedő éleslátásával s a korábbi nézeteinket izgalmasan újszerű fénytörésben láttató sajátos optikájával lepi meg az olvasót. A hatalmas műveltséganyagot görgető, tág horizontú szerző érdeklődése az irodalmi régiség-től (*Halotti beszéd és könyörgés*) a XVIII–XIX. századon át (Mikes Kelemen; Kazinczy Ferenc; Kölcsey Ferenc; Eötvös Károly) a XX. századig (Kosztolányi Dezső; Karinthy Frigyes; Szerb Antal; Szabó Lőrinc; Németh László; Szabó Magda; Jókai Anna; Szöcs Géza) a legváltozatosabb poétikai eljárásokat és írástechnikákat veszi górcső alá. Az értő olvasatok garadáját fölvo-nultató, bizvást kis magyar irodalomtörténetek is tekinthető kötetben kitüntetett figyelmet kap a nyelv majd ezeréves léte, a nyelv és lélek, a nyelv és jelentés, a szöveg és szövegértés lélekteljesen szakszerű és szakszerűen lélekteljes vizsgálata.”

**Wehner Tibor: A turul diszkrét váza**

A művészettörténész-író legújabb, a Napkút Kiadónál megjelent 2021-es *A turul diszkrét váza* című kötetét így ajánlja olvasóinak: „2001-ben *A hazugság és a hiány emlékművei* címmel az 1986 és 1999 között, majd csaknem két évtizeddel később, 2019-ben *Cizellőr* címmel a 2000 és 2016 között írt, a magyar szobrászat, illetve a magyar »szobrászat« jelenségvilágát tárgyaló válogatott dolgozatokat adtam közre egy-egy kötetben. Szándékaim szerint most ezekhez az Új Művészet Kiadó és a Napkút Kiadó gondozásában megjelent korábbi áttekintésekhez kapcsolódik újabb négy-öt esztendő magyar szobrászati krónikája.

Mint a korábbi összefoglalókban, most is alkotóterületeket, műcsoportokat, egyes periódusokat analizáló átfogó tanulmányok, életműveket körvonalazó és egy-egy időszak törekvéseiről tudósító alkotói portrék, kiállítási recenziók: tárlatismertető és kritikák, valamint szakvélemények, szakmai jegyzetek együtteséből bontakozhat ki a magyar művészet eme roppant izgalmas, hallatlanul változatos és gyorsan változó, értékekben és kiemelkedő teljesítményekben gazdag alkotóterületének jelenkori történetéből valamifajta – személyes esztétikai ideáim által árnyalt – összkép. Az írók sorában különböző formákban és fórumokon – évkönyvekben, folyóiratokban, heti- és napilapokban, katalógusokban, internetes honlapokon – már megjelent, előadások formájában konferenciákon, megnyitók keretében kiállításokon elhangzott eszme-futtatások, valamint kéziratban maradt feljegyzések olvashatók. Reményeim a korábbi vállalkozásokéhoz hasonlóak és évtizedek óta változatlanok: szakmai elfogultságoktól mentesen követni, dokumentálni a magyar művészet, a magyar szobrászat és »szobrászat« jelenkori eseménytörténetét, jelenségvilágát.”

Összeállította: Weltler Ildikó



János
vitéz,
1973

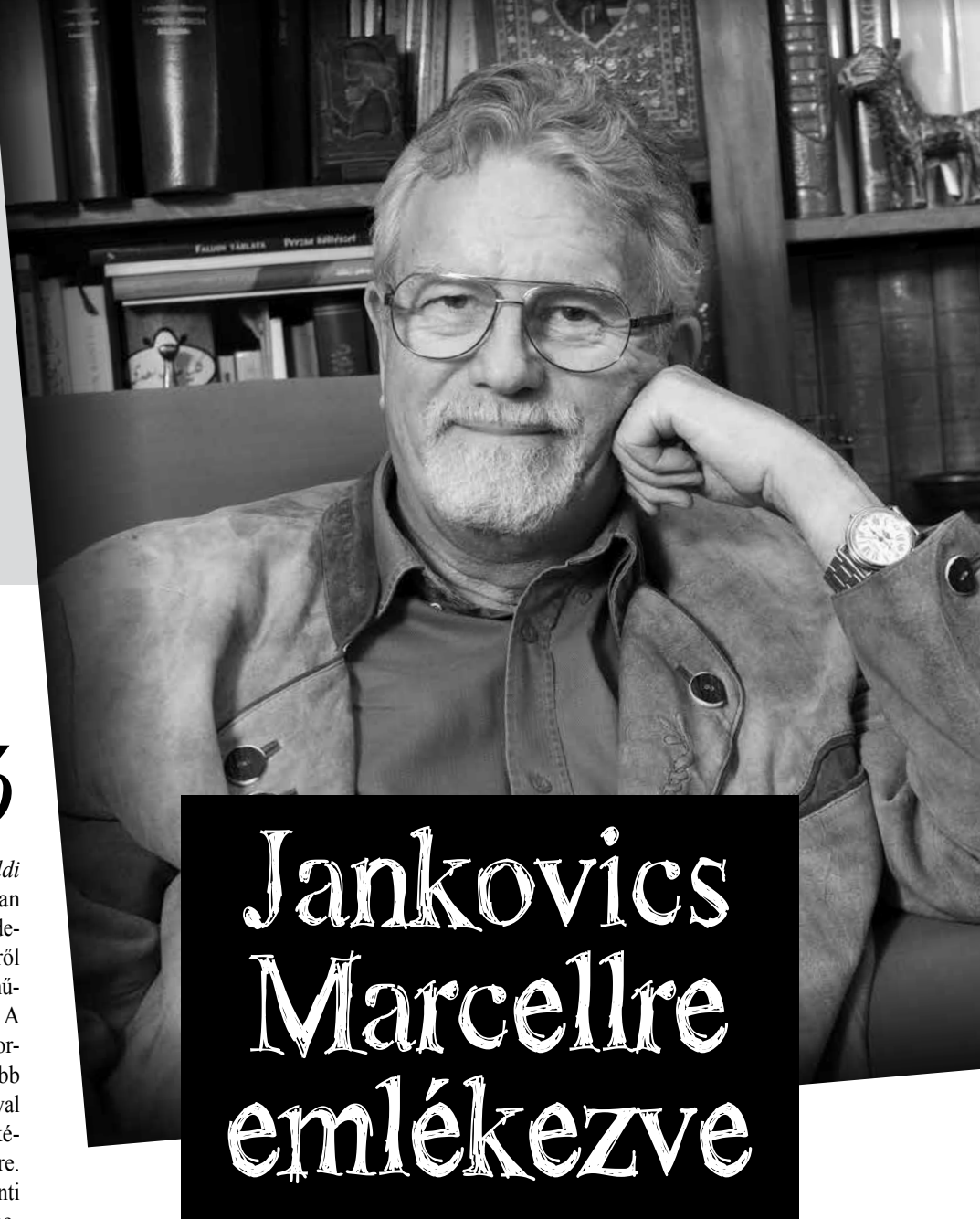
SZAKONYI KÁROLY *Búcsúszó*

Rajzfiguráinak idején, a *János vitéz*, a *Toldi* vagy a magyar népmesék hőseinek korában daliának nevezték volna. De hiszen az volt, derék természetű, csinos ember, szép férfi. Belülről is sugárzott ez a kellem, a tehetségéből. A művészet, benne a népművészet tiszteletéből. A tudásból. Az önképzés alázatából. Nehéz korban nőtt fel, de teremtett magának egy szebb világot, abban élt, s bár elszenvedte családjával együtt a megpróbáltatásokat, tudta, hogy képessége, tehetsége védelmet ad neki az életre. Aki felfedezi kamaszkorában a művészet iránti vágyat, az alkotás hitét, az átvészeli a legnehezebb időket is.

Ez a hit adta azt a szívósságot, amellyel a Pannónia Filmstúdióban a kezdeti fázisrajzolásból eljutott a saját ihletésű és rendezésű, zseniális animációs filmek alkotásáig, olyan remeklésekig, mint amilyen Madách Imre művének rajzos megjelenítése. Gazdag fantáziájával, történelmi és világlátásával elérte, amivel *Az ember tragédiája* színházi rendezői is örökké kísérleteznek, hogy csorbítatlanul bár, de egy a korhoz szóló vízióban tudják megjeleníteni.

Rajzfilmrendező, grafikus, könyvillusztrátor, kultúrtörténész, író, politikus, DLA tudományos fokozatú professzor az Iparművészeti Egyetemen, elnökségi tag a Magyar Művészeti Akadémián – gazdag és munkás élete volt. Könyveket írt égi és földi jelekről, befejezetlen *Képes Biblia* filmjét könyvben folytatta, és tavaly jelent meg trianoni szétszabdolásunk elkövetőiről és azok asszisztenseiről az a fantasztikus, rajzos panoptikuma, amelyből lapunkban is közöltünk, mert tiszteletbeli munkatársunk volt, mindig szívesen adott nekünk a műveiből.

Rajzaival búcsúzunk most Tőle, a szó valódi értelmében a nemzet művésztől. ♦♦



Jankovics Marcellre emlékezve

Jankovics Marcell hazatért Teremtőjéhez

Méltán állíthatjuk róla, hogy a magyar szellemi élet polihisztorja volt: grafikus, író, rajzfilmrendező, könyvillusztrátor, eszmetörténész, művelődéstörténész... És most, fájdalom, itt hagyva minket, hazatért Teremtőjéhez. Személyes veszteség ez a Magyar Írók Egyesülete számára is, hiszen számíthatunk mindenkor szellemi és erkölcsi támogatására lapunk hasábjain is. Idézzünk most Jankovics Marcell azon visszaemlékezéséből, amelyet a Lyukasóra Trianon-különszámában adtunk közre:

„A Kárpátok koszorúja a történelmi hazát rajzolja körül. Az átkosban egy tévés főnök arra kért, hogy a *Mondák a magyar történelemből* című rajzfilmjeimben a középkorias térképeken változtassam meg a hegykoszorú alakját, mert a csehszlovák és a román elvtársak meg fognak sértődni. Rajzoljam át a hegyeket? – kérdeztem. Makogta, hogy akkor legalább szűkebb plánokat használjak, hogy ne vegyék észre... Mít is? Hogy hol játszódtott a magyar történelem? Hogy a mi határaink természetes határokhoz igazodtak? Maradt minden úgy a filmekben, ahogy kell.

Az elszakított országrészeket tőlem nem tudták elszakítani... Horvát és magyar gyökerű apai nagyapám miatt, aki életének javát Pozsonyban élte le, felesége, nagyanyám miatt, aki szlováknak született lengyel beütéssel, de nagyapám iránti szerelme magyarrá tette, anyai nagyapám miatt, akiben székely és örmény vér keveredett, és az ő felesége, a másik nagyanyám miatt, aki csallóközi magyar család gyermeke volt. Elszakított országrészeket képviseltek mind a négyen. Az erdélyi és a csallóközi ág él és virul, ők tesznek róla, hogy a vérem ne fogyjon el. Azokban a kis hazákban, ahol nincsenek családi gyökereim, Szerbiában, Kárpátalján, Várföldön, ott is élnek magyarok. És ahol magyarok élnek, az mind az én világom kiterjesztése.”

Drága barátunk, Jankovics Marcell, Isten Önnel! ♦♦

A Lyukasóra szerkesztősége nevében: Sággy Ildikó főszerkesztő



Jankovics Marcell tárlatvezetőként a Pesti Vigadóban, a Trianon kiállításán 2020 nyarán



A munkasztalánál



Búcsú
Jankovics
Marcelltól
a Farkasréti
temetőben

„Az örökkévalóság hangszerén játszott...”

Részlet Orbán Viktor miniszterelnök gyászbeszédéből,
amely elhangzott 2021. június 22-én
a Farkasréti temetőben, Jankovics Marcell végső búcsúztatásán.

(...) Barátunk lenyűgöző életművet hagyott hátra nekünk. Magával ragadó filmek, korszakos művészettörténeti könyvek és emlékezetes előadások. Mi pedig hitetlenkedve néztük, vajon hogy férhet bele ennyi minden egyetlen ember életébe? Hogyan képes valaki egyedül *Az ember tragédiájára* huszonhárom évet áldozni? Már az elszántság, amellyel belevágott, és a kitartás, amellyel végigcsinálta, bámulatra méltó. De az igazi ajándék, a valódi hőstett: maga a végeredmény. Hogy huszonhárom év után olyan művet adjon ki valaki a kezéből, hogy elmondhassa: a rászánt évek, minden egyes nap, minden vele töltött perc és az érte folytatott küzdelem megérte! Ez a kiváltság csak azoknak jut osztályrészül, akik megértik, hogy munkájukkal egy szent és felemelő szolgálatnak lehetnek részesei. Ők azok, akiknek megengedte a Jóisten, hogy valóban felemeljék a szívüket, és a mi rögválóságunk mellett, egyidejűleg egy magasabb rendű világban is létezzenek. Ez felette

áll minden e világi elismerésnek, pénznek, sarzsinak, befolyásnak és hatalomnak. Magunknak sem kívánhatnánk szebbet és többet, mint ami barátunknak megadatott. A kultúra, vagyis az örökkévalóság minden hangszerén játszott. (...)

Többször is hallottam tőle, hogy a zászlótartó feladata, amikor már nem tudja tovább tartani a lobogót, saját teste köré tekerje a vásznat. Maga is jelképpé és szimbólummá váljon. Ma is látom magam előtt a feleségemet és a lengyel lányokat, ahogy Gdańskban, II. János Pál miséjére készülve testük köré csavarják a később felemelendő molinókat, amelyeket csak így lehetett becsempészni, kijátszva a lengyel rohamrendőrség állig felfegyverzett őrszemeit. A mai puskaporos időkben vajon megadjuk-e az elismerést és a nagyrabecsülést, fejet hajtunk-e azok bátorsága és erényei előtt, akik nem az első vonalban tüzelnek térdelőállásból, hanem a testük köré csavart zászlóval állnak rendíthetetlenül, a maguk lelki nagyságából és tehetségéből emelt magaslaton.

(...) Az ő küldetése más volt, mint a magamfajtaké. Az ő küldetése abban állt, hogy zászlóval a kézben, majd lobogóba csavart emberként megmutassa nekünk, miért harcolunk. Mit kell megvédenünk. Hogy a harc ne keményítse meg végzetesen a szívünket, hogy a legélesebb pengeváltáskor, a legdurvább csatákban is emberek maradhassunk, hogy tudjuk, nem a legyőzendő ellenfél számít, hanem az, ami a hátunk mögött van, akikért és amiért valójában harcolunk. Arra szólt a megbízatása, hogy figyelmeztessen minket, hiába aratjuk sorban a győzelmeinket, ha nem vigyázunk, a mi csodálatos kultúránk el fog süllyedni körülöttünk. Ahogy annyi életerősnek hitt kultúra tűnt már el az idők mocsarában. És akkor mi végre harcoltunk? Az ő küldetése az volt, hogy alámerüljön a magyar szellemvilág legmélyebb rétegeibe, elfeledett kincseket hozzon fel, megtisztítsa és átadja nekünk. Magyarok lenni, magyar nyelven beszélni számára nem állapotot, hanem rangot jelentett. A magyar legendavilág csak azért lelkesítette, mert átsütött rajta magyar mivolta. Eggyé vált János vitézzel, Fehérlófiával, Az ember tragédiájával és a magyar ember tragédiájával: Trianonnal. A magyar kultúrában felmutatta az egyetemes és az egyetemes kultúrában a magyart. Hitte, hogy a magyar kultúra joggal tart igényt a világ figyelmére. Hamisítatlanul, a maga tisztaságában. Eszébe sem jutott, hogy a mi kultúránkat a nyugati világ ízlésére átsomagolva tegye emészthetővé. (...)

Felkészülés, alkotás, visszaadás. Ez a keresztények útja. Megtanulni, amit lehet, megalkotni, amire képes vagy, és visszaadni mindent, amit kaptál. Ha sikerül, jó halálad lesz, és étellel betelve távozhat innen. Ne tévesszen meg bennünket a matematika! Ne tévesszen meg, hogy a naptár csak nyolcvan évet mutatott nála! Volt az kilencven, vagy talán több is. Megnyugodott szívvel állhatunk most itt, a koporsó felett. „Nem félek a haláltól, / Megálllok veled szemben, / De mikor lesújt rám, / Isten, ölelj meg engem.” *

Isten veled, drága Marcell! Isten veletek, gyászoló Család!
Isten velünk, gyászoló Gyülekezet! ❖

*Gyurkovics Tibor *Istenem* című verséből



A Trianon-album bemutatóján

Jankovics Marcell 1941-ben született Budapesten. Családját 1951-ben kitelepítették Öcsödre, és csak 1953-ban térhettek vissza. Édesanyját rokonok fogadták be, Jankovics Marcellt nagynénje nevelte. 1955-ben a pannonhalmi bencés gimnáziumban érettségizett. Ezekről az évekről *Lékiratok* című (később bezúzott) önéletrajzi művében hosszasan ír. Édesapját 1956-ban kiszabadították a börtönből, a forradalom leverése után felügyelettel szabadlábon maradhatott.

A gimnázium elvégzése után Jankovics Marcell kétszer is jelentkezett a Budapesti Műszaki Egyetem Építész-mérnöki Karára – nem vették föl, nyíltan édesapja „bűneire” hivatkozva. 1959–1960-ban az Erőműjavító és Karbantartó Vállalat Anyagvizsgáló Laboratóriumában dolgozott, előbb anyagmozgató segéd munkásként, majd betanított csőtágítóként. Egy munkatársa kapcsolatai révén került a Pannónia Filmvállalathoz (utóbb Pannónia Filmstúdió, majd Pannóniafilm Kft.), ahol 1960-tól fázisrajzoló-gyakornokként kezdhettek dolgozni. 1965-ben rendezőnek nevezték ki, majd három évig, 1968-ig Dargay Attilával és Nepp Józseffel közösen készítették a nagy sikerű *Gusztáv* című rajzfilmsorozatát. 1971–72-ben már tanított is, a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban animációt oktatott.

1973-ban elkészült az első egész estés rajzfilmje, a *János vitéz*, mely a magyar rajzfilmtörténet életében is mérföldkő és mindmáig siker a magyar nézők körében. A *János vitéz* kapcsán olyan, életre szóló barátságok kötődtek, amelyek szakmai fejlődését is segítették. Hoppál Mihály néprajzkutató barátságát is e filmnek köszönhetette, később Szemadám György festőművész és Szakály Ferenc történésszel kiegészülve alkottak megbonthatatlan érzelmi és szellemi közösséget. 1981-ben barátaival megalapította

a *Március 15. Társaságot*, mely a kor gyakran torz, igazságtalan kitüntetései gyakorlatával szembeni tiltakozásként harminc éven át magándíjjal jutalmazta a kiemelkedő életműveket.

Jankovics Marcell az egész estés filmek mellett a kisfilmek készítését sem hagyta abba, sorra nyert velük a nemzetközi szakmai megméretéseken; a *Sisyphus* című munkáját 1974-ben Oscar-díjra is jelölték. 1977-ben elkészítette a *Küzdők* című rövidfilmjét, amely Cannes-ban Arany Pálma díjat nyert. Ugyanebben az évben kezdte el a *Magyar népmesék* sorozatot, amelyet forgatókönyvíróként, rendezőként, tervezőként 2002-ig gondozott. Ezekben a népmese-animációkon generációk sora nőtt fel, és mára a sorozat hungarikum lett. A Kecskemétfilm stúdióban készülő sorozat Mikulás Ferenc ötlete volt, ám a sorozat „szellemi atyjának” azóta is Jankovics Marcellt tekintik.

1981-ben mutatták be második egész estés filmjét, a *Fehérlófiát*, amely nemzetközi elismerést hozott: minden idők legjobb rajzfilmjének minősítették Los Angelesben. Előadásokat tartott, ismeretterjesztő anyagokat írt a szerző az archaikus világról, a mitológiáról, a népmesék és a csillagos ég kapcsolatáról.

Kiseb animációs munkák után elindult a *Mondák a magyar történelemből* című sorozat, amely karakterében annyiban különbözött a népmesék sorozatától, hogy a Képes Krónika világára épült, történelminek nevezhető zenei forrásokból táplálkozott (gregorián és diákénekek), és legfőbb célja a történelmi ismeretterjesztés volt.

Következő egész estés filmje az *Ének a csodaszarvasról* (2002), melyet Szörényi Levente felkérésére készített el. Ebben a magyar ösmítoszt dolgozta fel, annak asztrálmitológiai interpretációját adva.

Régóta dédelgetett terve valósult meg *Az ember tragédiája* (2011) elkészültekor, mely méltó tisztelgés az eredeti darab és az emberiség kultúrtörténete előtt. A monumentális, 160 perces rajzfilm 23 évig készült, mindegyik szín más stílust kapott. Az utóbbi években szintén nagy munkába kezdett a *Toldi* rajzfilmjének elkészítésével.

Jankovics Marcellt rajzfilmrendezőként ismerte meg a világ, de a grafikus, könyvillusztrátori tevékenysége is meghatározó volt, valamint művelődéstörténészként is maradandót alkotott. Készített rajzfilmplakátokat, tervezett emblémákat, saját könyvein kívül illusztrált mesekönyveket és más szépirodalmi műveket. Cikkei, tanulmányai és számos könyve jelent meg – főleg művelődés- és művészettörténeti tárgyban. Néhány önálló könyve például: *Jelképekalendárium* (1988), *A fa mitológiája* (1991), *Ahol a madár se jár* (1996), *A Nap*

könyve (1996), *A szarvas könyve* (2004), *3+1 – A négy évszak szimbolikája* (2008). 2007-ben Méry Gábor fotóművésszel együtt elkezdte albumok formájában feldolgozni a Felvidék templomait és azok szárnyas oltárait. 2015-ben jelent meg az *A vizuális nevelésről* című könyve, melyet ő maga egyik legfontosabb írásának nevezett.

1988–98 között rendszeresen készített ismeretterjesztő televíziós műsorokat forgatókönyvíróként, műsorvezetőként, rendezőként, közel félezeret. Rendszeresen közreműködött ismeretterjesztő tévé- és rádióműsorokban. A Duna TV egyik alapítója volt. Belekóstolt a színházi munkába is. Az Egyetemi Színpadon két népzenei műsort rendezett, 1981-ben és 1982-ben; 1997-ben a Budapest Bábszínház *Babiloni Biblia* címmel mutatta be darabját, amit maga írt, tervezett és rendezett. A Magyar Nagylexikon első öt kötetének szerző munkatársa volt (1993–1997). Részt vett a meghúított budapesti EXPO '96 és a hannoveri EXPO 2000 magyar programjának tervezésében. Fél száz körüli hazai és nemzetközi díj, valamint számos magyar kitüntetés tulajdonosának mondhatja magát, zsűritagként is több alkalommal képviselte hazáját nemzetközi filmfesztiválokon: Zágrábban, New Yorkban, Teheránban, Espinhóban, Ottawában, Oberhausenben, Krakóban, Hirosimában.

Néhány a fontosabb hazai elismerései közül: 1974-ben Balázs Béla-díjat, 1978-ban Kossuth-díjat, 2007-ben Prima Pimissima díjat kapott, 2013-tól a Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal kitüntetés birtokosa, s az első között – 2014-ben – ítélték meg neki művésztársai a Nemzet Művésze elismerést. Több társaságban, egyesületben volt tag vagy viselt tisztséget. Az MMA társadalmi szervezethez 1993-ban csatlakozott, 2011. november 5-étől, a Magyar Művészeti Akadémia köztestületi rangra emelésével a tagság beválasztotta az elnökségébe, 2020-tól az MMA tiszteletbeli elnöke lett.

A *Jankovics Marcell* című életműalbumot az MMA 2019-ben jelentette meg, míg grafikus, rajzoló munkásságából *Képpraxisok* címmel szintén ekkor a Műcsarnok mutatott be válogatást.

A trianoni békediktátum 100. évfordulójához kapcsolódva előbb Székesfehérváron, majd a Pesti Vigadóban is láthatta a közönség Jankovics Marcellnek a magyar történelem Mohácsi csatájától a trianoni békeszerződésig vezető eseményeit, s a jelenre gyakorolt hatását feldolgozó gúnyrajzait. A kiállítás alapját a *Trianon* címmel 2019-ben a Méry Ratio Kiadó gondozásában megjelent monumentális képeskönyve adta.

2021. május 29-én eltávozott sorainkból.

◆ (Az MMA Hírlevél alapján, 2021. május)

BORBÉLY LÁSZLÓ

Albert Camus sziklája



Otsenás Péter hírlapíró álmaiban nem érte utol a hétköznapok elnyújtott szomorúsága. Láta a regényes Orant, a sárga városfalat, az izgatott kikötőt, a zajos utcákat, tereket, piacokat az archaikus korú építményeket meg a félig összeomlott házakat. Remélte, hogy ebben a labirintusszerű káprázatban megtalálja Albert Camus írórt vagy Bernard Rieux doktort. Tudomására jutott, hogy valamelyikük, de az sem kizárt, hogy mind a ketten Oránban vannak.

Eleinte madártávlatból látott mindent, mint ha repülön ülne, aztán egyszer csak ott bolyongott a zsúfolt síkátorokban. Hóna alatt térkép helyett egy francia nyelvű regényt szorított. Az volt a címe: *La Peste*.

A *pestis*-t egyszerre gondolta különös ismeretjelnek és iránytűnek. Néha meg-megállva bepillantott a számfüllel megjelölt oldalakra. A regény bizonyos részeit szinte kívülről tudta, a várva várt találkozás okozta láz mégis elbizonytalanította.

Végre rátalált a Pálmafák körútjára, onét átkelt a Felvonulási téren, majd eljutott a Tengerész negyedbe. Nemsokára rábukkant a sárga vászontető árnyékában lapuló, zöldre festett kávéházra. Ugyanott volt és ugyanúgy nézett ki, ahogyan a regényben: régimódi bádogasztalok, összehajtható kerti székek. „A csálé pulton sárga ketrecben egy tollavesztett papagáj gubbasztott kókadtan. A falakon csatajeleneteket ábrázoló koszos, pókhálós képek.”

Az egyik asztalnál ültek. Albert Camus mit sem változott, éppen úgy nézett ki, mint az utolsó fotókon, amelyek negyvenhét évesen bekövetkezett halála előtt készültek. Szája szegletében az elmaradhatatlan cigaretta lógott. Beszélgetőtársa a *pestis* főhőse, Bernard Rieux doktor: „Harmincöt éves forma. Középtermetű. Vállas. Az arca csaknem szögletes. A szeme sötét, a tekintete egyenes, de az álla kiugró. Az orra nagy, de szabályos. Fekete haját nagyon

rövidre nyíratta. A szája enyhén ívelt, az ajka telt, és csaknem mindig összeszorítja.”

Camus barátságos szempillantással vette tudomásul Otsenás Péter jelenlétét, hamar Rieux-höz fordult: – Itt a tékozló Sziszüphosz! – Mire Rieux elmosolyodott és szemügyre vette a hírlapírót. – Magyar rokon lelkem – fűzte hozzá Camus. – Sokat foglalkozik velem, talán túlságosan is, minden alkamat megragad, hogy megemlékezzen vagy írjon rólam. Legutóbb januárban, a halálom hatvanadik évfordulóján. Ott volt a *pestis* új fordításának könyvbemutatóján is.

– Min töpreng mostanság? – kérdezte Rieux.

– A pestisen – felelte Otsenás. – Miért tört ki a járvány Oránban?

– Azt tőle kérdezze – mutatott a doktor Camus-re. – Az oráni járvány csak az ő képzeletében történt meg, mindent ő talált ki, engem is.

Fehérbort ittak. A francia író intett, hogy a vendégnek is hozzanak egy pohárral. Otsenás leült. A regényt az asztalra tette. Camus fella-pozta, mintha onnét kívánná kiolvasni a választ.

– Mert az emberek nem akarják elhinni, hogy az ilyen vagy olyan csapások bárkit utolérhetnek – mondta. – Valószínűtlennek gondolják, és azt hiszik, hogy olyanok, mint a rossz álmok, továtűnnek. De ez másképpen van. Egyik rossz álom a másik után következik, miközben az emberek múltak el.

– Azért írta, mert szerette volna, ha másként gondolkodnak? – kérdezte Otsenás Péter.

– Az ember azzal teremt rendet a gondolkodásában, ha elfogadja a világ abszurd voltát – mondta Camus.

Otsenásban újabb kérdés merült fel.

– Maga mit gondol erről, Rieux? A regényben elhunyt a felesége. Hiába sikerült kijutnia Oránból, utolérte a halál.

Rieux ivott a borból, majd átvette a szót.

– Olvasta, hogy hány halállal szembesültem. Szenvedtem a feleségem elhunytja miatt, ahogyan meg van írva. Mégsem éltem át, mit jelent meghalni, ahogyan Camus megélte azt az autóbalesetében. Vagy ahogyan magával is megtörténik egyszer. Miképpen meg lettem írva, úgy vagyok. Nekem nincsen valóságos halálom, ahogyan születésem sem. Képzeltbeli teremtmény vagyok, nem hús-vér ember, mint

maguk. A regény oldalain és a maguk képzeletvilágában létezem. Talán úgy nézek ki, mint aki valóságos, de ez Camus zsenialitását dicséri, élethűen írt meg engem.

– A francia ellenállás egyik tagjáról, Roger Le Forestier doktorról mintáztam – szólt közbe Camus. – Le Chambonban tevékenykedett. Hamis igazolásokat írt, amelyekkel sokakat felmentettek a munkaszolgálat alól. Sok zsidót és ellenállót kezelt, gondoskodott az elszállásolásukról. Le Forestier mélyről ismerte a nyomort, a szenvedést, a megannyi drámai sorsot, de sohasem volt hajlandó az ember vereségét látni a rájuk nehezedő betegségekben, ezért ápolt, vigasztalt, gyógyított szüntelen. Ugyanígy kereste azokat, akikkel együtt küzdhet, hogy az életek rombolóinak győzelme sohase legyen teljes.

Rieux doktor bólintott, majd így folytatta:

– Irigylem maguktól a megélt valóságot. Szomjazom rá, mint egy újabb pohár borra. Nekem hiányzik, hogy nem tudtam úgy megszületni, felnőni, hivatást választani, szeretni, boldogtalannak lenni, családot alapítani, hűségben vagy hűtlenségben élni, mint maguk. Szeretném megélni, milyen valóságos emberként születni és meghalni.

Mialatt Rieux beszélt, Camus a zakója belső zsebéből töltőtollat vett elő. Beleírt néhány

sört Otsenás könyvébe. A hírlapíró csak azután olvasta el, hogy figyelmesen végighallgatta a doktort. „Rajtad a sor, hogy erődhöz méltóan megtartsd a sziklát, különben ránk gördül és elnyom: Albert Camus”

A hírlapírónak nem volt módja megköszönni, mert a két francia egy szempillantás alatt eltűnt. Magára hagyták a fel nem tett kérdéseivel. Kétségbeeséséből gördülő kövek hangja ébresztette fel, pedig nem azok okozták

a zajt, a gondnok húzta befelé az utcáról a kukákat a kapu alá. Otsenás Péter félig-meddig káprázó szemei újra körvonalazni kezdték az álombeli Oránt.

Az idősek éppen székeket vittek ki a házak elé, hogy kiélvezhessék a fényt. Egy-egy megjegyzést leszámítva, szótlánul nézték a szokásos forgalmat, különösképpen derűsek lettek, ha fiatal szerelmespárokat és házról házra rohangáló, hangos gyerekeket láttak. Mialatt bámészkodtak, magukba fogadták a fényt, a szegények abszurd kegyelmét. ♦♦





LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXX. évfolyam, VI. szám 2021/6.

A szerkesztőbizottság tagjai:

Alföldy Jenő, Ágh István, Bertalan Tivadar, Czigány György, Dobai Péter, Gülch Csaba, Iancu Laura, Kalász Márton, Markó Iván, Pröhle Gergely, Rózsássy Barbara, Szakonyi Károly

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**

Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**

Művészeti vezető: **Réti Attila**

Olvasószerkesztő: **Bognár Antal**

Rovatvezetők: **Weltler Ildikó, Simon Erika**

Titkárságvezető: **Óri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:

1052 Budapest, Városház u. 7.

Telefon: 06-30-131-0264

Mobil: 06-20-465-9232

E-mail: iroegy@gmail.com

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**

Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:

VIRTUÓZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.

1037 Budapest, Bécsi út 267.

Felelős vezető: **Tolonics Gergely**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.

Hírlap Üzletága és regionális társaságai.

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu

WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-maillen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon 06-1-767-8262 számon, **levélben** a MP

Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre** és **külföldön**

előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu

WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

1900 Budapest, 06-1-767-8262, [hirlapelofizetes@](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu)

posta.hu. Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft,

egész évre 2640 Ft. Egy példány ára: 450 Ft.

Megjelenik: kéthavonta.

Kéziratokat nem őrünk meg

és nem küldünk vissza

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST

PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT

ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE

PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT

VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

A magyar királyok koronázási palástja **B/2.**

Szakonyi Károly: Örök maraton **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE **CZIGÁNY GYÖRGY**

Czigány György: Vándordal, Dallamaink,

Győri Te Deum, Falu úszik a tengeren,

Egy vágató vonat, Chaconne **2–3**

Németh István Péter

Czigány György verscsookról **4–5**

Weltler Ildikó:

A magyar koronázási palást története **6–8**

A koronázó palást bronz domborműve **9**

Sághy Ildikó: A múltépítő (Cs. Szabó László) **10**

Illyés Mária: Égbolt a határok fölött **11–14**

Curriculum vitae **15**

Czigány György: Cs. Szabó László itthon

(Kétnyelvűen – kettős hűségben) **16–25**

Alföldy Jenő:

„Nyugat ellen Nyugatot hozzl!”

(Cs. Szabó időszerűsége és marandósága)

26–27

Nemes Nagy Ágnes: Mesterségemhez, Patak,

Lázár, Éjszakai tölgyfa, Kiáltva, Fenyő **28**

Alföldy Jenő:

Nemes Nagy Ágnes verseiről **29–30**

Az év múzeuma – MNM **31**

Weltler Ildikó: Genius loci **31**

Ismeretlen Babits-fénykép 1913-ból **32**

Weltler Ildikó:

A Babits Mihály Emlékház panorámája **32–33**

Simon Erika: Medveczky Ádám

80. születésnapjára **34–35**

Réfi Zsuzsanna:

Jubilál a művészet és

a bor zempléni ünnepe **36–39**

Fantomfájdalom **39**

Fehér Anikó:

Sebő, az igazi garabonciás **40–42**

Perelj, Uram! **43**

Antal Barnabás versei **43**

Kivonulás („Bye-bye, Szása!”) **44–50**

Hazatért a Schrammel-gyűjtemény **51**

Könyvkináló **52–53**

P. Maklári Éva: Életrajz, Meddig? **52–53**

Bűcsü **Jankovics Marcellől** **54–55**

Szakonyi Károly: Bűcsűszó **54**

Sághy Ildikó: Hazatért Teremtőjéhez **54**

Orbán Viktor:

„Az örökkévalóság hangszerén játszott...” **55**

Curriculum vitae – Jankovics Marcell **56**

Borbély László: Albert Camus sziklája **57**

50 éves lesz a Tokaji Írótabor **59**

Rostás Árpád felhívása **59**

Guba Rózsa babavilága **59**

Képiró Ágnes:

Az újjáéledt Szolnoki Művésztelepen **60–B/3**

Jankovics Marcell csillagképéből **B/4**

KÜLÖNSZÁM

Határon túl – határon innen

Magyar Színházak 33. Kisvárdai Fesztiválja

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmoszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adó-juk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Adószámunk: 19677419-1-41 Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- NMI Művelődési Intézet
- Nonprofit Közhasznú Kft.
- Magyar Építő Zrt.
- Ferencvárosi Önkormányzata
- Körmendi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat a magyar koronázási palást felvételeivel, Rieger Tibor bronz domborművének fotóival, az In memoriam Cs. Szabó László dokumentumfilm képeivel, Illyés Mária archív fotóival és autográf kéziratával, Czigány György archív fotóival és autográf kéziratával, a Babits Mihály Emlékház fotóival, Medveczky Ádám fotóival, a Kivonulás című dokumentumfilm anyagával, Schrammel Imre kiállításának képeivel, Jankovics Marcell rajzaival és filmképeivel, a Szolnoki Művésztelep kiállítás képeivel, Klotz Miklós fotóival, valamint a Lyukasóra folyóirat archív fotóival, dokumentumaival illusztráltuk.



SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Antal Barnabás, 1943
Babits Mihály (1883-1941)

Borbély László, 1968
Czigány György, 1931
Fehér Anikó, 1957
Illyés Mária, 1944
Képiró Ágnes, 1968
Markó Iván, 1947

Nemes Nagy Ágnes, 1922-1991
Németh István Péter, 1960
Orbán Viktor, 1963
P. Maklári Éva, 1968
Réfi Zsuzsanna, 1974

Rostás Árpád, 1962
Sághy Ildikó, 1941
Simon Erika, 1971
Szakonyi Károly, 1931
Weltler Ildikó, 1970

Tisztelt Olvasó!

Kérem, ne vegye tolakodásnak levelem! Nem hasznoszerzés vagy anyagi meggazdagodás céljából keresem, hanem hátrányos helyzetű, hányattatott körülmények között élő, roma származású gyerekek és családok megsegítése miatt.

Rostás Árpád cigány származású, Magyar Örökség és Pro Architectura díjas fafaragó, restaurátor és műbútorasztalos mester vagyok. Büszke vagyok magyar és cigány gyökereimre. Kisgyermekként kerültem állami gondozásba, ahol nagyon hamar kiderült a faanyagok és a művészetek iránti szeretetem. Szülői támogatás nélkül, csak saját munkámra építve jutottam el oda, hogy 1979 óta több száz műemléket és régi épületet, illetve több mint ezer bútordarabot restauráltam. Dolgoztam többek közt az Országház, a Gellért fürdő, a versailles-i kastély, a Louvre épületén és a budai miniszterelnöki rezidencián. Igazi vándorasztalosként, több hazai és külföldi mestertől szereztem szaktudásom.

Levelem azonban nem saját szakmai életművem reklámozása miatt írom, hanem a cigányság ügyének felkarolása végett. Árvaházban, család nélkül felnőtt gyerekként megtanultam, hogy a hátrányos helyzetű gyerekeknek értelmes elfoglaltságot kell találniuk, hogy ne kallódjanak el. A szegénység, a megélhetési bűnözés és a függőségek elől a menekülést a művészetek és a szakma szeretete nyújthatja. Ennek érdekében minden nyáron immár évtizedek óta szervezek roma származású gyerekek számára ingyenes táborokat, ahol nemcsak térítésmentesen nyaralhatnak, hanem felfedezhetik a kézművességet. Élmenyközpontú táboraimban a gyerekek nemcsak megtanulják a fafaragás alapjait, hanem alkotnak, és felfedezik saját talentumaikat.

Az elmúlt évtizedek során táboraimban több ezer gyermek vett részt, közülük sokan itt találkoztak először előítélet-mentes közösséggel, ahol nem a bőrszín vagy az anyagi állapot számít, hanem az alkotás és az elfogadás. Küldetésem az is, hogy a kétkezi munka becsületét visszaadjam, hogy a társadalom is megértse: mesteremberek nélkül nem boldogul, a mesteremberek képzésére pedig erőt és energiát kell fordítani. Táboraim megrendezése azonban olyan anyagi gondokkal jár, amelyeket egyedül nem tudok megoldani. A gyerekek utaztatása, elszállásolása, étkeztetése, az alapanyagok megvásárlása mind pénzbe kerül. Ehhez kérem az Ön segítségét. Minden táborom gazdálkodása átlátható és megismerhető. Az elszámolásokból látható, hogy a befolyó összegeket a roma gyerekekre költjük. Minden adományról igazolást adunk és minden adakozó szabadon meglátogathatja táborainkat. Kérem, lehetőségeihez mérten Ön is járuljon hozzá, hogy a tábor segítségével gyerekek életét tegyük szebbé! Várjuk szíves jelentkezését:

◆ Rostás Árpád vándorasztalos

(E-mail cím: piroshetesemvan@gmail.com,
tel.: 06 30 355 7593.

Ügyintéző: Csicsmann Szilvia: 06 20 423 4645.
Számlaszámunk: OTP 11773401-06282020)

50 éves lesz a Tokaji Író-tábor

A Tokaji Író-tábor Egyesület a tábor fél évszázados, 2022. évi jubileumára készülődve impozáns fotóalbumot állít össze a nagy múltú irodalmi találkozók ötven évéből. Ezért arra kér minden kedves érintettet, egykori táborlakót, hogy amennyiben rendelkezésére állnak a tábor egykori életét illusztráló felvételek, s azokat szívesen felajánlaná a válogatáshoz, küldje el őket az egyesület címére.

Fontos! A fotóhoz tartozó valamennyi információt is kérjük feltüntetni a küldeményben egy kísérőlevél formájában (ki/kik/mi látható a képen, mikor készült, ki készítette). Ha nincs a képről információja, akkor is várjuk szeretettel, remélve, hogy az egyesület elnöksége és tagsága be tudja azonosítani a fotón szereplőket. Ha elektronikusan küldi el a képe(ke)t, kérjük, jó minőségben szkennelje be és nagy felbontásban küldje őket. A fotó minősége kevésbé számít, a szkennelés minősége a fontos. Postai úton az eredeti fotókat is szívesen várjuk, amelyeket a digitalizálás után természetesen visszajuttatunk a tulajdonosának. (Elérhetőségeink: tokaji.irotabor@gmail.com Tokaji Író-tábor Egyesület, 4220 Hajdúböszörmény, Deák Ferenc utca 2.)

Köszönettel: A Tokaji Író-tábor Egyesület elnöksége ◆



A Platty-kastély Bánhorvátiban



Babaenteriórök

Guba Rózsa babavilága

Különös lakók népesítették be nyár elején a Bánhorvátiban levő Platty-kastélyt. A Szilvásváradtól húsz kilométerre fekvő, romantikus atmoszférájú kastélyba egy hónapra száztizenhét különleges baba költözött. Guba Rózsa népi iparművész saját kézzel, textilből készített művészi babamakettjei a kastélyban „otthonosan” berendezve kerültek kiállításra az eredeti barokk-reneszánsz kastélykörnyezetben, a hamisítatlan bútorok és tárgyak között.

A három korabeli teremben, a két toronyszobában és a folyosón is kialakított látványtérben egyaránt megjelentek a divattörténelmi és az európai népviseletes kollekciókat, valamint a népszokásokat bemutató babamakettek, melyeket így együtt sosem állított ki az alkotó. A kastély hangulatos belső teraszán pedig ital- és ételkülönlegességekkel várták a látogatókat. A képek a kiállításról az interneten utólag is végignézhetők. ◆ W

KÉPIRÓ ÁGNES

AZ ÚJJÁÉLEDT SZOLNOKI MŰVÉSZTELEPEN

A sokszólamúság éve, 2021

A 2020 őszen felújított Szolnoki Művésztelep szervezői és alkotói a pandémia idején is szorgoskodtak, amit az érdeklődők az online térben követhettek nyomon. 2021 tavaszán indult a *Műhelyben* videósorozat, mely a telep alkotóinak új munkáira fókuszál, valamint virtuálisan is megtekinthető kiállítást rendeztek 2020. november 26-a és 2021. január 29-e között *Continuum* címmel Ljubljánban, a Magyar Kulturális Intézetben. Ez utóbbi tárlat anyagából mutatott válogatást 2021. április 13-ától a Szolnoki Művésztelep Kert Galériája, mely 2021. május 10–30. között már valós fizikai térben is fogadta látogatóit.

Nyitás és sokszólamúság egyaránt jellemzi a Szolnoki Művésztelep 2020 őszen kezdődött, legújabb időszámításának aktivitását, mivel a szakmai tevékenység a koronavírus-járvány legsötétebb napjaiban is intenzíven zajlott, kihasználva, hogy az idő tájt kizárólag virtuális bemutatkozásra nyílt lehetőség, ami a művésztelep honlapján és közösségi felületein publikált, olyan tartalmas posztokban realizálódott, mint a telep alkotóinak aktivitása, tárlatokon való részvétele a lehetőségek függvényében online és személyes szakmai diskurzusokon.

A nyilvánosság irányába egyre inkább nyitott, művészeti programjait és közösségformáló erejét illetően is esszenciális jelentőségű művésztelep idej programjainak táguló spektrumában a hely szelleme is újjáéledt. A Szolnoki Művésztelep számos törekvéssel emelkedik ki hazánk művészeti kolóniáinak sorából, így páratlan művészeti aktivitásával, mely nemzetközi jelenlétében is realizálódik – szerepet juttatva másik nemes erényének, az összetartó és közösségformáló erőnek. Nemcsak Szolnok kulturális életének szerves része és megkerülhetetlen szövete a Szolnoki Művésztelep, hanem egyre markánsabb a nemzetközi aktivitása is.

Előbbire jó példa a Múzeumok Éjszakája keretén belül megvalósult telepi séta, az utóbbira a június 23-án, a zágrábi Magyar Kulturális Intézetben megnyílt *Most a múltban* kiállítás, mely egyben az összművészeti és összintézményi összefogás szép példája is, hiszen a művésztelep felkérésére a Damjanich János Múzeum történeti munkák reprodukcióival járult hozzá a tárlat sikeréhez. A közös célokat, közös lélekregzéseket – egyben az élő térben való élő kultúrák találkozását – erősítet-



te a zágrábi kiállítás megnyitóján a Szolnoki Szimfonikus Zenekar koncertje. Egyik jó példából bontakozik ki a másik, hiszen a zágrábi bemutatkozás jelzi a hagyományok ápolásának, az elődök tiszteletének egy olyan fokát, mely dialógust folytató tárlatokban is megmutatható. A telep közel százhusz éves története így válik dinamikus részegésszé, aminek egyik legnépszerűbb, a kulturális diverzitás elevevését hangsúlyozó eseménye az *ArtJáró Fesztivál*, mely a hajdani garden party örökségét viszi tovább korunk köntösebe öltöztetve. A Szolnoki Művésztelep 1902. június 29-i megalapítását ünneplő fesztivál a telep centenáriuma, 2002 óta összművészeti, kultúra- és közösségformáló eseményként kerül megrendezésre, mely különös öröm és felüdülés volt idén a művésztelep felújítása és a pandémia okozta elmaradások miatt is. A 2021. július 1–3. között megrendezett ArtJáró keretében nyílt meg a *Legutóbbi 20 évünk* című kiállítás a Kert Galériában, mely a művésztelep gyűjteményéből válogatva hangsúlyozza a telep utóbbi két évtizedében alkotó művészek sokszínűségét, a szolnoki művészeti hagyományoknak, egyúttal az alföldi látványalapú művészeti attitűdnek a tovább élését, és azokat a kortárs áramlatokat is, amelyekben a nemes anyaghasználat, a matériák és tradíciók tisztelete dominál.

A Szolnoki Művésztelep alkotóinak páratlan aktivitását jelzik azok a kiállítások is, melyek telepi érdekeltséggel, külső helyszíneken kerülnek megrendezésre. Így a kiállítóhelyek

újrainyítása után a szolnoki múzeum mindkét időszak kiállítási egységében képzőművészeti tárlatokat rendezett: 2021. május 29-én Király György *Különös csendek* című egyéni tárlata nyílt meg a Damjanich János Múzeum Időszaki kiállítások termében, június 5-én pedig országos jelentőségű csoportos kiállítás nyílt a Szolnoki Galériában, a múzeum és a Magyar Szobrász Társaság együttműködésében, ahol a művésztelep valamennyi szobrásza képviseltette magát. A társaság negyedszázados fennállását ünneplő 25+ című kiállítást Baráth Fábán rendezte, a kiállításon Pogány Gábor Benő, Révi Norbert és Szabó György plasztikaival is találkozhattak az érdeklődők. 2021. június 23-án *Patinás jelen* címmel a budapesti B32 galériában nyitott új tárlatot a hét éve működő Szolnoki Bronzszobrászati Szimpózium. A kiállított művek mindegyike a Szolnoki Művésztelep műhelyeiben készült.

A telep páratlan aktivitása jelzi az is, hogy 2021 nyarán immár két szimpóziummal gazdagítja a hazai művészeti szcénát. Idén első ízben rendezték meg a Szolnoki Grafikai Szimpóziumot, melynek záróeseménye a szimpóziumon született grafikákból megrendezett, augusztus 31-éig látogatható csoportos tárlat. Augusztusban kerül megrendezésre a VIII. Szolnoki Bronzszobrászati Szimpózium, a nyarat pedig egy városi érdekeltségű társ-művészeti program, a *Megavers tábor* mellett a *MAMÜ társaság* tiznapos képzőművészeti alkotótábora zárja. ♦♦



Király György Különös csendek című kiállításán



Kecső Endre műtermében



Artjáró Összművészeti Fesztivál a Szolnoki Művésztelep 119. születésnapján

Zajlik az alkotómunka, Posta Máté műterme



A szimpózium résztvevői: Lestyán Csaba, Siklódy Ferenc, Danka Attila, Bugyi István József, Kun Péter, Herczeg István, Serfőző Simon, Jenei Gyula, Király György, Nagy Dénes



Készülő munkák az I. Szolnoki Grafikai Szimpóziumon



A Múlt a mostban című kiállítás megnyitóján Lévai Anikó köszöntötte a résztvevőket, Zágráb, Magyar Intézet



Eszközök a grafikai szimpóziumon

JANKOVICS MARCELL CSILLAGKÉPÉBŐL

Mottó: „Az elszakított országrészeket
tőlem nem tudták elszakítani,
ahol magyarok élnek,
az mind az én világom kiterjesztése.”
(Jankovics Marcell: Trianon)

Cikkünk az 54. oldalon

Az utolsó nagy munka, a Toldi animációs filmje



Arany János Toldi, Jankovics Marcell rajzaival (Kilencedik ének)



Szatirikus rajz
a Trianon-kötetből



Mesék és mondák Mátyás királyról, illusztráció



Iniciálé, Toldi, Ötödik ének

